

Ajuts a la Recerca Francesca Bonnemaison en Igualtat d'Oportunitats i
Gènere. 2007

L'ENVELLIMENT DE LES DONES: HABITATGE I POBRESA

Discriminació de les dones en l'accés als recursos i als béns

**Enriqueta Díaz Perera
Josep Roca Cladera**

Novembre 2008

©Centre de Política de Sòl i Valoracions
Av. Diagonal 649 4a planta 08028 Barcelona
cpsv.info@upc.edu
Primera edició: gener 2009
ISBN: 84-8157-551-4
Impressió: CPSV

INDEX

1. Objectiu de la Recerca	5
2. Introducció: Plantejament teòric i conceptual de la recerca proposada	7
3. Metodologia de la recerca. Treball de camp	13
4. Envel·liment de la població i feminització de la vellesa	17
4.1. Tendències demogràfiques: cap a l'envel·liment de la població	17
4.2. Anàlisi prospectiva	19
5. Diagnosi del “problema de l’habitatge” entre les dones grans catalanes	27
6. Estudi de les necessitats habitacionals i urbanes de les dones grans del municipi d’Esplugues de Llobregat	39
7. Conclusions	61
8. Bibliografia comentada	71
Annex 1: Model demogràfic	75
Annex 2: Esplugues	81
Bibliografia	85

“Llevamos mucho tiempo hablando de la vejez y del envejecimiento, pero todavía no ha calado en nosotros la revolución que significa ser una sociedad vieja. Por llevarlo a otros terrenos, como la estética: todavía no hemos inventado una estética de la vejez, y pasamos muchos más años siendo viejos que siendo jóvenes. Nos tenemos que inventar la tercera edad, porque viviremos más años como viejos que como jóvenes. Si eres viejo a partir de los 65 y te vas a morir dentro de nada con 100, pasaremos 35 años como viejos. En cambio, si empiezas a ser joven a los 18, no tienes 35 años de juventud por delante”

María Ángeles Durán (2005)

1.- Objectiu de la Recerca¹

La recerca que aquí es planteja, té com a objectiu conèixer el conjunt de relacions existents entre la població envellida i l'habitatge, de manera molt especial, com aquestes afecten i determinen els últims anys de vida de les dones grans.

Un dels canvis més significatius que està experimentant la població catalana en el decurs dels últims anys és l'envelliment de la població. Aquest canvi demogràfic i social ha afectat de manera específica a les dones grans. Hi ha més dones que homes d'edat avançada perquè la seva expectativa de vida és més llarga. En el moment de néixer les dones tenen sis anys més d'expectativa de vida que els homes i més de 10 anys de promig a partir dels 65 anys però també paguen un cost més alt en malalties i pobresa. A l'envellir el risc de pobresa es multiplica perquè les percepcions econòmiques que reben irremediablement es redueixen mentre augmenten les dificultats per mantenir l'autonomia física i sovint la psíquica.

L'esperança de vida i la situació econòmica de les persones grans han tingut repercussions en el mercat de l'habitatge i en la propietat de les vivendes. Gairebé una de cada dues llars d'aquest grup d'edats té com a persona titular a una anciana que viu sola; malgrat la majoria són propietàries dels habitatges on viuen, no disposen de les rendes necessàries pel seu manteniment; així es dona la paradoxa que tenint un important capital immobiliari al no poder-lo realitzar, perquè necessiten l'habitatge per viure, són molt pobres, i la seva riquesa es transferirà a les persones que heretin el patrimoni que elles han aconseguit. En el cas de les dones que viuen de lloguer, les dificultats encara es multipliquen. Tampoc cal oblidar les dificultats econòmiques per a fer front a les despeses de les imprescindibles obres de rehabilitació que demana l'antiguitat excessiva del parc immobiliari, la seva conservació inadequada, la manca d'ascensor, d'aïllament tèrmic i acústic, o l'absència de calefacció. D'altra banda, la manca d'espais urbans i punts de trobada de les dones i per a les dones, accentuen l'aïllament que repercuteix en un empitjorament de les condicions psíquiques i físiques d'aquest segment de la població. La ciutat no està pensada per a la gent gran, fet que es especialment cert en el cas de les dones.

La recerca que aquí es presenta parteix de la hipòtesi que un percentatge molt elevat de l'empobriment personal i psíquic de les persones grans en general, i de les dones en particular, és resultat de la degradació dels seus habitatges (i de la ciutat en la que habiten), al no poder fer front a moltes de les despeses de manteniment per la pèrdua progressiva del seu nivell adquisitiu i veure augmentar exponencialment la seva soledat i tristesa. El fet que els últims anys de les seves vides visquin en un estat d'ansietat permanent per la precarietat econòmica i la manca d'atenció del seu entorn més proper, augmenta les malalties i una degradació personal sovint evitable.

L'estudi cerca, així mateix, oferir als ajuntaments el desenvolupament d'un conjunt de mesures en matèria de política d'habitatge i d'assistència social, les quals tindran com a objectiu abordar de manera qualitativa l'ús que se'n fa per part de les dones grans de l'habitatge familiar així com dels espais urbans de convivència, tot i atenint-se a les característiques dels diferents grups d'edat (65 – 80 anys i de 80 en endavant) així com de les problemàtiques que se'n poden derivar de les seves necessitats. L'estudi, d'igual manera, proposarà mesures dirigides a apaivagar les insuficiències del mercat immobiliari, tot i suggerint línies d'actuació per tal de millorar les necessitats habitacionals de les dones d'edat avançada.

¹ Aquest treball ha estat possible gràcies al curs del Seminari de Ciutat, Ciutadania i Gènere, del Programa de Màster i de Doctorat en Gestió Urbana de la Universitat Politècnica de Catalunya. Els autors responsables de l'esmentat Seminari de Recerca volen agrair la col·laboració de Blanca Gutiérrez, Yraida Romano i Juliana Estrada, becàries de la UPC. També a Farlane Browne i Francisco Zúñiga, alumnes de l'esmentat seminari.

L'estudi es desenvolupa segon l'estructura que segueix:

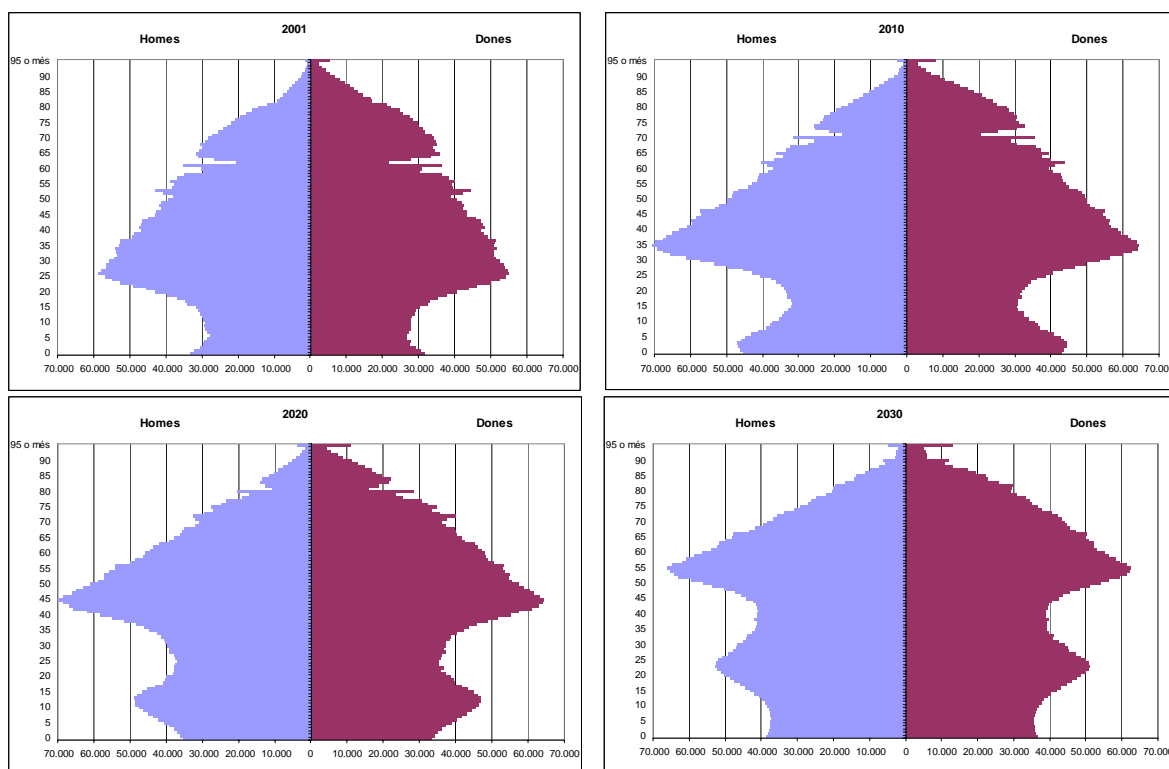
- En primer lloc es desenvolupa el plantejament teòric i conceptual de la recerca proposada.
- A continuació es presenta la metodologia de la recerca sobre fonts secundàries i primàries. En aquest apartat s'exposa el treball de camp realitzat, el qual ha consistit en la realització d'una enquesta a una mostra representativa de les dones majors de 64 anys residents al municipi d'Esplugues de Llobregat, així com l'anàlisi d'una sèrie d'espais públics de l'esmentat municipi.
- El cos fonamental de l'estudi es desplega en els tres capítols següents. El primer tracta sobre l'envelliment de la població i la feminització de la vellesa. En ell es relaten de forma pormenoritzada les tendències demogràfiques existents al món sencer cap a l'envelliment i feminització de la població, així com es realitza una anàlisi prospectiva dels escenaris previsibles a Catalunya, la província de Barcelona i el municipi objecte d'estudi. El segon aborda la diagnosi del "problema de l'habitatge" entre les dones grans catalanes, posant especial relleu en la situació existent al municipi d'Esplugues. Finalment el tercer presenta les principals conclusions de l'enquesta sobre les necessitats habitacionals i urbanes de les dones grans del municipi d'Esplugues de Llobregat.
- El treball conclou amb un capítol de conclusions, on es presenta el resum dels problemes habitacionals i urbans de les dones grans, així com les línies mestres que haurien de seguir les polítiques públiques dirigides a aquest col·lectiu.
- Finalment s'inclou una selecció bibliogràfica comentada, així com un conjunt d'Annex de la informació estadística emprada.

2.- Introducció: Plantejament teòric i conceptual de la recerca proposada

Un dels canvis més significatius que està experimentant la població catalana es el progressiu envelliment de la població. A l'epígraf 3 d'aquest Informe s'analitzen en detall les tendències poblacionals a Catalunya, Europa i al Mon, posant-se de manifest la tendència universal cap a la generalització de la vellesa arreu, però especialment al mon més desenvolupat. De forma sintètica es pot afirmar que el conjunt de les projeccions demogràfiques indiquen un aprofundiment del fenomen de l'envelliment, així com de la feminització de la vellesa. D'aquesta manera les dones grans, amb edats superiors a 64 anys, que representaven un 8,6% de la població europea l'any 1990 passaran a representar el 16,5%, creixement semblant a l'experimentat pel homes d'edat avançada, els quals arribaran al 13,4% de la població el 2050, per només el 5,4% el 1990.

A Catalunya, i segon previsions de l'IDESCAT², el percentatge de la població de 65 o més anys d'edat, passarà del 17,4% del 2001, al 20,64% el 2030 (veure figura n. 1).

Figura n. 1: Piràmide d'edats de Catalunya. 2001-2030

Font: IDESCAT. Elaboració pròpia.

El canvi demogràfic i social, el desenvolupament del qual es detalla en aquesta recerca, afecta de manera específica a les dones grans. Hi ha més dones que homes d'edat avançada donada la seva superior esperança de vida³. Segons el Ministeri de Treball i Assumptes Socials en el moment de néixer les dones tenien a Catalunya, l'any 2000⁴, una esperança de vida de 83,1 anys i els homes de 76,3. Aquesta

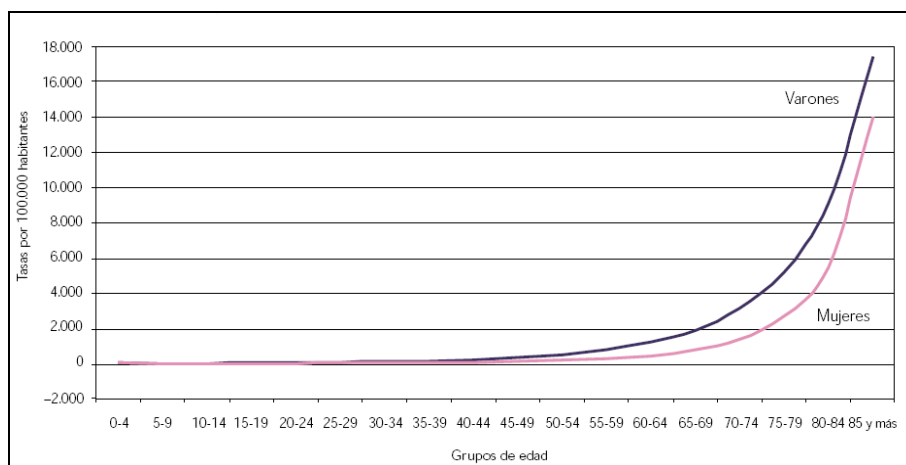
² IDESCAT, <http://www.idescat.net/cat/poblacio/poblprojeccions.html>, febrer 2007, escenari mig-baix.

³ Les raons d'aquest fet es deuen, com de forma unànime interpreta la literatura especialitzada (Carlson, 1990), a la major mortalitat masculina deguda a les diferències socials així com al diferent grau de risc del comportament dels homes.

⁴ Informe 2004. Las personas mayores en España...

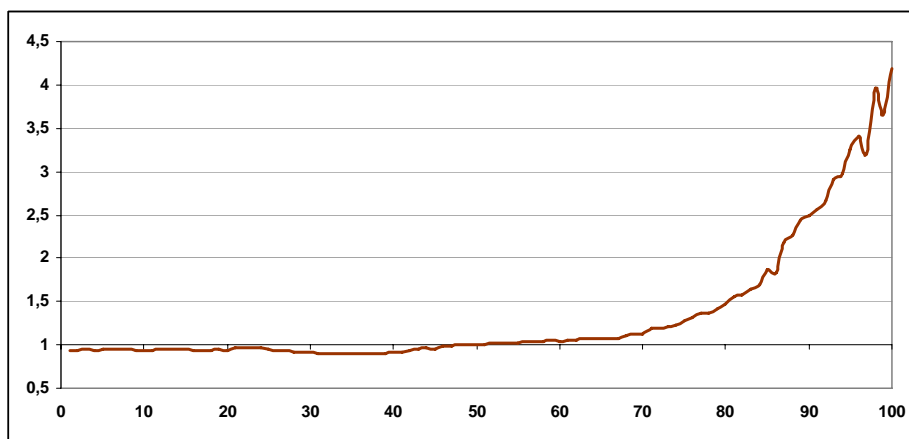
diferència s'explica perquè la mortalitat femenina és inferior, especialment a partir dels 50 anys, mentre que en el grup d'homes la tendència és la inversa (figura n. 2). Les dones, segon dades de l'IDESCAT corresponents a 2007, sumen un 22,20% més que els homes en el segment d'edats comprès entre els 65 i 80 anys, i un 92,50% en el de més de 80 anys. Així mentre el nombre de dones es inferior al d'homes (Catalunya 2007) entre els 0 i 46 anys, a l'edat de 65 ja hi ha 1,08 dones per a cada home, proporció que puja a 1,20 als 70, 1,31 als 75, 1,55 als 80, 1,84 als 85, 2,55 als 90, 3,41 als 95, i al 4,19 en les persones de 99 o més anys d'edat (figura n. 3).

Figura n. 2: Taxes de Mortalitat, segon sexe i edat, per 100.000 habitants. 2001

Font: INE

Figura n. 3: Nombre de dones per home (Catalunya, 2007)

Font: IDESCAT, elaboració pròpia

Depenent de l'edat, l'esperança de vida de les dones supera entre 6 i 10 anys la dels homes la qual cosa suposa per aquelles un cost més alt en malalties, pobresa i soledat. Així, i segon dades de l'IDESCAT, l'esperança de les dones de 70 anys ha passat de 15,6 anys a 16,85 entre 1992 i 2005, molt per sobre de la mitjana espanyola (13,2) i europea (12,7). Però cal recordar que, a l'enviduar, el risc de pobresa es multiplica perquè les percepcions econòmiques que reben irremediament es redueixen mentre augmenten les dificultats per mantenir l'autonomia física i sovint la psíquica.

Segons l'Enquesta de Morbilitat Hospitalària, (INE), els hospitals van enregistrar l'any 2001 un nombre de malalties equivalent al 32% dels homes i al 22,8% de les dones majors de 64 anys. És a partir dels 75 anys quan augmenten de forma significativa les

estades hospitalàries de les dones, tot i arribant a superar les dels homes en un 78% en el segment d'edats superior als 84 anys. Atenent al que s'ha dit, es podria pensar que les dones gaudeixen d'uns nivells qualitius de salut superiors als homes, la qual cosa no és certa si es té present l'alt percentatge de dones que pateixen incapacitat. Així, i segons dades de l'INE per a l'any 1999, a Catalunya, en els grups d'edat de més de 64 anys, hi havia 220.323 dones amb discapacitat per només 119.229 homes. Segons l'esmentada enquesta, el tipus de discapacitat declarada més freqüent tant pels homes com per les dones és la dificultat per *desplaçar-se* (6,8%), les limitacions per la *cura pròpia* (5,1%), i la *manca de visió* (4,3%). Cal destacar que en totes les discapacitats analitzades de les persones més grans de 64 anys, el nombre de dones discapacitades supera abastament al d'homes; i no només en termes absoluts, la qual cosa seria d'esperar atenent a la major proporció femenina, sinó també relatiu, com es pot veure en la taula n. 1.

El progressiu envelliment de la població comporta que una part significativa de la gent gran (un 33% del total l'any 1999) i, especialment, de les dones, tingui algun grau de discapacitat; aquest fet determina la necessitat de dedicar temps a l'atenció i cura dels familiars incapacitats o malalts, dedicació que en gran part recau en les dones, joves o grans. Així, per exemple, mentre la dona, la germana o la filla tenen cura del 44% de la població gran discapacitada, només el 15% es ajudada pel marit, un fill o un germà. Cal afegir que aquesta tasca de cura no afecta solament a les dones joves (filles) sinó també a les dones grans, així mentre un 48,5% dels homes grans discapacitats es atès per les seves companyes, només un 14,1% de les dones grans discapacitades es cuidada pels seus companys.

Taula n. 1: Persones amb discapacitat, per grups d'edat i sexe, 1999

	Personas con discapacidad				Tasa por 1.000 habitantes de cada grupo de edad		
	Ambos sexos	Distribución por edad	Varones	Mujeres	Ambos sexos	Varones	Mujeres
Total de 6 y más años	564.512	100,0	231.843	332.671	95,9	80,9	110,1
De 6 a 44 años	93.221	16,5	56.084	37.138	28,6	33,8	23,1
De 45 a 64 años	131.738	23,3	56.530	75.210	91,6	80,0	102,7
De 65 a 69 años	63.582	11,3	26.349	37.233	196,2	174,8	214,9
De 70 a 74 años	69.032	12,2	24.851	44.181	247,9	201,4	284,8
De 75 a 79 años	81.956	14,5	30.724	51.231	392,0	359,3	414,6
De 80 a 84 años	60.131	10,7	18.257	41.874	477,9	403,1	520,0
De 85 y más años	64.852	11,5	19.048	45.804	676,3	655,1	685,5

Fuentes: INE. INEBASE: Encuesta sobre discapacidades, deficiencias y estado de salud, 1999. Resultados por Comunidad Autónoma, sexo, grupo de discapacidad, tipo de indicador y edad. INE, 2004.
INE. INEBASE: Revisión del Padrón Municipal 1999. Datos a nivel nacional, Comunidad Autónoma y provincia. INE, 2004.

Figura n. 4: Distribució de la discapacitat segon edat i sexe

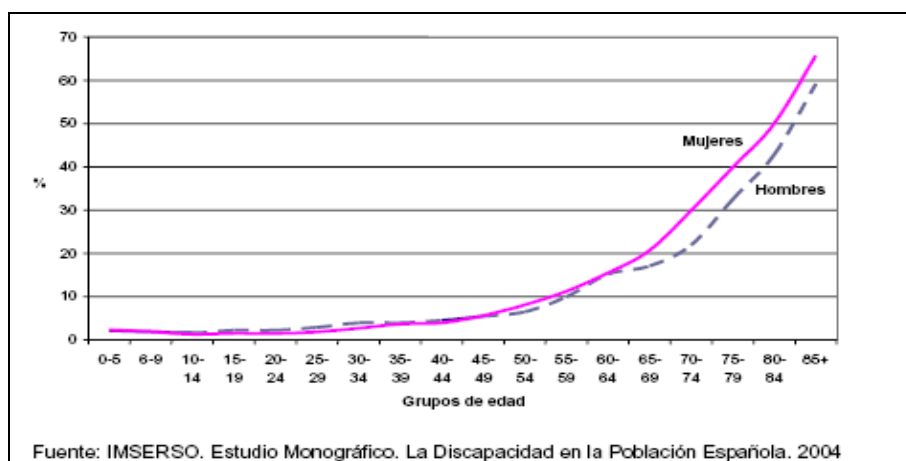
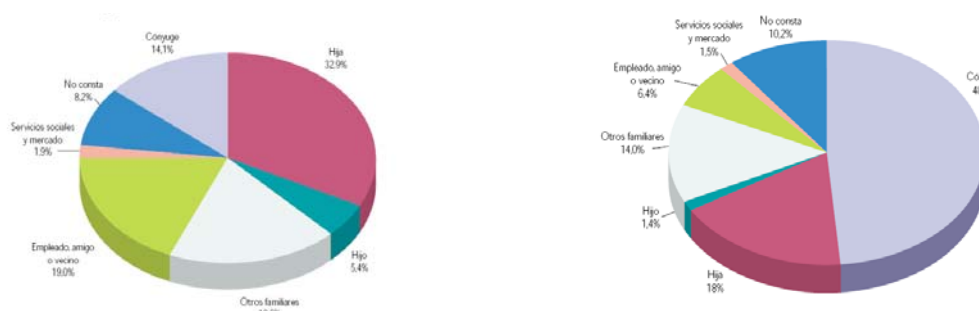
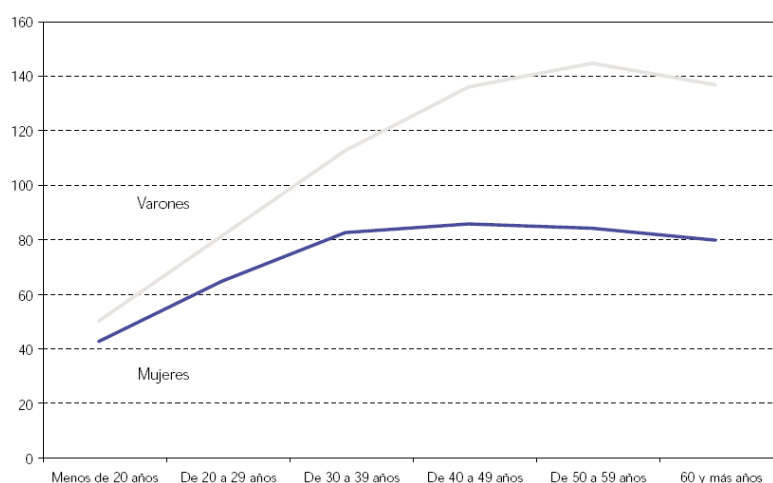

Figura n. 5: Cura de les dones (esquerra) i els homes (dreta) amb discapacitat. 1999

Font: INE. Encuesta sobre discapacitados, deficiencias i estat de salut. 1999

És versemblant que amb les mateixes percepcions econòmiques per la pensió de jubilació o incapacitat, una persona pugui sobreviure o bé veure's abocada a la pobresa en funció de si compta o no amb algun familiar que pugui dedicar-li part del seu temps. La situació econòmica i social, doncs, també determina que l'estat de salut de les persones pugui empitjorar. Les classes amb millor salut, tant d'homes com de dones, són les d'extracció econòmica elevada. En els nivells de renda més baixos les persones amb treballs manuals, tant qualificats com no qualificats, són les que tenen pitjor salut i de manera especial les dones amb treballs no qualificats i també les que han realitzat només treball domèstic no remunerat.

Les dones, al tenir un nivell econòmic abastament inferior al dels homes, pateixen de forma més acusada les dificultats econòmiques i socials característiques de la vellesa. Cal recordar que a Catalunya, el salari dels homes ocupats és, de mitjana, un 50% superior al de les dones segons dades de 2002 de l'INE. Proporció que augmenta amb l'edat fins a situar-se en el 72% en el segment d'edats de 60 o més anys. Les dones, al jubilar-se, tenen per tant salaris acusadament inferiors als dels homes, fet que redunda en uns nivells de prestacions acusadament més baixos. Si a aquest fet s'afegeix la major taxa d'atur (un 9,34% les dones per un 7,45% els homes) així com la menor taxa d'ocupació (un 27,21% els homes per només un 11,67% les dones) de les dones en edats properes a la jubilació, el resultat és aclaparador: *les dones són molt més pobres que els homes en les edats superiors als 64 anys*.

Figura n. 6: Guany anual per sexe (base 100 per ambdós sexes). 2002

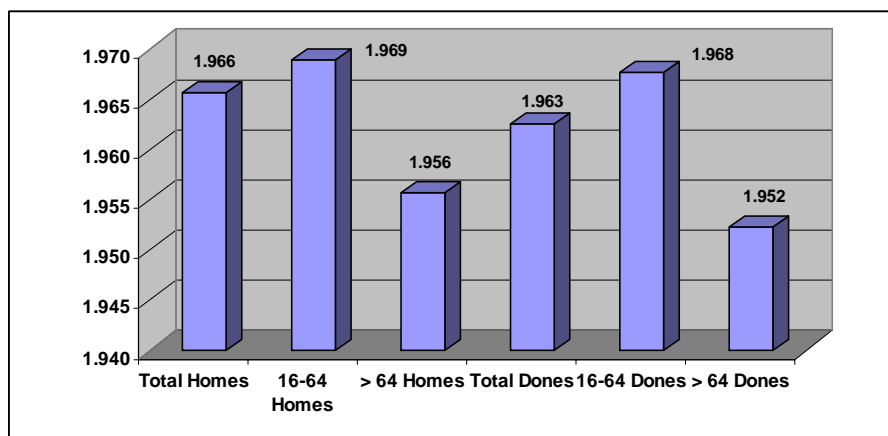
Fuente: INE. INEBASE: Encuesta de Estructura Salarial, 2002. INE 2004.

Malgrat que no s'ha pogut disposar de la informació desagregada per sexes, la pobresa relativa de les dones grans es manifesta en la quantia de les pensions rebudes, clarament inferior a la dels homes. Així, a desembre de 2007, les pensions de viduitat i orfandat, es a dir, les que afecten principalment a les dones, eren de 505,67 i 304,66 €/any respectivament, front a les de jubilació i incapacitat permanent (que afecten més als homes), les quals es situaven en 778,23 i 799,29 €/any de mitjana.

Les dones pateixen en una mesura més gran que els homes els problemes de la vellesa, com ara la falta de salut, la soledat i la pobresa. I el mateix es pot afirmar respecte als problemes relatius a l'habitatge. L'empitjorament de les condicions habitacionals i urbanes de les dones grans es un fet incontestable:

- A Espanya, les persones grans, amb independència del sexe, i especialment *les dones d'edat avançada que viuen soles, habiten en un parc residencial més envellit que la resta de la població* (figura n. 7). Si atenem a les persones de referència de la llar, mentre els menors de 65 anys viuen, de mitjana, en un habitatge construït el 1968, les persones grans habiten en habitatges construïts el 1954. I, si segmentem en funció del sexe, es pot observar que les dones grans caps de llar viuen en habitatges construïts, de mitjana, en 1952, front als homes de la mateixa condició i edat, que ho fan en habitatges construïts 4 anys més tard. Donades les pitjors condicions habitacionals dels habitatges més envellits, es pot concloure que les dones grans (especialment les que viuen soles) pateixen unes pitjors condicions habitacionals que els homes de la mateixa edat, i molt inferiors als conjunt de la població.

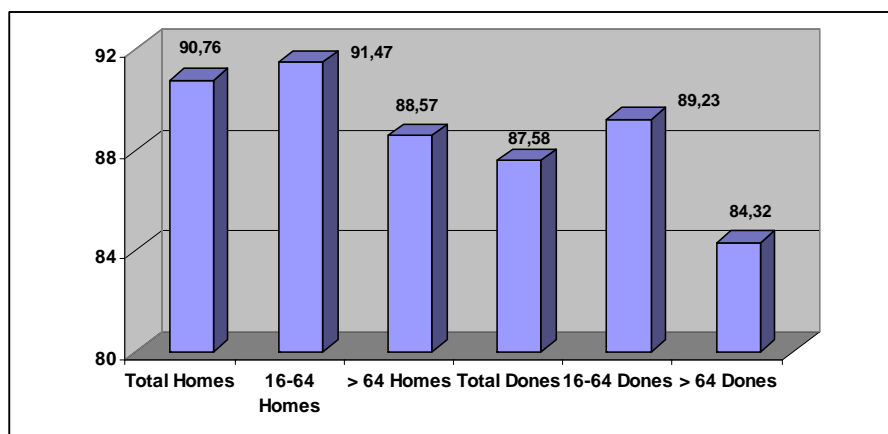
Figura n. 7: Any mitjà dels habitatges (per edat de la persona de referència)

Font: Cens de Població i Habitatge del 2001. Elaboració pròpia

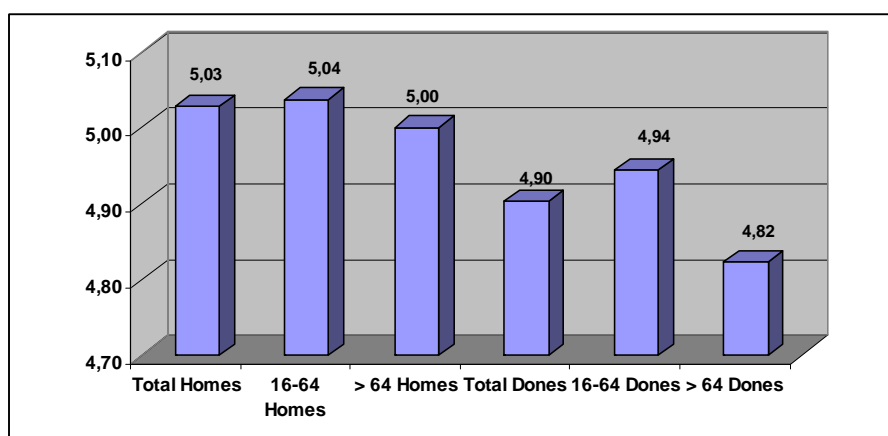
- Pel que fa a la superfície dels habitatges (veure figura n. 8), les persones grans viuen en habitatges més petits que la resta de la població: 86,66 m² front als 90,70 m² dels més joves de 65 anys. I de nou són les dones majors caps de llar les que viuen en habitatges més petits de mitjana: 84,32 m² front als 88,57 m² dels homes de la mateixa edat i condició. Amb independència que aquesta superfície es pugui considerar excessiva per a llars compostades, de forma majoritària per 1 o 2 persones, el que aquí interessa es confirmar que les persones majors, i en especial les dones grans, habiten en pitjors condicions habitacionals que la resta de la població, fet que queda palès si observem el nombre d'habitacions dels habitatges ocupats per aquestes dones (figura n. 9): les dones grans caps de llar tenen, de mitjana, 4,82 habitacions per habitatge, front a les 5,00 dels barons de la mateixa edat i condició.

Figura n. 8: Superfície mitjana (per edat de la persona de referència)

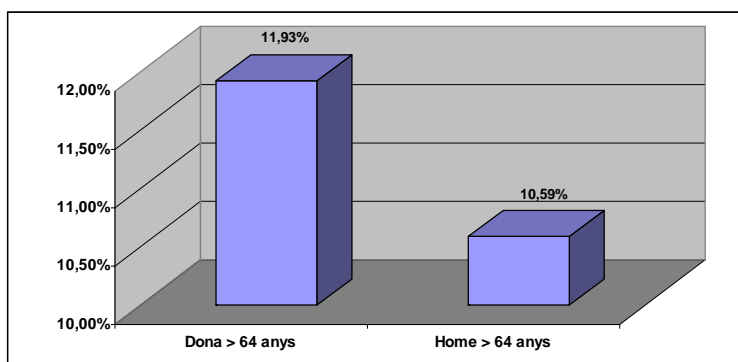
Font: Cens de Població i Habitatge del 2001. Elaboració pròpia

Figura n. 9: Número d'habitacions (per edat de la persona de referència)

- Finalment, i per donar només un altre indicador sobre les condicions habitacionals, *les dones grans que viuen soles habiten en una proporció més elevada que els homes majors que viuen sols en règim de lloguer*: un 11,93% front a un 10,59% (figura n. 10). El que significa no solament una ratificació de la menor riquesa d'aquestes dones, respecte als seus equivalents masculins, sinó, donades les majors despeses de manteniment i pitjor estat de conservació del parc de lloguer, unes pitjors condicions habitacionals.

Figura n. 10: Percentatge d'habitatges en règim de lloguer

3.- Metodologia de la recerca. Treball de camp

Com s'ha dit en l'apartat 1 d'aquesta Memòria, la recerca té com a objectiu conèixer les relacions existents entre l'habitatge i la població envellida femenina en el conjunt del territori de la província de Barcelona. Es tracta, d'estudiar com aquestes relacions afecten i determinen els últims anys de vida de les dones grans, així com, a partir de l'esmentada diagnosi, contribuir al disseny de polítiques habitacionals i urbanes dirigides a millorar la seva qualitat de vida.

No a tots els municipis de la província de Barcelona la majoria de les dones presenten les mateixes necessitats, fins i tot en el mateix municipi es plantegen problemàtiques diferenciades pel que fa als habitatges i a l'ús del temps i dels espais públics. Tampoc les polítiques municipals que s'adrecen a les dones són les mateixes per més que comparteixin objectius; la realitat és molt més complexa. Els resultats de la recerca ofereixen un estat de la qüestió que serà un instrument de treball per part dels Ajuntaments. En aquest sentit la investigació realitzada parteix de la següent estructura del treball:

1. *Anàlisi demogràfica.* Es tracta, en aquest apartat de l'estudi, de fer una estimació, de l'abast del fenomen de l'envelliment de la població femenina a diferents escales: mundial, europea, catalana, així com del municipi objecte d'estudi, Esplugues de Llobregat. S'incorpora, així mateix, una anàlisi prospectiva de l'evolució de la població, per sexes, en l'horitzó 2011, 2016, 2021 i 2026, de la situació de les persones grans, i en especial de les dones, dels distints municipis de Catalunya. A partir de l'actual piràmide d'edats i parc residencial, així com de les tendències demogràfiques i immobiliàries dels municipis catalans, l'estudi incorpora un model de creixement el qual permet fer previsions sobre l'abast de l'envelliment de la població, així com de l'abast del problema d'habitatge de les dones grans en els propers 20 anys, a fi de poder preveure, amb antelació suficient, les polítiques residencials, urbanes i socials necessàries per a l'adequada atenció de les dones.
2. *Diagnosi del "problema de l'habitatge" entre les dones grans catalanes.* Es tracta, en aquesta aproximació, d'estudiar les fonts estadístiques existents (Cens, Padró, Cadastre, enquestes de mobilitat, de l'ús del temps, registres de prestacions socials, accés als centres sanitaris, suport assistencial, ...) respecte la situació de econòmica, social, i, especialment, de l'accés i gaudi a l'habitatge de les dones de 65 i més anys d'edat. Des d'una perspectiva territorial l'anàlisi es realitza (en la mesura i funció de les dades disponibles) a una doble escala espacial: municipal i de secció censal; aquesta última, per tal de poder pormenoritzar el diagnòstic territorial en el cas de les ciutats grans, de més de 20.000 habitants.

L'anàlisi es presenta segmentada per sexes, per tal de veure les diferències existents entre dones i homes, així com per grups quinquennals d'edat, ja que no es idèntica la situació de les persones *velles* – *joves* (entre els 65 i els 75 anys) que la de les persones de més de 75 anys en endavant, on s'agreugen la precarietat de les formes de vida, la manca d'atenció del seu entorn més proper, les malalties i, sovint, la degradació personal. En relació a aquestes segmentacions la recerca que aquí es presenta procedeix a analitzar, entre d'altres, els aspectes següents:

- En primer lloc l'estructura de les llars en funció de l'edat i sexe de la "persona principal": nacionalitat, origen, composició, nombre, edat i sexe de la resta de membres de la llar, relació amb l'activitat econòmica (persones ocupades, atur, categoria socio-professional, ...), nivell d'instrucció, grau de motorització, mobilitat deguda al treball, o a d'altres causes (estudi, oci, compres, sanitat, ...).
 - En relació a l'habitatge s'analitza, entre d'altres aspectes, la forma de tinença (propietat, pagada o no, herència, lloguer, residència geriàtrica, pisos assistits, ...); l'antiguitat de l'habitatge, el seu estat de conservació, superfície, nombre d'habitacions; els serveis de la vivenda (ascensor, calefacció, gas canalitzat, ...); disposició de segona residència, etc.
 - Les anteriors anàlisis s'han realitzat de forma dinàmica, atenent a l'evolució experimentada entre els dos períodes intercensals més propers (1991 i 2001), així com, en funció de la disponibilitat de les dades, del Padró de 2006.
 - Estudi de la resta de fonts disponibles: estadístiques sanitàries (amb especial atenció a les visites hospitalàries, tipus de les malalties sofertes, mortalitat, discapacitats sofertes per la gent gran, ...), econòmiques, socials i assistencials, d'ús del temps, cura ... que estiguin a l'abast.
 - Aquesta fase de diagnosi conclou amb una anàlisi econòmica de les llars composades per gent gran, especialment d'aquelles dones que viuen soles, i dels recursos econòmics dels que disposen per enfrontar el manteniment, conservació, millora i rehabilitació de l'habitatge en el que viuen. L'estudi busca posar de manifest la paradoxa d'una bona part de les dones grans, "pobres riques", que malgrat disposar d'un habitatge en propietat, i, per tant, tenir un patrimoni significatiu, malviuen com a conseqüència de la insuficiència dels actuals mecanismes financers i hipotecaris. També es planteja la greu situació en la que es troben les dones amb baixos recursos econòmics que viuen en règim de lloguer.
3. *Anàlisi de les polítiques d'habitatge, urbanes i assistencials dels municipis de la província.* Es seleccionaran un seguit de municipis representatius de la província de Barcelona⁵, tant des del punt de vista demogràfic, com en funció del nivell de renda de la població, per tal d'estudiar les polítiques endegades vers les dones grans. S'analitzaran les experiències en matèria d'habitatge, accessibilitat als serveis, assistència domiciliària, serveis socials, igualtat de gènere i actuacions urbanes (incloses les contingudes en la llei de barris) entre d'altres.

⁵ L'anàlisi realitzada s'ha concretat, de forma molt especial, en el municipi d'Esplugues de Llobregat, el qual dona suport a aquest projecte de recerca per mitjà de la seva regidora d'igualtat i alcaldessa.

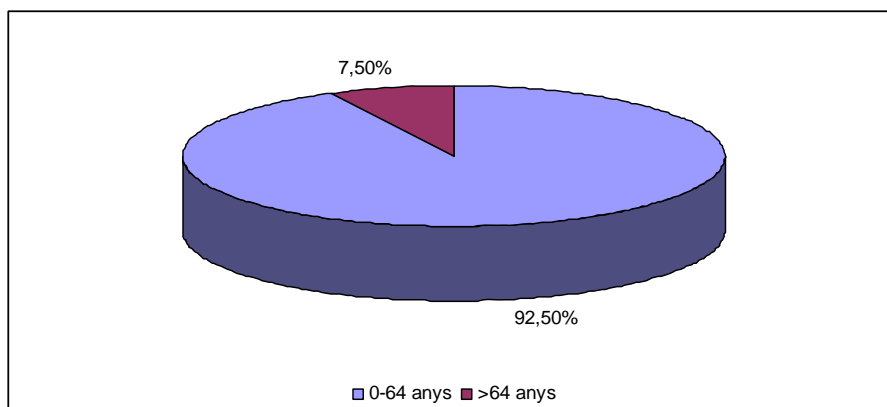
4. *Estudi de les necessitats habitacionals i urbanes de les dones grans del municipi d'Esplugues de Llobregat.* Aquest epígraf representa l'element clau de la investigació proposada. Es tracta de presentar els resultats de l'estudi de camp realitzat en el qual s'ha enquestat una mostra de les dones majors de 64 anys del municipi objecte d'estudi. L'enquesta inclou, entre d'altres aspectes, informació relativa a l'edat de la persona enquestada (ja que es pretén copsar les diferències d'apreciació entre les "joves" i "velles" dones grans), nombre de membres i estructura de la llar, edat i sexe de la resta de membres, parentiu, nivell socio-econòmic de la llar, característiques i problemes de l'habitatge (antiguitat, superfície, estat de conservació, serveis, ascensor, necessitats de reforma, ...), tipus de tinença (propietat –pagada, amb pagaments pendents, heretada, ..., lloguer, residències per persones grans, ...), despeses residencials (lloguer, manteniment, despeses comunitàries, impostos), grau de satisfacció amb l'habitatge, utilització i satisfacció dels espais urbans, dels equipaments públics, zones d'esbarjo i transports urbans. L'enquesta inclourà, igualment, una estimació de la utilització del seu temps per part de les dones grans (cura personal, treball, estudis, família, reunions i vida social, esports, activitats i jocs, TV i premsa, ...), amb especial atenció a l'ajuda que presten a la família. Igualment una estimació de les seves necessitats sanitàries i assistencials, malalties, discapacitats. També s'analitzarà el grau d'atenció que reben de la família, especialment de les filles i dels fills, grau de soledat, ... En suma, l'enquesta es proposarà conèixer l'opinió que tenen les dones grans dels seus problemes i les seves aspiracions, i, molt especialment de l'habitatge, el barri i la ciutat en els que viuen.
5. *Elaboració d'un conjunt d'iniciatives dirigides a millorar les condicions habitacionals i urbanes de les dones grans de la província de Barcelona.* L'estudi busca oferir als ajuntaments el desenvolupament d'un conjunt de mesures en matèria de política urbana i d'habitatge, així com d'ajuda econòmica i assistència social, les quals tindran com a objectiu millorar de manera qualitativa l'ús que se'n fa per part de les dones grans de l'habitatge familiar així com dels espais urbans de convivència. L'estudi, d'igual manera, proposarà mesures dirigides a apaivagar les insuficiències del mercat immobiliari, tot i suggerint línies d'actuació per tal de millorar les necessitats residencials de les dones grans.

4.- Envel·liment de la població i feminització de la vellesa

4.1. Tendències demogràfiques: cap a l'envel·liment de la població

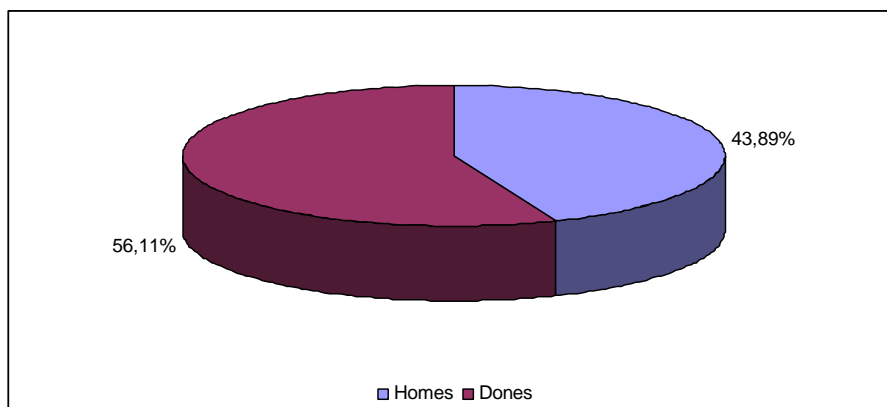
Un dels canvis més significatius que està experimentant la població, a escala mundial, es el progressiu envel·liment de la població. L'any 2007 hi havia al món 496,9 milions de persones majors de 64 anys (veure figura n. 11), de les quals 278,8 milions eren dones, un 56,11% del total (figura n. 12). Del conjunt de la població mundial, 6.627.548.985 persones a mitjans de l'esmentat 2007, la població envellida representava, només, un 7,5%. El 1991, però, les persones grans representaven 345,4 milions, un 6,3% del total. En només 16 anys la gent gran ha augmentat, al planeta, en 151,5 milions de persones (figura n. 13), representant gairebé el 13,5% de l'increment de la població mundial (1.122.898.521). Les persones amb edats superiors a 64 anys creixen, per tant, a un ritme superior al del conjunt de la població, tendint a convertir la qüestió de la vellesa en un fenomen d'abast mundial.⁶

Figura n.11: Població més gran de 64 anys al Mon, l'any 2007

Font: Bureau of Census. Elaboració pròpia

Figura n. 12: Percentatge de dones de la població envellida al Mon (2007)

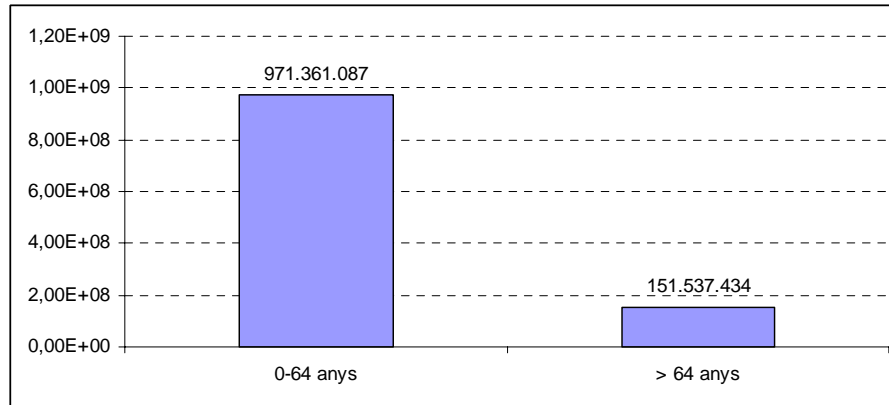
Font: Bureau of Census. Elaboració pròpia

Les estimacions estableixen que en 2025 les persones majors de 64 anys representaran ja el 10,8% del total de la humanitat, superant ja la barrera del 900 milions. I que, per a 2050, la gent gran representarà 1.661 milions de persones, un 16,7% del total mundial (figura n. 14). Generalització de la vellesa que tindrà, en les

⁶ Explotació pròpia a partir de la base de dades del Bureau of Census dels USA.

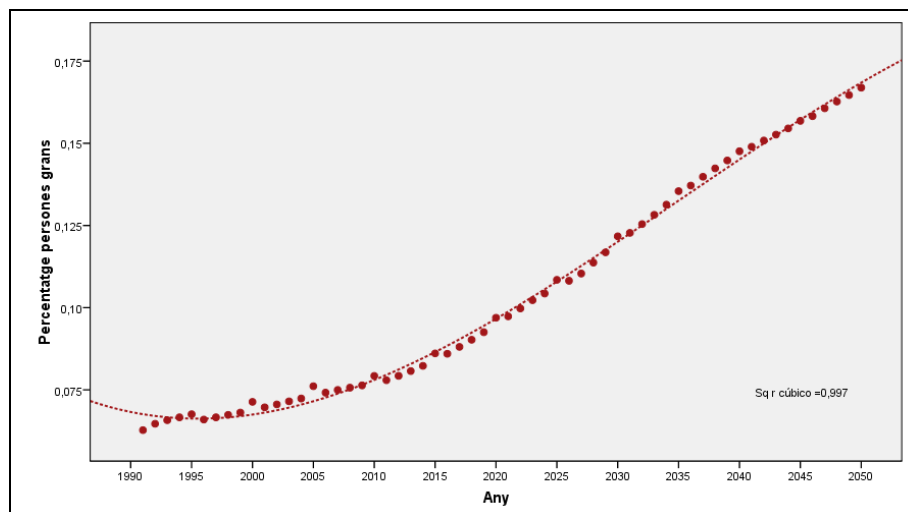
dones, el gran protagonista al superar aquestes en gairebé 200 milions als homes grans.

Figura n. 13: Increment de la població mundial (1991-2007)

Font: Bureau of Census. Elaboració pròpia

Figura n. 14: % de la població envellida al Mon (1990-2050)

Font: Bureau of Census. Elaboració pròpia

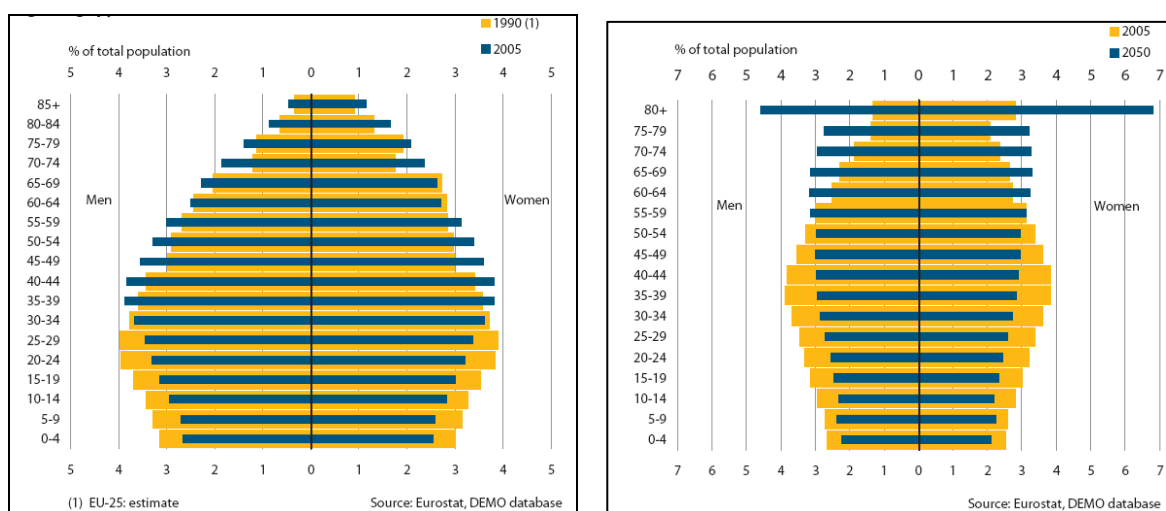
Aquests canvis a venir, però, ja són una realitat a casa nostra. Europa, Amèrica del Nord (amb l'excepció de Mèxic), el Japó i Austràlia-Nova Zelanda, es a dir, la totalitat del món més desenvolupat, mostra ja en l'actualitat processos d'envelliment de la població molt acusats.

La figura n. 15 mostra l'evolució de la piràmide d'edats de la UE-25⁷ entre 1990 i 2005. Com es pot veure s'ha produït un manifest increment de la població en les edats superiors als 35 anys. Per la seva part la figura n. 16 presenta les projeccions per al conjunt de la Unió Europea (25) per al període 2005-2050, període en el que es produirà, de forma encara més acusada l'envelliment de la població al créixer solament els estrats d'edats superiors a 60 anys. D'aquesta manera les dones grans, amb edats superiors a 64 anys, que representaven un 8,6% de la població europea l'any 1990 passaran a representar el 16,5%, creixement semblant a l'experimentat pel homes

⁷ Les dades que es presenten relatives a la Unió Europea corresponen a la publicació EUROSTAT (2008): *The Life of Women and Men in Europe. A Statistical Portrait*.

d'edat avançada, els quals arribaran al 13,4% de la població el 2050, per només el 5,4% el 1990.

Figures n. 15 i 16: Piràmides d'edats europea 1990-2005 i 2005-2050

4.2. Anàlisi prospectiva

Aquest procés d'envelliment es general a tota Europa, i Catalunya no es pas una excepció. Entre 1975 i 2001 les persones grans, 65 anys o més, van passar de representar el 10,2% del total de la població de Catalunya al 17,4%⁸. Fet encara més acusada si atenem a les llars encapçalades per una persona gran, les quals ja representaven, l'any 2001, un 27% del total. Aquesta situació, a més, tendirà a agreujar-se en les properes dècades. En els propers 30 anys, i segon previsions de l'IDESCAT⁹, el percentatge de la població de 65 o més anys d'edat, passarà del 17,4% del 2001, al 20,64% el 2030 (veure figura n. 1. epígraf 1). Especialment acusat serà el cas de les dones, les quals passaran de representar el 2001 el 19,86% al 23,04%.

Un dels objectius de la recerca ha consistit en realitzar una anàlisi prospectiva independent de l'IDESCAT, la qual permeti especificar els escenaris demogràfics probables en els propers 20 anys. La tècnica emprada ha consistit, en una primera fase, en projectar les actuals taxes de natalitat i mortalitat per grups quinquennals d'edat, diferenciades en virtut al sexe. A aquests contingents, diferenciats per sexe i grup d'edat, se'ls hi ha aplicat un *model migratori intern* a fi de determinar la probabilitat de les llars de canviar de municipi, donades les significatives tendències a la desconcentració de la població al llarg del territori metropolità de Barcelona i de tota Catalunya. L'anàlisi prospectiva s'ha realitzat a nivell municipal, la qual cosa permet fer previsions individualitzades per al conjunt dels 946 municipis catalans.

S'han assajat dos escenaris diferenciats¹⁰:

⁸ Un procés similar s'ha produït al conjunt de l'Estat, on la proporció de persones grans ha passat de representar l'any 2004 un 16,9% front al 11,2% de 1981. L'INE estima que al 2050 les persones de 65 o més anys representaran, a Espanya, un 29,9% de la població.

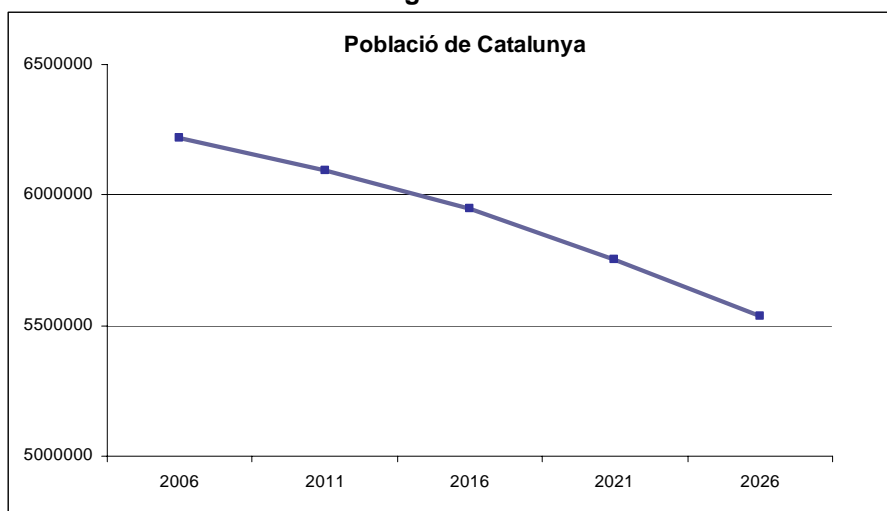
⁹ IDESCAT, <http://www.idescat.net/cat/poblacio/poblprojeccions.html>, febrer 2007, escenari mig-baix.

¹⁰ Un tercer escenari, amb *flux migratori externs*, no s'inclou en el present treball, donada la situació actual de la immigració, així com per afectar en petita mesura al problema que aquí interessa: la població femenina d'edat avançada.

- El primer ha considerat, només, la població “autòctona” existent als diferents municipis de Catalunya. Es a dir, no ha considerat els contingents de població immigrada existents a l'inici del procés de càlcul.
- El segon ha introduït les persones immigrants ja consolidades. Les quals tenen uns processos d'assentament en el territori quelcom diferenciats dels mostrats per la població autòctona.

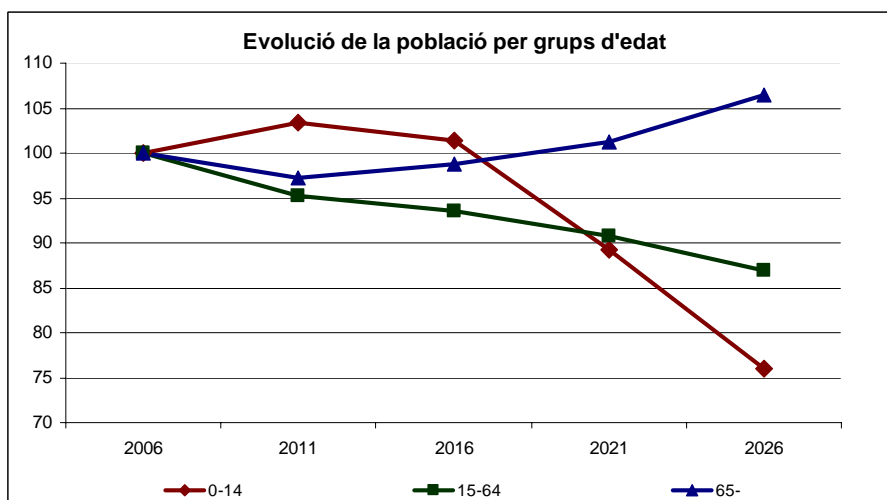
Els resultats relatius a la població autòctona mostren una caiguda constant de la població, la qual disminuirà dels 6.220.940 habitants l'any 2006 a 5.534.683 el 2026, gairebé 700.000 habitants, un 11% de la població de 2006 (vegi's figura n. 17). La figura n. 18 mostra el canvi estructural de la població catalana en aquest període. Com es pot veure encara que a curt termini (2011 i 2016) decaurà proporcionalment un xic la població envellida de Catalunya, aquest situació canviarà de signe el 2021, arribant el 2026 a tenir increments efectius. Situació del tot oposada amb els segments d'edat dels joves (0-14 anys) així com de les persones en situació de treballar (15-64 anys).

Figura n. 17

Font: Estimació pròpia

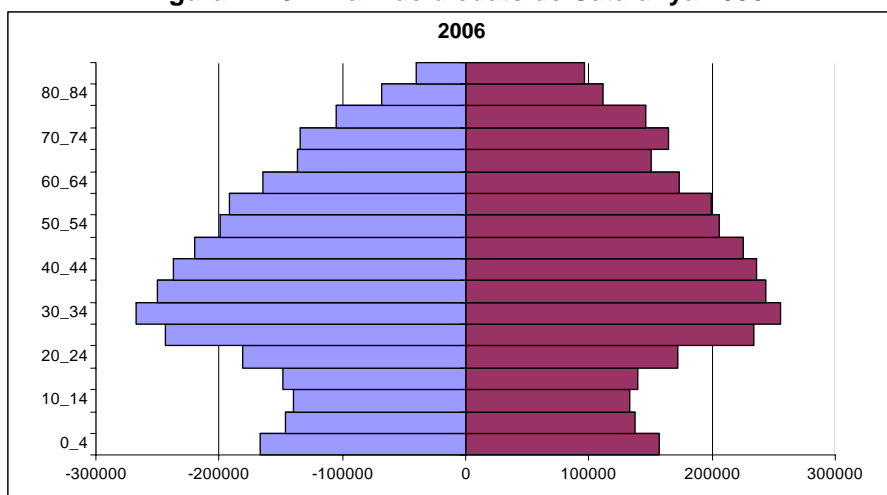
Figura n. 18: Evolució de la població catalana autòctona (2006 = 100)

Font: Elaboració pròpia

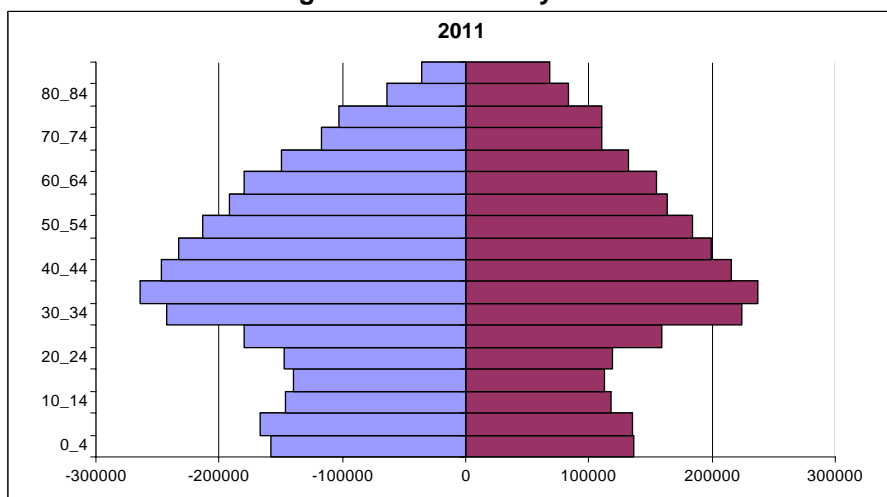
Les figures que segueixen (19 a 23) presenten els resultats de les estimacions per grups d'edats.

Figura n. 19: Piràmide d'edats de Catalunya 2006

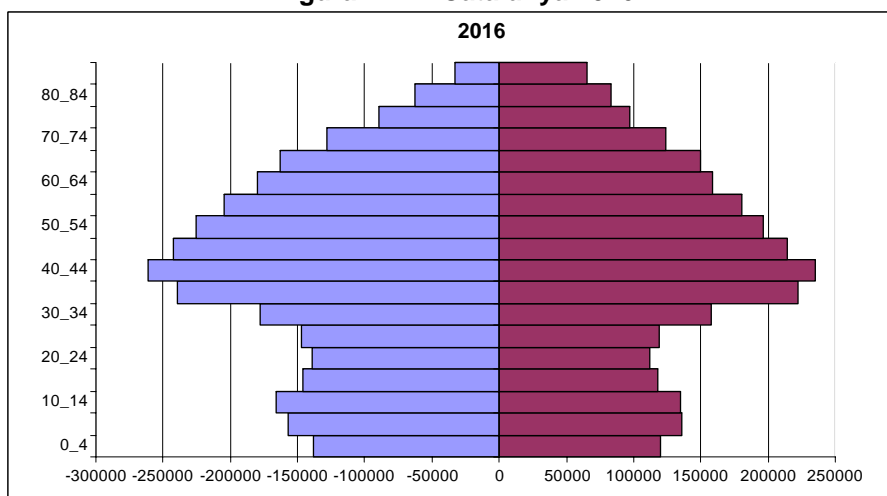
Fonts: Estimació pròpia

Figura n. 20: Catalunya 2011

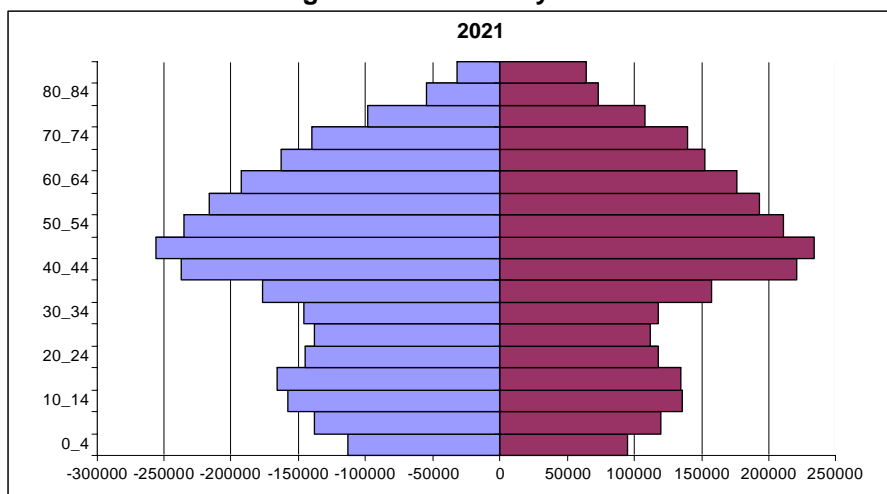

Font: estimació pròpia

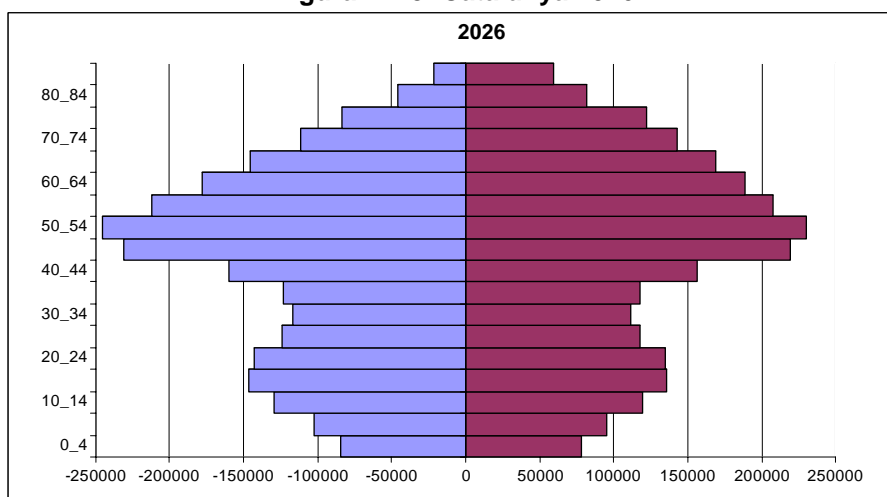
Figura n. 21: Catalunya 2016

Font: estimació pròpia

Figura n.22: Catalunya 2021

Font: Estimació pròpia

Figura n. 23: Catalunya 2026

Font: Estimació pròpia

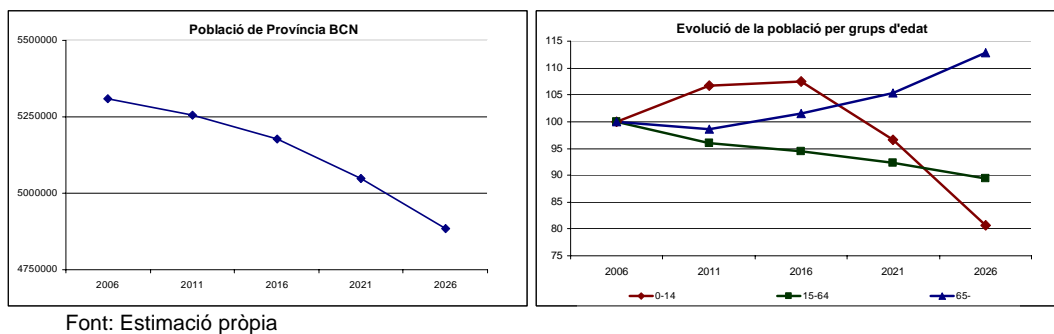
L'evolució de la població amb edats més grans a 64 anys ens mostra com la vellesa continuarà sent, en els propers anys, una qüestió prioritàriament femenina (veure figura n. 24). Encara que de forma molt suau, existeix una tendència a l'increment en la proporció de dones entre les persones majors, especialment en els estrats d'edat avançada. Així en els propers 20 anys es produirà un increment de més 46.000 dones grans, front als només 27.000 homes. El que significa que pràcticament dues tercers parts de l'augment experimentat en la població d'edat avançada correspondrà a dones.

De forma conseqüent la proporció entre dones i homes anirà creixent de forma progressiva al llarg dels propers anys. La proporció entre les dones i els homes grans amb edats inferiors a 80 anys, passarà d'1,23 a 1,27 entre l'any 2006 i 2026. Increment encara més accentuat en el segments d'edat de 80 i més anys, en el qual l'esmentada proporció es situarà, el 2026, en 2,03, front 1,94 a l'inici del període estudiat (2006).

Aquesta anàlisi no es veu modificada si atenem l'evolució de la població forànea (veure Annex 2). Cal concloure que la feminització de la vellesa, continuarà estenent-se en els propers anys. Hi haurà cada com més dones d'edat avançada, "joves" i "grans".

Pel que fa a la província de Barcelona (veure Annex 3), els resultats són semblants als denotats per Catalunya. El descens de la població, a falta d'una nova onada migratòria, es un fet imparable (vegi's figura 24), afectant fonamentalment als estrats de població jove (a partir de 2016) i, sobre tot, de les persones en disposició de treballar (ja a partir d'ara mateix).

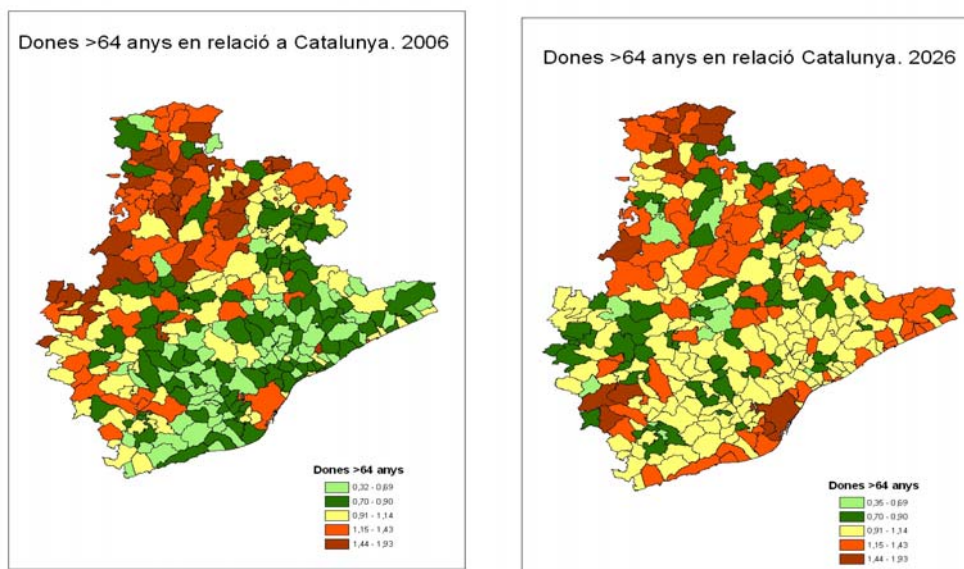
Figures 24 i 25: Evolució de la població a la província de Barcelona

Les dones grans, com en el conjunt de Catalunya, continuaran creixent de pes en el conjunt de la població, passant de representar el 9,64% del total en 2006 al 11,78% en 2026. Això significa que un 23% de la població femenina, a l'acabar el període analitzat, tindrà 65 o més anys d'edat (per només un 17% dels homes).

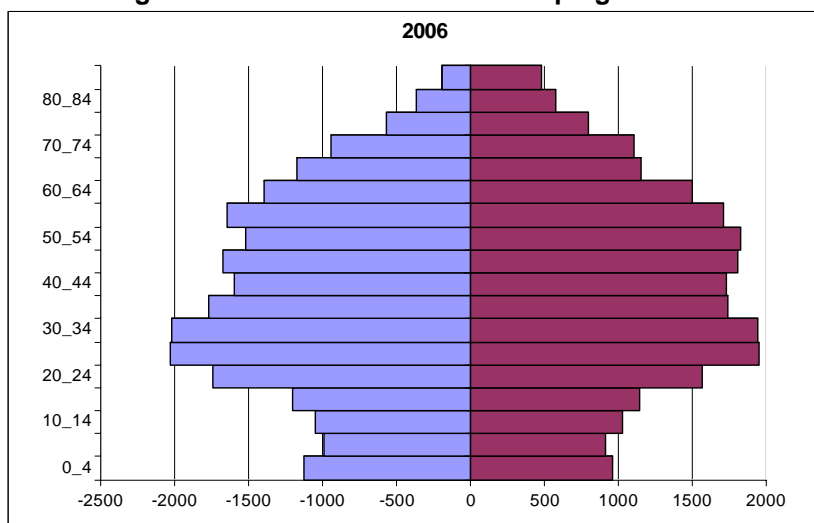
Per municipis, les figures 26 i 27 mostren la proporció de dones grans en relació a la mitjana de Catalunya

Figures 26 i 27: Proporció de dones >64 anys en relació a la mitjana de Catalunya

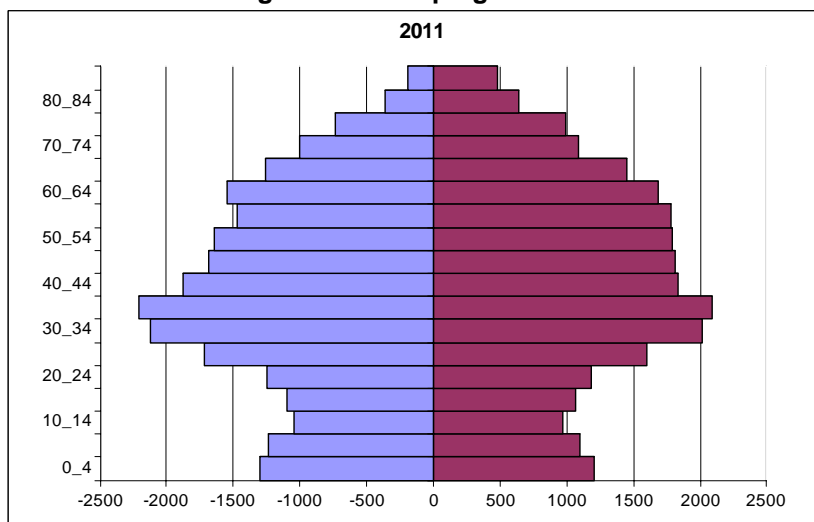
Com es pot veure, entre 2006 i 2026 es produirà un envelliment generalitzat dels municipis de la província de Barcelona en relació a la mitjana de tot Catalunya. Especial rellevància tindrà aquest fenomen a l'àrea metropolitana de Barcelona. La línia de costa, com també la Depressió Prelitoral, amb nivells inferiors a la mitjana en 2006, assoliran nivells d'acusat envelliment en 2026. I el mateix succeirà al municipi d'estudi escollit, Esplugues de Llobregat (veure Annex 4), el qual passà d'una situació propera a la mitjana de tot Catalunya en 2006, a tenir un nivell d'envelliment femení clarament per sobre en els propers 20 anys.

Figura n. 28: Piràmide d'edats d'Esplugues 2006

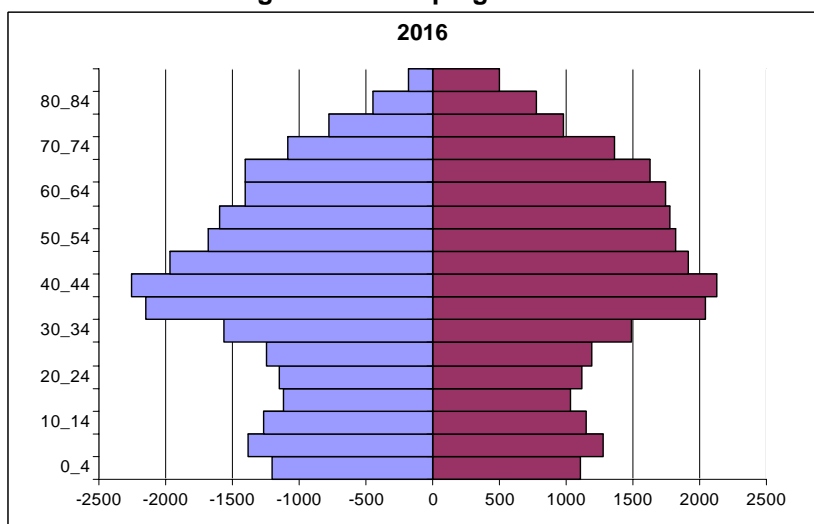
Nota: Padró d'Habitants. Elaboració pròpia

Figura n. 29: Esplugues 2011

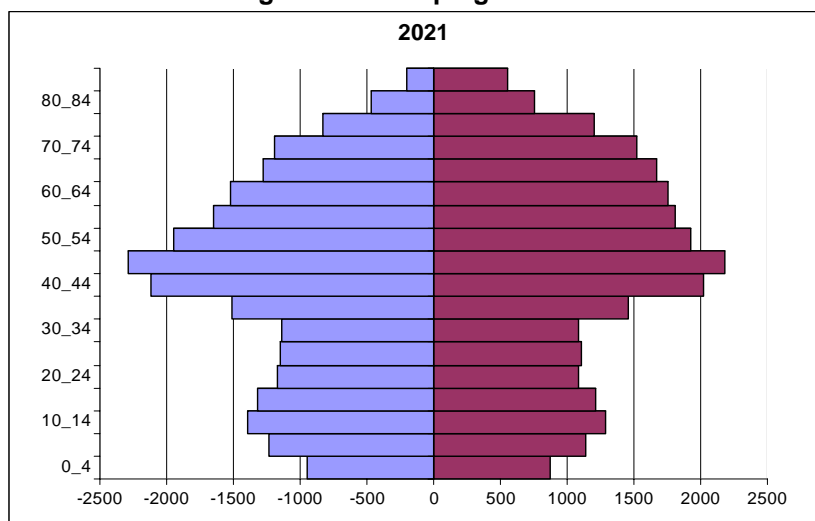
Nota: Elaboració pròpia

Figura n. 30: Esplugues 2016

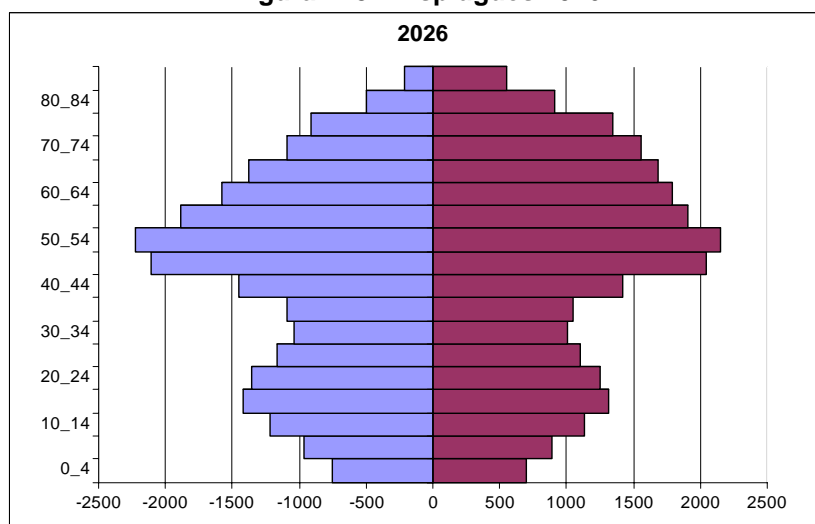
Nota: Elaboració pròpia

Figura n. 31: Esplugues 2021

Nota: Elaboració pròpia

Figura n. 32: Esplugues 2026

Nota: Elaboració pròpia

Les imatges 28 a 32 mostren la piràmide d'edats tant de la població autòctona com dels immigrants, segmentada per sexe, entre 2006 i 2026. Com es pot veure la gent gran passarà de representar el 15,68% al 21,97% de la població entre ambdues dates. La taula n. 2 mostra els principals resultats de l'anàlisi prospectiva

Taula n. 2: Evolució de les persones grans a Esplugues per segments d'edat

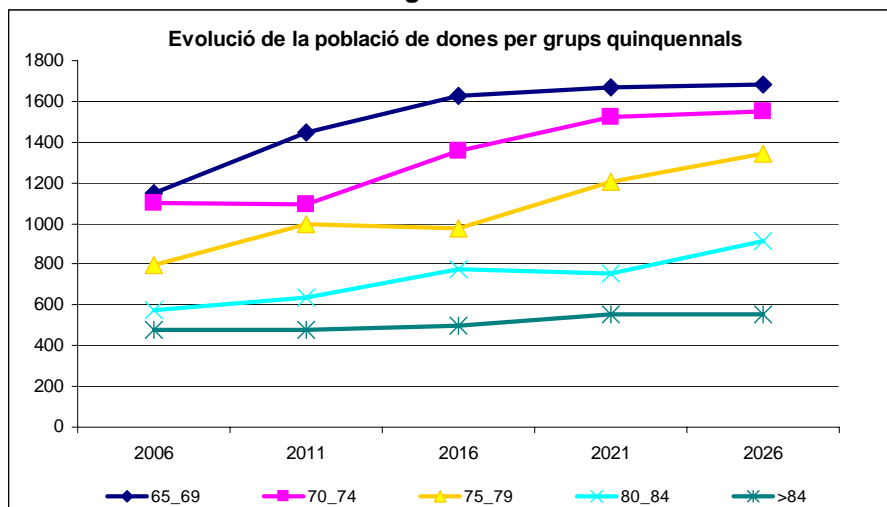
	2006		2011		2016		2021		2026	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
65_69	1169	1148	1261	1445	1397	1625	1272	1667	1377	1684
70_74	943	1099	1002	1091	1081	1358	1190	1522	1090	1553
75_79	571	798	738	995	773	978	833	1204	913	1346
80_84	362	576	359	637	450	773	465	752	500	915
>84	193	480	187	477	182	495	206	551	214	555
Total	3238	4101	3546	4646	3883	5230	3966	5695	4093	6051

Font: Padró i elaboració pròpia

Com es pot observar, en només 20 anys es multiplicarà per 1,5 el nombre de dones més grans de 64 anys, passant de ser unes 4.000 en 2006 a més de 6.000 en 2026. 2.000 dones front als 850 homes d'edat avançada.

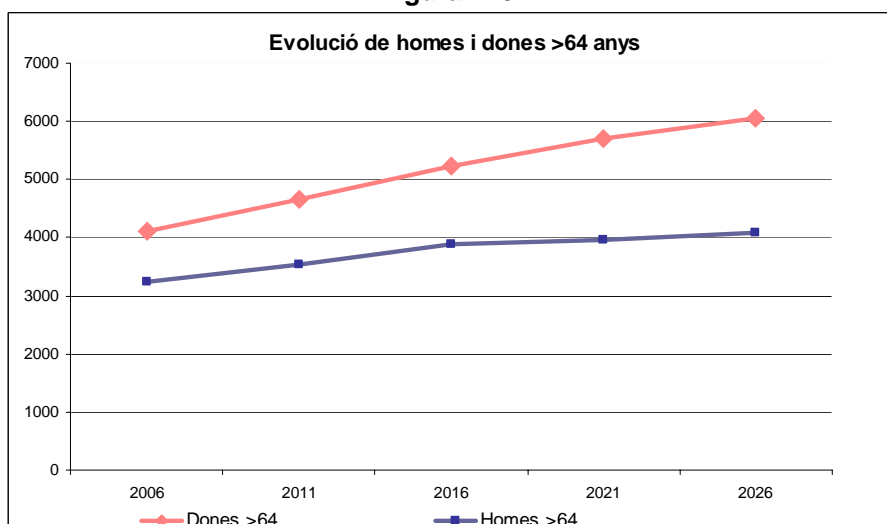
Per tant, la feminització de la vellesa no deixarà de créixer en el període analitzat, com be ho mostra les figures 33 i 34 que s'adjunten.

Figura n. 33

Font: Elaboració pròpia

Figura n. 34

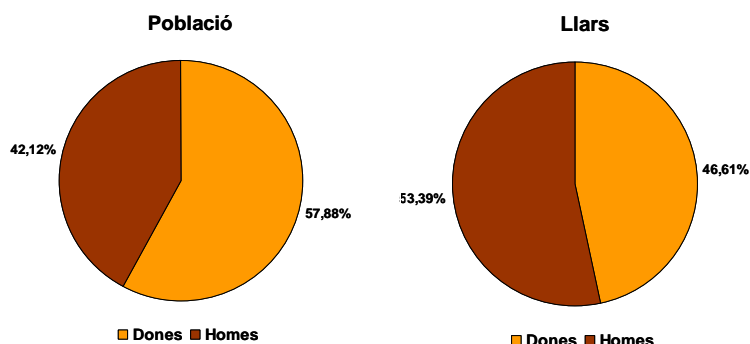

Font: Elaboració pròpia

5.- Diagnosi del “problema de l’habitatge” entre les dones grans catalanes

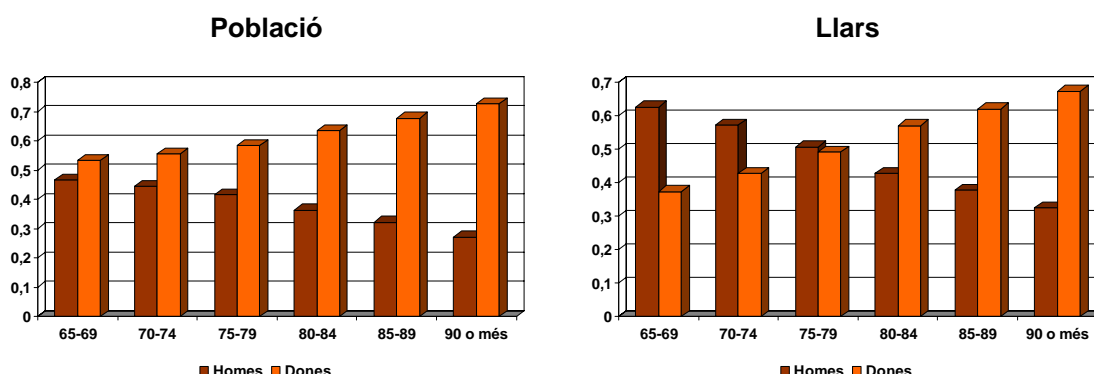
L'any 2001 (dades del Cens) hi havia a Catalunya de l'ordre de 620.000 llars encapçalades per persones de més de 64 anys, la qual cosa representa un 27% del total. D'aquestes, un 46,61% estava “encapçalada” per una dona; percentatge molt allunyat del 57,88% de la població en aquests estrats d'edats¹¹.

Figura n. 35: Població i llars

Percentatge de llars encapçalades per dones que augmenta progressivament amb l'edat, a mesura que els homes moren. Així, l'any 2001, passaven del 37,4% en les edats de 65 a 69 anys, al 42,8% en el segment de 70 a 74, 49,3% en el de 75 a 79, 57,1% en el de 80 a 84, 62,2% en el de 85 a 89 i 67,4% en el de 90 i més anys.

Figura 36: Població i llars per estrats d'edat

De les quatre demarcacions catalanes, la província de Barcelona es la que té una proporció més gran de població femenina en edat avançada (veure figura n. 37), un 58,65%. A continuació es situen Girona, Tarragona i Lleida.

La figura n. 38 mostra, per la seva part, els municipis de la província segon la proporció de la ratio “dones / homes” d'edats superiors als 65 anys d'edat. En colors càlids es mostren els municipis amb una proporció més elevada de població gran majoritàriament femenina. El vermell representa els municipis amb una ratio igual o superior a 1,35. El marró fosc entre 1,3 i 1,35, el marró clar entre 1,2 i 1,3, i el groc, entre 1 i 1,2. Per la seva banda el verd, mostra els municipis amb més homes que dones en les edats de 65 o més anys. Com es pot veure totes les grans poblacions de la província apareixen con les de major predomini de la població gran femenina:

¹¹ El “costum” de situar al baró com a cap de llar, com es pot veure de les dades esmentades, continua sent un fet inapel·lable. En aquest sentit es de ressenyar que del 46,61% de llars encapçalades per dones, 46,45 pp l'aporten dones que viuen soles, per només 0,16 pp dones que cohabiten amb d'altres persones.

Barcelona, L'Hospitalet, Sabadell, Terrassa, Mataró, Granollers, Vilafranca, Vilanova, Manresa, Vic i Igualada.

Figura n. 37: Proporció de població segon sexe a les províncies catalanes

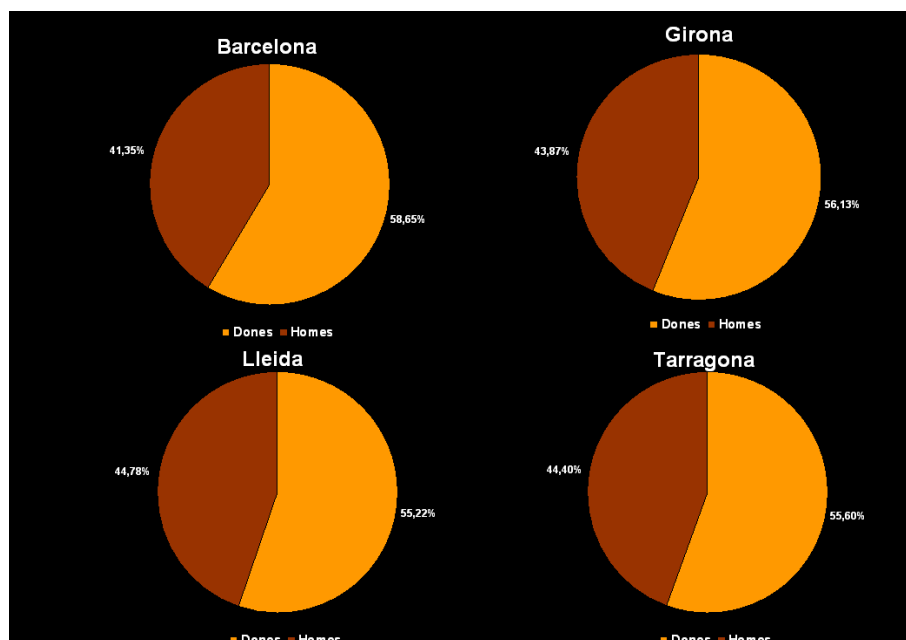
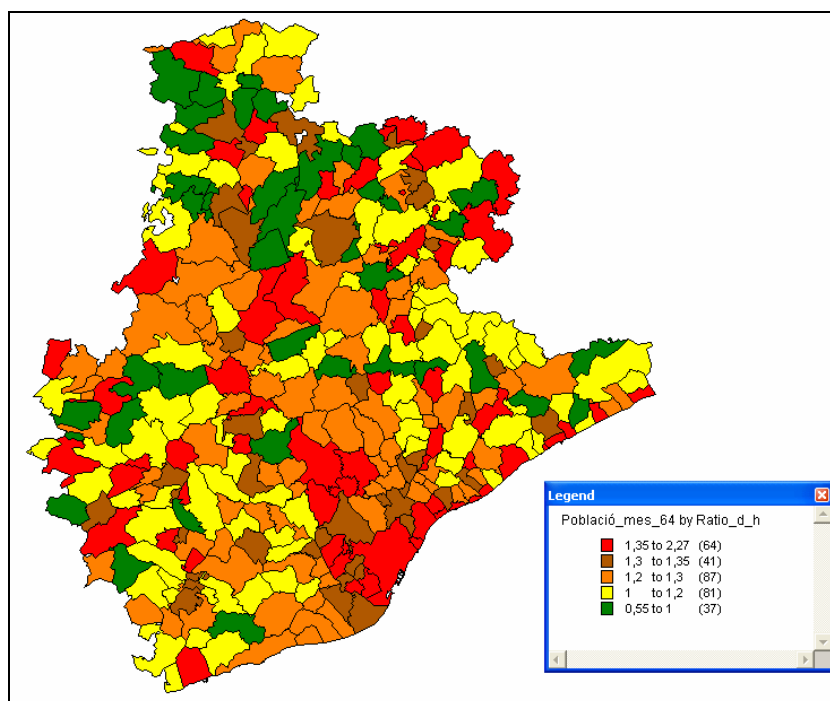

Figura n. 38: Ràtio dones/homes més grans de 64 anys. Província de Barcelona

Pel que fa a les llars (figura n. 39), Barcelona es, també, la que té una proporció més elevada de llars encapçalades per dones grans: un 47,65% de les llars amb persona principal de 65 o més anys d'edat, acusadament per sobre de Lleida (41,93%) i Tarragona (42,51%); per la seva banda Girona es situa immediatament després de Barcelona (45,72%).

La figura n. 40 mostra la molt diferent tipologia de les llars en funció que estiguin encapçalades per una dona o un home. Com es pot veure, a Catalunya mentre un 79,36% de les llars amb persona de referència home, viuen en parella (amb o sense filles o fills), per només 17,65% de les llars femenines, en el cas de les llars amb persona de referència dona, un 59,17% són llars unipersonals, per només un 14,67% en el cas dels homes. *El cas de les dones grans que viuen soles es, sens dubte, el que més interessa per al nostre estudi, ja que són les que probablement han de suportar més dificultats materials amb majors dosis de solitud i pobresa.*

Figura n. 39: Proporció de llars segon sexe a les províncies catalanes

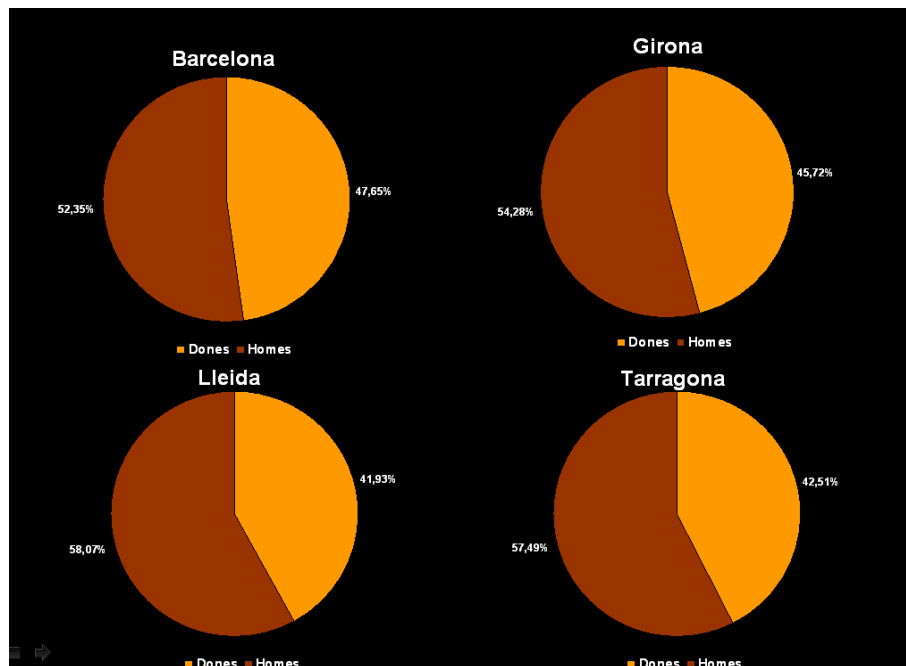
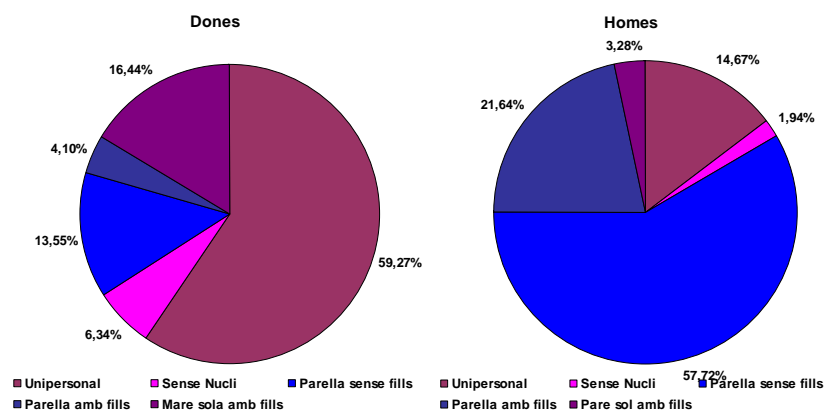
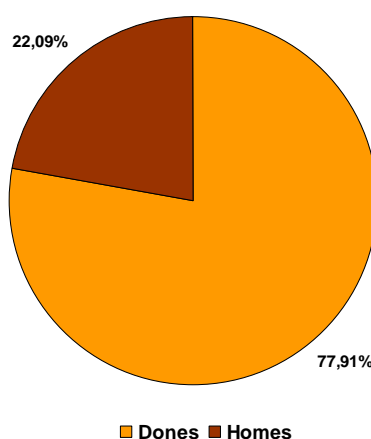

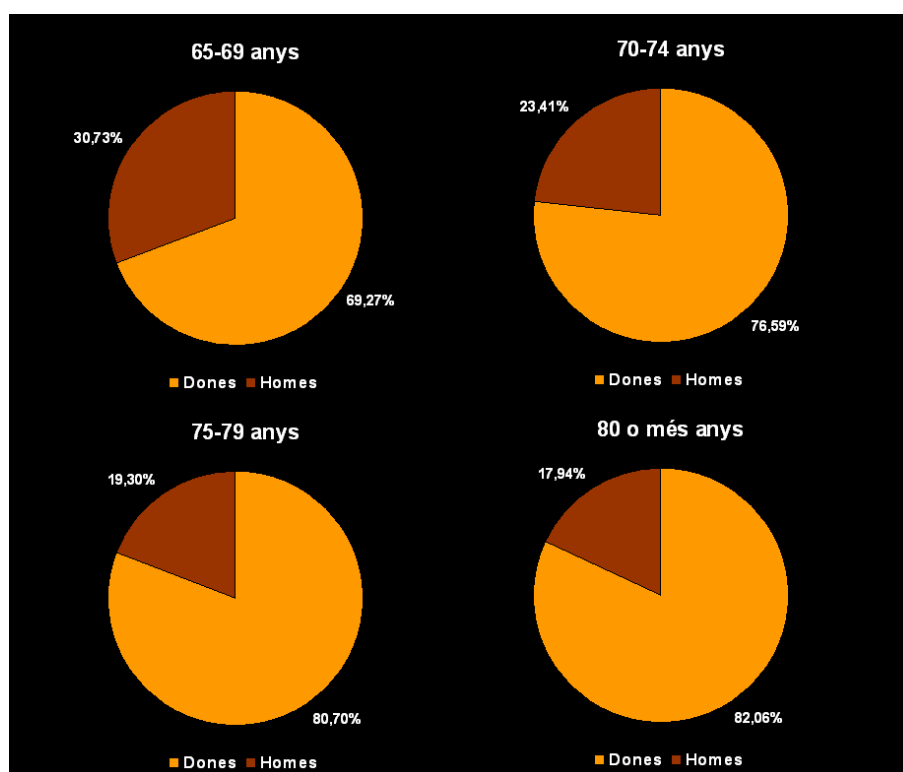
Figura n. 40: Tipologia de les Llars

La figura n. 41 mostra la proporció de *llars unipersonals* segon sexe de la persona de referència. Com es pot veure les dones representen un 77,91%, per només un 22,09 dels homes. Aproximadament quatre de cada cinc llars unipersonals encapçalades per més grans de 64 anys corresponen a dones, el que ratifica la importància d'aquest segment en el present estudi.

Figura n. 41: Llars Unipersonals

Aquesta situació, com es natural, s'agreuja amb l'edat de la persona de referència. La figura n. 42 mostra com el percentatge de llars unipersonals femenines passa del 69,27% en les persones grans joves (de menys de 70 anys d'edat), al 82,06% en el cas de les persones grans de major edat (de 80 o més anys d'edat).

Figura n. 42: Llars unipersonals per estrats d'edats

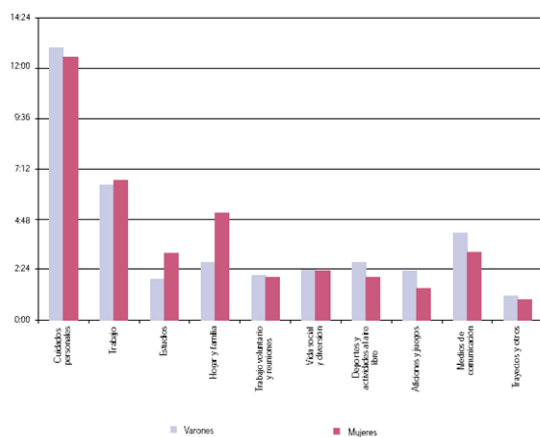
D'altra banda, les dones grans que viuen soles tendeixen a fer-ho en pisos de lloguer en una proporció més gran que els homes. Així, representaven el referit 2001 un 55,5% de les llars en règim de lloguer, front a només el 44,4% de les de propietat. Proporció que també tendeix a augmentar amb l'edat, fins a situar-se en més del 70% en el segment de més de 84 anys!! Donat que l'habitatge de lloguer acostuma a estar en pitjor estat de conservació que el de propietat, i que es més costós de mantenir (ja que a les despeses de conservació cal afegir el pagament del lloguer), el resultat es que les dones, quan més gran són, viuen en un habitatge de pitjor qualitat, menys

adaptat a les seves necessitats, i, a més, amb majors despeses donat el seu nivell de renda.

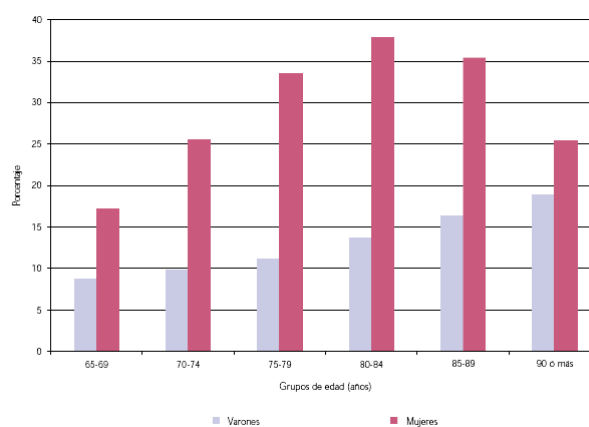
El problema de l'habitatge de les dones grans que viuen soles o bé que tenen al seu càrrec la cura d'altres que no es poden valer per si mateixos, es especialment acusat i de tipologia diversa i complexa. Les condicions de l'habitatge són, a més, molt importants perquè les persones grans s'hi estan moltes hores a casa i s'hauria de fer els possibles per adaptar-les a les seves necessitats a la vegada que millorar els espais públics i els equipaments urbans per tal de fomentar la utilització social dels barris i de la ciutat per part de les persones majors. Per posar només alguns exemples, a Catalunya (Cens 2001) més del 55% de les llars encapçalades per dones grans no disposen de calefacció; un 47% habiten en un edifici construït abans de 1960; un 13,4% pateixen un grau de conservació deficient, dolent o ruïnós; i un 35% no tenen ascensor malgrat viure en un edifici de 3 o més plantes d'alçada.

Cal prestar atenció, per tant, a les necessàries adaptacions arquitectòniques tant dels espais comuns: escales, accessos, ascensors, il·luminació, com dels espais privats: calefacció, aïllament acústic i tèrmic, adaptació dels sanitaris i del mobiliari i paviments que augmentin la seguretat i evitin accidents irreparables per caigudes. Les normes de seguretat han de ser adaptades a persones que han perdut part de la seva agilitat i mobilitat o capacitat de visió. Malgrat les persones grans no tenen perquè ser invàlides ni tractades com si ho fossin, les polítiques de rehabilitació i de construcció d'habitatges haurien d'oferir els serveis bàsics de confort que les persones grans demanden i necessiten per tal d'envel·lir amb dignitat.

Figures n. 43 i 44: Dedicació a distintes activitats als llarg del dia (7) i Taxes de soledat de les persones grans (8)

Fuente: INE, INEBASE: Encuesta de Empleo del Tiempo, 2002-2003, INE 2004.

Fuente: INE, INEBASE: Censos de Población y Viviendas, 2001, INE 2004. Y elaboración propia.

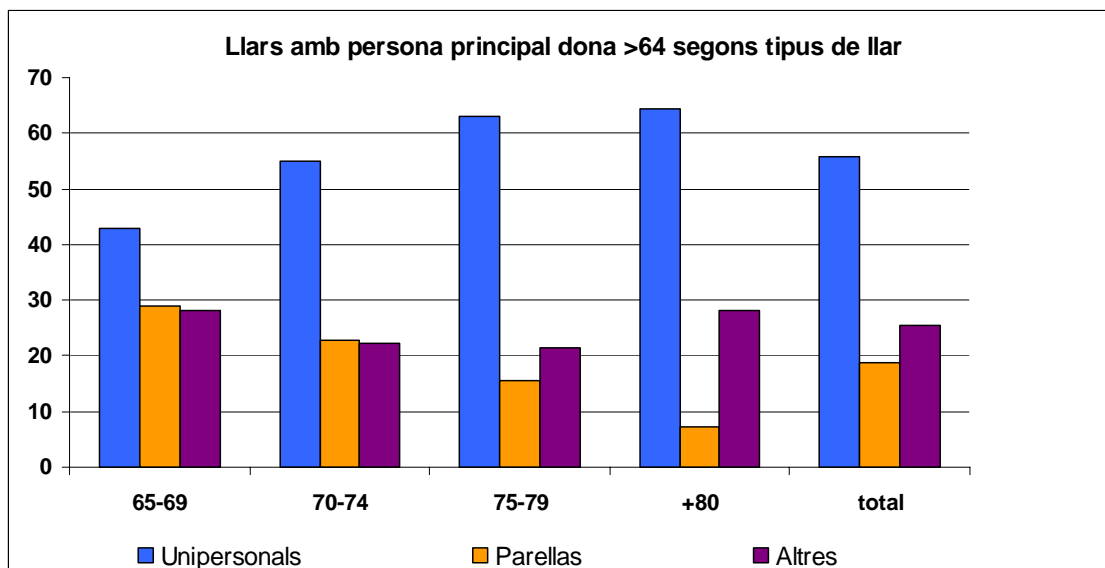
El cas d'Esplugues

Podem realitzar una aproximació a les condicions habitacionals de les dones grans del *municipi d'Esplugues* analitzant les dades obtingudes pel Cens de Població i Habitatge pel any 2001 del INE.

En la figura següent podem observar com les llars encapçalades per dones majors de 64 anys, són majoritàriament unipersonals. A més a més, en els grups d'edat més avançada, augmenten les llars unipersonals mentre que es redueixen les llars formades per parelles. Aquesta proporció augmenta amb l'edat, passant de poc més del 40% en els estrats compresos entre 65 i 69 anys, a més del 50% en les dones caps de llar d'edats situades entre 70 i 74 anys, per a superar el nivell del 60% en els segments d'edat de 75 o més anys. Front a aquesta situació, i tal com es pot veure en la figura que segueix, les llars amb persona principal home major de 65 o més anys estan formats en la seva majoria (més del 80%) per una parella. Només a partir dels 80 anys el percentatge dels que viuen en parella es situa per sota del 80%, sense aconseguir, però, aproximar-se ni de bon tros a la situació en que es troben les dones.

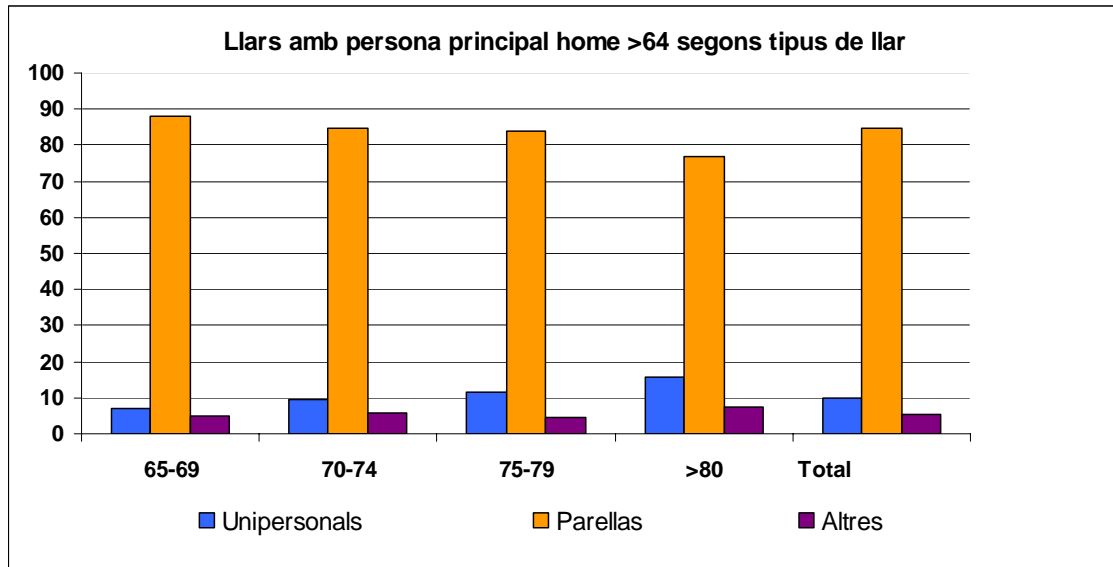
Els homes viuen amb parella i les dones, prioritàriament, soles, o bé en llars d'altre tipus, com ara les compartides amb les seves fills o fills. La raó perquè existeixin aquestes diferències quant a la tipologia de la llar per a homes i dones grans, pot trobar-se en el fet de la major esperança de vida de les dones (que com s'ha esmentat viuen, de terme mitjà, 10 anys més que els homes), la qual, unida a la diferència d'edat existent entre homes i dones al casar-se, pot generar aquesta brutal diferència en l'estructura de les llars. Cal considerar, igualment, l'arrelament social de designar com persona de referència a la persona que aporta els ingressos més alts a la llar, i en general, les dones grans no han treballat dintre del mercat formal pel que en molts casos no fan una aportació monetària a la llar o la que fan és molt petita. També cal considerar, com és obvi, la tendència de "posar en primer lloc a l'home", és a dir, a donar-li un major protagonisme social. Les famílies tradicionals solen donar aquest protagonisme als barons, en perjudici de les dones, que ocupen un rol socialment subsidiari.

Figura n. 45

Elaboració pròpia a partir de les dades d'Esplugues de Llobregat del Censo de Población y Vivienda 2001

Figura n. 46

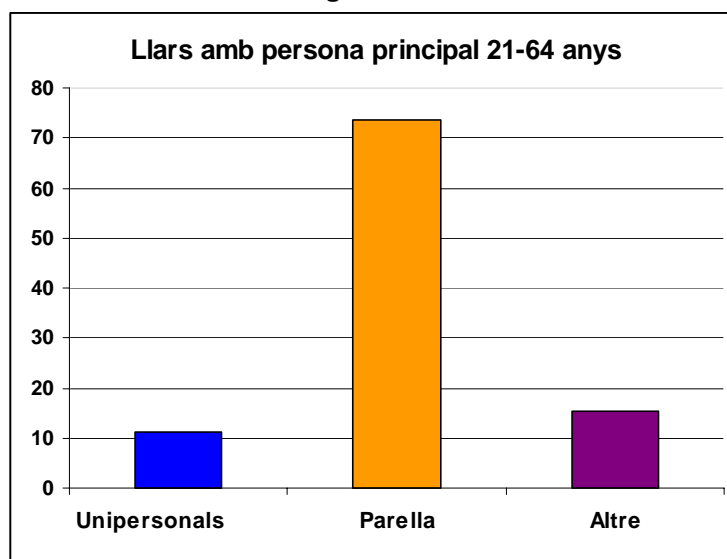

Elaboració pròpia a partir de les dades d'Esplugues de Llobregat del Censo de Población y Vivienda 2001

L'estructura de les llars encapçalades per homes grans es, com es pot veure en la figura que segueix, molt similar a la del conjunt de llars en edats compreses entre 21 i 64 anys. En aquestes les llars formades per parelles són la tipologia majoritària, tot i superant el 70%, a l'igual que en les llars formades per homes majors de 64 anys.

La soledat te, per tant, gènere: es femenina. Son les dones, especialment les dones grans, les que pateixen elevades taxes de soledat. Mentre els barons viuen i moren acompanyats, elles, progressivament, van patint nivells de soledat creixents, arribant a la vellesa no només amb els pocs recursos que els hi deixen les magres pensions, sinó en situacions on sovinteja la falta de cura i companya. Deteriorament físic, pobresa i soledat, aquesta es la situació que caracteritza a una bona part de les dones grans catalanes. Situació en la que Esplugues de Llobregat no es excepció.

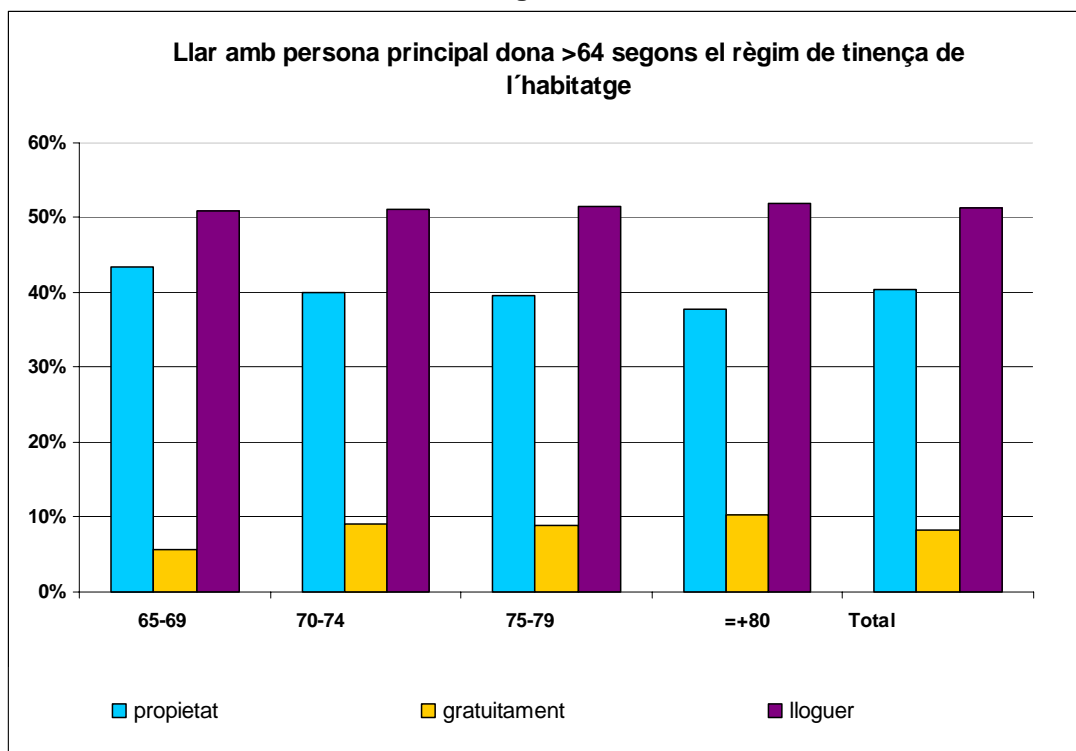
Figura n. 47

Elaboració pròpia a partir de les dades d'Esplugues de Llobregat del Censo de Población y Vivienda 2001

En relació al règim de tinença de la llar, en les dues figures que segueixen podem observar com en les llars amb persona de referència home major de 64 anys, l'índex de habitatges en lloguer és molt baix, inferior al 5%!!, mentre que per a les dones de la mateixa edat, els habitatges en règim de lloguer suposen una mica més del 50% del total. Pel contrari els habitatges en règim de propietat representen per ells més del 80%, mentre que per les llars amb persona principal dona arriben només al 40%.

Figura n. 48

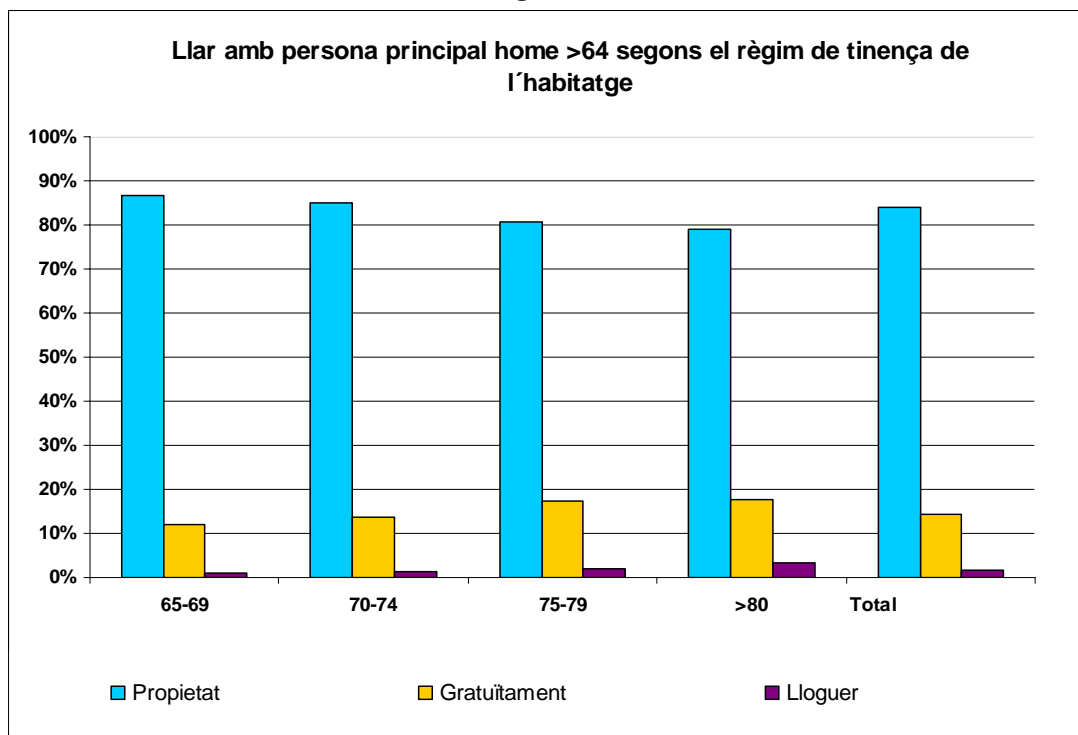
Elaboració pròpia a partir de les dades d'Esplagues de Llobregat del Censo de Población y Vivienda 2001

Les dones, per tant, a més de patir majors nivells de pobresa i soledat, habiten prioritàriament en règim de lloguer, amb tot el que comporta aquest fet: majors despeses derivades de la llar, pitjors condicions habitacionals i una més gran inseguretat en el futur, donada la intranquil·litat que genera a les persones grans el fet no ser propietàries de casa seva. El mobbing immobiliari¹², es a dir les pràctiques antisocials basades en l'assetjament i abusos per a forçar que algú marxi de la seva residència, normalment es ceba en les dones grans que viuen soles en habitatges en règim de lloguer. Elles són les principals destinatàries de les accions d'assetjament dirigides a aconseguir el desnonament de l'habitatge, amb les seqüeles conseqüents

¹² El mobbing immobiliari té una llarga tradició en els països amb polítiques de lloguer proteccionistes. A Catalunya la Llei 18/2007 de Dret a l'Habitatge estableix en l'article 2, que un dels seus objectius consisteix en "promoure la diversitat i la cohesió socials en els barris i els sectors residencials de les ciutats i els pobles, com a garantia d'una adequada integració en l'entorn urbà, i prevenir fenòmens de segregació, exclusió, discriminació o assetjament per raons socioeconòmiques, demogràfiques, de gènere, culturals, religioses o de qualsevol altra mena". A tal efecte defineix l'assetjament immobiliari com "tota actuació o omissió amb abusos de dret que té l'objectiu de pertorbar la persona assetjada en l'ús pacífic del seu habitatge i crear-li un entorn hostil, ja sigui en l'aspecte material, en el personal o en el social, amb la finalitat última de forçar-la a adoptar una decisió no volguda sobre el dret que l'empara per ocupar l'habitatge. Als efectes d'aquesta llei, l'assetjament immobiliari constitueix discriminació. La negativa injustificada dels propietaris de l'habitatge a cobrar la renda arrendatària és indicatiu d'assetjament immobiliari" (article 45.3c). Situació, la d'assetjament, que es considera per l'article 123 com una infracció molt greu. Fora d'Espanya el terme "real estate mobbing" o "landlord harassment" ha tingut gran difusió, especialment al Regne Unit, on es defineix com "the willing creation, by a landlord or their agents, of conditions that are uncomfortable for one or more tenants in order to induce willing abandonment of a rental contract. Such a strategy is often sought because it avoids costly legal expenses and potential problems with eviction".

de pèrdua de confiança, intranquil·litat, ansietat i estrès que aquesta conducta genera en qualsevol ésser humà, i molt especialment a les persones grans amb reduïts recursos econòmics.

Figura n. 49

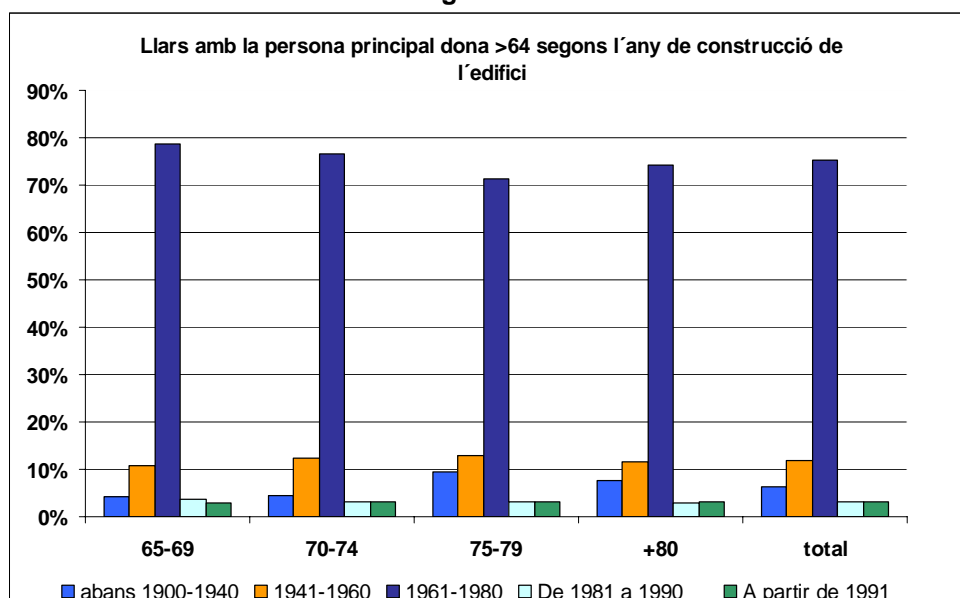

Elaboració pròpia a partir de les dades d'Esplugues de Llobregat del Censo de Población y Vivienda 2001

Altre aspecte a tenir en compte en les condicions habitacionals de les dones majors és *l'any de construcció de l'edifici*. Com podem veure en la imatge num ..., la major part de les dones majors de 64 i que són persona principal, resideixen en habitatges construïts durant el període entre 1961-1980. En aquest cas, els habitatges encapçalats per dones majors de 64 anys presenten la mateixa distribució quant a l'any de construcció, que les llars amb persona principal homes de més de 64 i que el total de llars, com es pot veure en els següents gràfics. El fet que no existeixin diferències notables en aquest aspecte, està relacionat amb l'any de construcció del parc residencial del municipi.

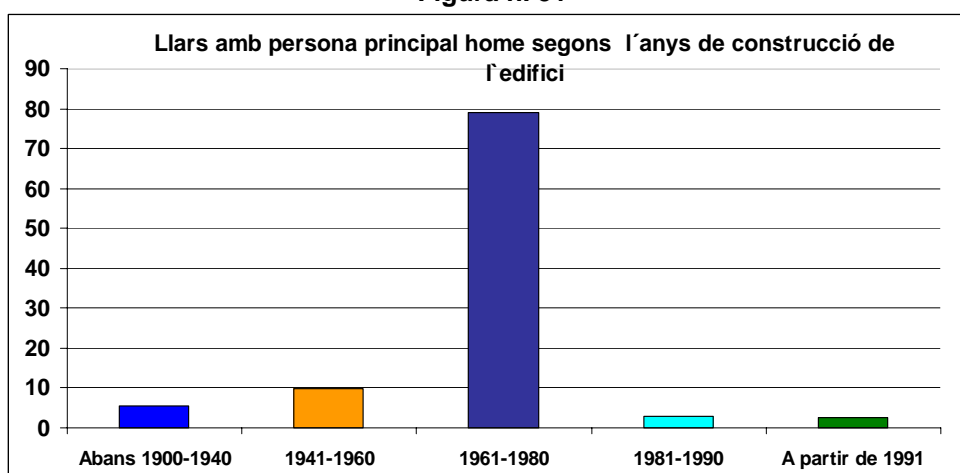
Malgrat l'anterior es denota una certa tendència de les dones grans caps de llar a viure en habitatges més antics que els homes de les mateixes edats i condició. Si s'observa les gràfiques ... i ... amb deteniment es pot observar que, encara que de forma poc perceptible, les dones estan presents en major proporció que els homes en els estrats del parc d'habitatge més envellits, amb edats de l'edificació anteriors a 1960. Així doncs les dones grans que viuen soles habiten, en proporció més acusada que els homes, en habitatges d'edat avançada, amb les conseqüències que això representa: major probabilitat de patologies i de problemes derivades del deteriorament experimentat pels edificis antics (aluminosi, humitats, soroll, falta d'aïllament tèrmic, ...).

Figura n. 50

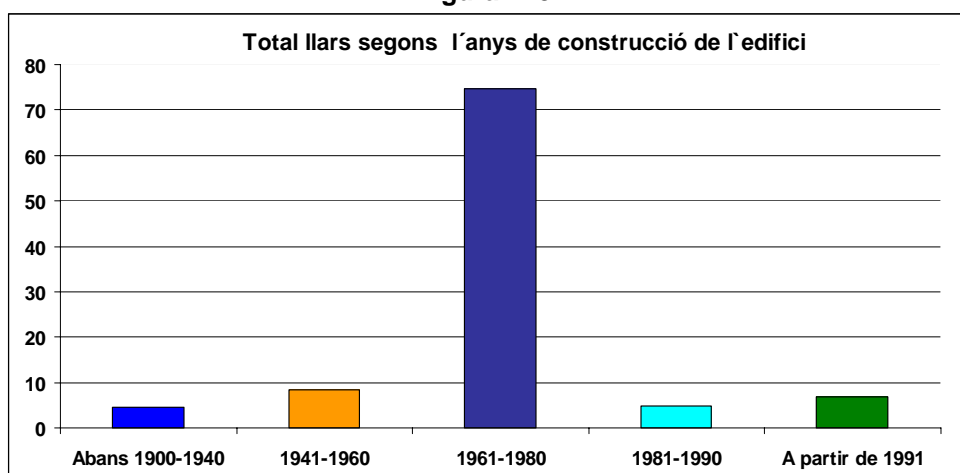
Elaboració pròpia a partir de les dades d'Esplugues de Llobregat del Censo de Población y Vivienda 2001

Figura n. 51

Elaboració pròpia a partir de les dades d'Esplugues de Llobregat del Censo de Población y Vivienda 2001

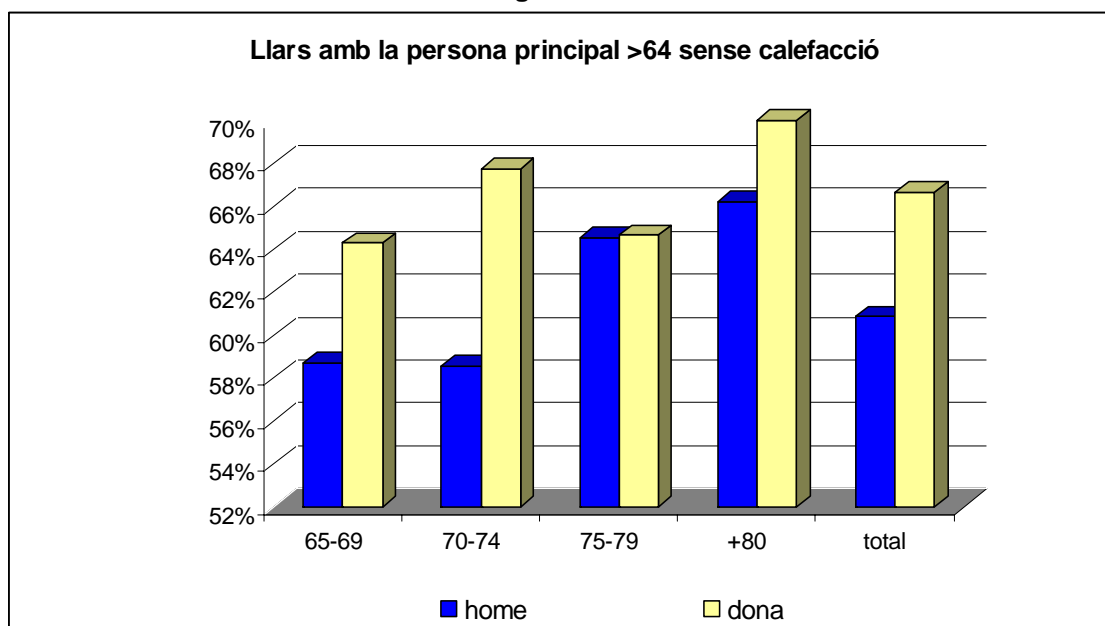
Figura n. 52

Elaboració pròpia a partir de les dades d'Esplugues de Llobregat del Censo de Población y Vivienda 2001

En el següent gràfic es mostra les llars amb persones principal de més de 64 anys que no tenen calefacció. Es pot veure com existeix una major proporció de llars encapçalades per dones sense calefacció que els encapçalats per homes. Mentre

Figura n. 53

Elaboració pròpia a partir de les dades d'Esplugues de Llobregat del Censo de Población y Vivienda 2001

6. Estudi de les necessitats habitacionals i urbanes de les dones grans del municipi d'Esplugues de Llobregat

En aquest epígraf es presenta el resultat de l'anàlisi realitzada en el municipi d'Esplugues, el qual ha tingut com a objectiu realitzar un diagnòstic de les necessitats habitacionals i urbanes de les dones grans. Per a desenvolupar aquesta investigació s'ha triat la metodologia quantitativa i en concret la tècnica de l'enquesta.

La idoneïtat d'aquesta tècnica resideix en la possibilitat de recollir un gran volum d'informació estandarditzada i que aquesta és proporcionada directament per la població objecte d'estudi. A més, els resultats obtinguts amb aquesta tècnica són generalitzables si l'anàlisi es realitza amb rigor estadístic.

Ja que un dels objectius d'aquesta investigació és elaborar un conjunt d'iniciatives dirigides a millorar les condicions habitacionals de les dones majors, és necessari conèixer quins són els problemes i les necessitats que té aquest col·lectiu. El qüestionari desenvolupat ens ha permès identificar quins són els problemes relacionats amb el seu habitatge o amb els espais públics i equipaments del barri que pateixen les dones majors, així com esbrinar quins d'aquests problemes són específics de les dones de 65 o més anys d'edat d'Esplugues de Llobregat.

L'enquesta també ha servit per a recollir la intensitat d'ús dels espais públics per part de la mostra, i esbrinar quins són les dificultats que troben les dones majors per a poder realitzar un major ús d'aquests espais. Igualment, el qüestionari també ens dona a conèixer les necessitats no satisfetes d'aquestes dones.

El mètode d'enquesta triada per a fer el qüestionari ha estat l'entrevista personal. S'ha triat aquest tipus d'enquesta per la població a la qual va dirigida la investigació, ja que moltes persones majors sofreixen problemes d'audició i el llenguatge corporal serveix d'ajuda a l'hora de realitzar l'entrevista

Objectius de la enquesta

L'objectiu de l'enquesta és conèixer de primera mà quins són les condicions habitacionals de les dones majors de 64 anys residents en el municipi d'Esplugues.

Característiques de l'enquesta

L'univers d'estudi de aquesta investigació són les dones de 65 anys o més residents en el municipi d'Esplugues de Llobregat. Per a reflectir les diferents realitats s'ha prestat especial atenció a realitzar l'entrevista a dones de diverses edats i amb diferents característiques

S'han efectuat dues fases de treball de camp, en moments diferents i amb criteris tècnics diferenciats:

En la primera fase del treball de camp, les enquestes s'han realitzat en el carrer, en espais públics del municipi d'Esplugues de Llobregat. L'entrevista ha estat realitzada en els següents punts: Parc de la Solidaritat, Mercat Municipal de Can Vidalet, Plaça de la Bòbila, Carretera de Cornellà, Carrer del Carme, Casal de Can Vidalet i Carrer de la Verge de la Mercè. Tots aquests espais estan situats en els barris de La Plana y Can Vidalet, que són els dos barris que concentren major nombre de població. Les

entrevistes no han estat prèviament concertades, sinó que s'ha triat de manera aleatòria a dones que complien la condició de ser majors de 64 anys, residir en el municipi d'Esplugues i estar en un dels espais públics triats per a realitzar les entrevistes.

Durant aquesta primera fase s'han realitzat 46 entrevistes, les quals varen tenir lloc durant el mes de juny-juliol de 2008¹³, en dies laborables i dissabte i en horari de matí (de 11 a 14) i de tarda (de 17 a 20). Aquesta primera fase ens ha permès comprovar la idoneïtat del qüestionari. Així com fer una primera aproximació a les inquietuds, necessitats i problemàtiques que tenen les dones majors del municipi.

En la segona fase del treball de camp (en curs actualment), es realitzen entrevistes personals en el domicili de les enquestades, les quals havien estat prèviament concertades amb les dades de la mostra representativa de dones majors de 64 proporcionada per l'ajuntament d'Esplugues¹⁴. Aquesta segona fase ens permetrà donar una representativitat més gran a la mostra.

Figura n. 54: Lloc de realització de l'estudi de camp

El qüestionari té una durada aproximada de 30 minuts. Està compost per 38 preguntes agrupades en 3 blocs amb diferents temàtiques.

- El primer bloc tracta sobre els problemes de l'habitatge. Aquest apartat conté preguntes objectives, com el pis en el qual viu, el nombre d'habitacions del seu habitatge o si l'habitatge està equipada amb calefacció i algunes preguntes més subjectives com el grau de satisfacció amb l'habitatge o el tipus de relació amb el veïnat.
- El segon grup de preguntes està relacionat amb el barri en el qual resideix l'enquestada. Conté, entre unes altres, preguntes sobre els possibles problemes patits en el barri, intensitat d'ús d'equipaments i grau de satisfacció amb les instal·lacions.
- En el tercer bloc es combinen preguntes sociodemogràfics amb unes altres de caràcter més personal.

¹³ Les entrevistes es varen realitzar en el marc del Seminari de Recerca sobre Ciutat, Ciutadania i Gènere, organitzat en el marc del Màster Universitari de Gestió i Valoració Urbana, així com del Programa de Doctorat del mateix nombre, organitzat per la Universitat Politècnica de Catalunya.

¹⁴ Vull agrair molt especialment a Carme Manzanal, tècnica d'Atenció Social i Igualtat de l'Ajuntament d'Esplugues, el suport i ajuda que ha dispensat a la realització d'aquest estudi.

Enquesta

A continuació es detalla el contingut de l'enquesta realitzada.

UNIVERSIDAD POLITÉCNICA DE CATALUÑA
Centro de Política de Suelo y Valoraciones
 Máster de Investigación en Gestión y Valoración Urbana
 Seminario de Investigación "Ciudad, Ciudadanía y Género"

Preguntas sobre la vivienda

1. ¿Su casa tiene ascensor?
 Si *(pasar a pregunta 1.1)*
 No *(pasar a pregunta 1.2)*
 - 1.1. ¿Funciona bien?
 Si *(pasar a pregunta 2)*
 No *(pasar a pregunta 2)*
 - 1.2. Si es que no, ¿le cuesta subir las escaleras?
 Si *(pasar a pregunta 1.3)*
 No *(pasar a pregunta 1.3)*
 - 1.3 Han intentado poner un Ascensor
 Si
 No ¿Por qué?
2. ¿En qué piso vive?

3. ¿Tiene calefacción?
 Si *(pasar a pregunta 3.1)*
 No *(pasar a pregunta 4)*
 - 3.1 De qué tipo *(que nos indique claramente si es calefacción o algún tipo de calefactor)*
 Eléctrica
 Butano
 Radiador
 Otro, ¿cuál?.....
4. Número de habitaciones de la vivienda

5. Número de baños de la vivienda

6. ¿Cómo está equipado su baño? *(en caso de tener más de un baño que nos indique el principal)*
 Con accesorio especiales para el aseo normal
7. ¿En qué estado se encuentra su vivienda?
 Bueno
 Malo
 Regular
8. En su vivienda, padece alguno de los siguientes problemas

Aluminosis	Si	No
Grietas	Si	No
Humedades	Si	No
Ruidos	Si	No

Mala Ventilación Si No
Otro ¿Cuál?.....

8.1 En caso de padecer alguno de estos problemas ¿recibe algún tipo de ayuda económica de alguna administración?

Si ¿cuál?.... *(Pasar a pregunta 9)*

No *(pasar a pregunta 8.2)*

8.2 ¿Si usted recibiera algún tipo de ayuda que le adelantase el dinero lo repararía?

Si

No

9. En su vivienda ¿tiene teléfono?

Si

No

10. Ordenador / Lo utiliza

Si *(pasar a pregunta 10.1)*

No *(pasar a pregunta 11)*

10.1 Conexión a Internet

Si

No

11. Tiene usted algún sistema de seguridad personal

Si

No

12. ¿Tiene relación con l@s vecin@s?

Si *(pasar a pregunta 12.1)*

No *(pasar a pregunta 13)*

12.1 ¿con qué vecin@s

Los de toda la vida

Vecin@s nuevos / Inmigrantes

Con tod@s por igual

Ninguno

13. ¿Tiene vecin@s nuev@s en el edificio?

Si *(pasar a pregunta 13.1)*

No *(pasar a pregunta 14)*

13.1 ¿cómo es su relación con ell@s?

Buena

Mala ¿por qué?...

Regular ¿por qué?...

No existe relación ¿por qué?...

14. En cuanto al grado de satisfacción con su vivienda la calificaría cómo:

Muy buena

Buena

Regular

Mala

Muy mala

22. Encuentra dificultades para utilizar el transporte público
Si *(pasar a pregunta 22.1)*
No *(pasar a pregunta 23)*
22.1 De qué tipo
.....
23. Cree que en el barrio falta algún tipo de equipamiento (Ej. Centro de Salud)
.....
24. Sale usted en el fin de semana
Visitar a un familiar
A Su vivienda de segunda residencia
Otro lugar

Preguntas personales

25. ¿cuál es su estado civil?
Casada *(pasar a pregunta 25.2)*
Soltera *(pasar a pregunta 26)*
Separada/divorciada *(pasar a pregunta 26)*
Viuda *(pasar a pregunta 25.1)*
25.1 ¿desde cuándo?
.....
- 25.2 El estado de salud de su marido es:
Muy bueno
Bueno
Regular ¿por qué?
Malo ¿por qué?
Muy malo ¿por qué?
26. ¿Contándola a usted, cuántas personas viven en su vivienda?
Sólo yo
Yo con mi marido
Otra respuesta *(Preguntar relación, si es hij@, otro familiar...)*
27. ¿Tiene hij@s?
Si ¿cuánt@s? *(pasar a pregunta 27.1)*
No *(pasar a pregunta 28)*
27.1 Con qué frecuencia los ve
Todos los días
Con mucha frecuencia (más de dos veces por semana)
Con frecuencia (1-2 veces por semana)
Con poca frecuencia (alguna vez al mes)
Casi nunca
Nunca
28. ¿cuántos años cumplió en su último cumpleaños?
.....
29. Tiene usted alguna persona que le ayude con:
Las tareas del hogar
En su cuidado personal
En ocasiones puntuales que necesita ayuda
30. Cuando usted se pone enferma, ¿quién le cuida?
.....

Preguntas sobre el barrio

15. Que tiempo lleva viviendo en esta zona

.....

16. Le gusta la calle en la que vive

Si

No

17. ¿A qué lugares del barrio suele acudir?

	todos los días	con mucha frecuencia (más de dos veces por semana)	con frecuencia (1-2 veces por semana)	con poca frecuencia (alguna vez al mes)	casi nunca	nunca
Centro de Salud						
Parque /Plaza						
Casal / Mercado / Supermercado						
Polideportivo / Iglesia						
Cine / Teatro / Bar						
Otros ¿cuáles?						

18. ¿Qué problemas encuentra en los espacios del barrio?

	accesibilidad	seguridad	lejanía	aglomeración	cargar peso	Otros ¿cuáles?
Centro de Salud						
Parque/Plaza						
Casal						
Mercado						
Polideportivo						
Iglesia						
Otros ¿cuáles?						

19. El grado de seguridad que siente en el barrio es

Muy buena

Buena

Regular

Mala

Muy mala

21. Cuando tiene que desplazarse fuera del barrio, normalmente ¿cómo lo hace?

En transporte público

En coche conducido por usted

En coche conducido por su marido

En coche conducido por otro familiar o amigo

En taxi

Andando

31. Su estado de salud es:
Muy bueno
Bueno
Regular ¿por qué?
Malo ¿por qué?
Muy malo ¿por qué?
 32. Se siente sola
Nunca
A veces
A menudo
Siempre
 33. ¿Ayuda usted en alguna tarea a algún familiar?
Si ¿quién? ¿Cuál?
No
 34. Cree que el contacto que tiene con sus familiares es
Suficiente
Insuficiente
 35. Le gustaría tener más contacto
Si
No
 36. Qué tipo de ingresos recibe (*si podemos preguntar indirectamente cuánto, si es lo que dice Zapatero...*)
Pensión del marido
Pensión viudedad
Otro tipo de pensión
Ayuda económica familiares
 37. ¿Ha ido usted a la escuela o ha cursado algún tipo de estudios? (*en caso negativo, preguntar si sabe leer y escribir*)
No, es analfabeta (*pasar a pregunta 38*)
No, pero sabe leer y escribir (*pasar a pregunta 38*)
Si, ha ido a la escuela (*pasar a pregunta 37.1*)
- 37.1 ¿Cuáles son los estudios de más algo nivel que ha cursado (con independencia de que los haya terminado o no)
-
38. La vivienda donde reside
Es suya
Está en alquiler
Pertenece a otro familiar
Otro (*especificar*)

Comentarios para realizar las encuestas.

Con anterioridad a la realización de las entrevistas, leer bien las preguntas. Antes de comenzar se puede hacer una pequeña introducción sobre el tema del mismo, que explique por qué lo estamos haciendo, los objetivos, quiénes somos y advierta del anonimato de las respuestas. El cuestionario está dividido por bloques, no hay que leer literalmente a la encuestada el nombre del bloque pero estaría bien, introducir frases de transición del tipo: "pasando a otro tema", "nos gustaría preguntarle ahora sobre cuestiones relacionadas con...".

Se deben tener en cuenta las indicaciones hechas en cursiva, aunque no es preciso leer textualmente.

La sub-preguntas (1.1), están condicionadas a la respuesta en la pregunta anterior.

Si vemos que no queda muy claro algún concepto, explicarlo pero sin introducir una valoración positiva o negativa.

Resultats de l'enquesta

Una cop recollida i buidada la informació del qüestionari, les dades han estat tractades amb el programa SPSS per a sintetitzar la informació obtinguda i facilitar la seva anàlisi. Les dades més rellevants són les que es detallen a continuació:

1. Respecte a les *condicions de l'habitatge*, es important assenyalar que el 37,8% de les dones entrevistades no tenen ascensor. Aquesta dada és més preocupant si tenim en compte que el 18,75% d'elles, tenen més de 80 anys. Quan els hem preguntat si els costa pujar les escales per a accedir al seu habitatge, el 70,6% ha contestat positivament. Aquest percentatge ascendeix fins al 92,3% si exclouem a les dones que viuen en un pis baix, i que per tant no han de pujar escales.

Taula n. 3: Ascensor

		Percentatge	Percentatge vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	37,8	37,8	37,8
	Si	62,2	62,2	100,0
	Total	100,0	100,0	

Taula n. 4: Li costa pujar les escales?

		Percentatge	Percentatge vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	11,1	29,4	29,4
	Si	26,7	70,6	100,0
	Total	37,8	100,0	
Perduts	Sistema	62,2		
Total		100,0		

2. Cal indicar, igualment, que un 50% de les persones que no tenien ascensor han intentat posar-lo, però que en general no ho han aconseguit degut a les característiques físiques de l'immoble així com, sobre tot, a no disposar de recursos econòmics. En aquest sentit es denota una acusada ineficiència del sistema actual d'ajudes destinades a millorar l'accessibilitat dels edificis, al ser necessari l'anticipació de les despeses per part de les persones usuàries, la qual cosa, en la pràctica, les incapacita per afrontar les obres necessàries.
3. El 28,9% no tenen cap tipus de *calefacció* en les seves llars, i encara que el 71,1% si tenen, quan s'els hi ha preguntat que tipus de calefacció tenen, han contestat que un aparell elèctric (59,4%) i calefacció de butà (9,4%). Existeix, per tant, una acusada falta d'equipament de l'habitatge de les dones grans en un aspecte tan rellevant com el confort tèrmic de les llars.

Taula n. 5: Calefacció

		Percentatge	Percentatge vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	28,9	28,9	28,9
	Si	71,1	71,1	100,0
	Total	100,0	100,0	

Taula n. 6: Tipus Calefacció

		Percentatge	Percentatge vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Elèctrica	42,2	59,4	59,4
	Butano	6,7	9,4	68,8
	Radiadors	20,0	28,1	96,9
	Altres	2,2	3,1	100,0
	Total	71,1	100,0	
Perduts	Sistema	28,9		
Total		100,0		

4. Respecte a d'altres aspectes de l'equipament dels habitatges i la seva adequació a les necessitats de les persones grans cal indicar que, malgrat l'avançada edat de les entrevistades i els freqüents problemes de mobilitat, la majoria de les dones tenen banyera (60,5%), i només un 7% tenen accessoris especials.

Taula n. 7: Banyera/Dutxa

		Percentatge	Percentatge vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Banyera	57,8	60,5	60,5
	Dutxa	24,4	25,6	86,0
	Accessoris Especials	6,7	7,0	93,0
	Mitja Banyera	6,7	7,0	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

5. En relació a la grandària i serveis de l'habitatge, majoritàriament les dones enquestades tenen habitatges amb tres habitacions (60%), malgrat que moltes d'elles viuen soles: el 71,42% de les dones que viuen soles tenen habitatges amb tres habitacions. Respecte al nombre de banys, la situació es més equilibrada ja que gairebé un 85% tenen només un bany.

Taula n. 8: Número d'Habitacions

		Percentatge	Percentatge vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	1	2,2	2,3	2,3
	2	24,4	25,0	27,3
	3	60,0	61,4	88,6
	4	11,1	11,4	100,0
	Total	97,8	100,0	
Perduts	Sistema	2,2		
Total		100,0		

6. Quant als *problemes de l'habitatge*, sembla que el problema més freqüent és el *soroll*, sofert per el 15,9% de les entrevistades. Això, concorda amb les dades

del Censo de Población y Vivienda, on el 32,07% de les llars amb persona principal dona >64 situades a Esplugues de Llobregat, tenen problemes de soroll.

Taula n. 9: Sorolls

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	82,2	84,1	84,1
	Si	15,6	15,9	100,0
	Total	97,8	100,0	
Perduts	Sistema	2,2		
Total		100,0		

7. Respecte a l'estat de *conservació de l'habitatge*, el 81,8% declara que l'estat del seu habitatge és bo, el que denota un grau de conformisme accentuat en aquest estrat de la població. Malgrat l'anterior, cal indicar que només un 2,3% de la mostra ha declarat tenir aluminosi, un 4,5% esquerdes, humitats o problemes de ventilació dels habitatges, el que suggereix un parc edificat que no te greus problemes estructurals. Amb tot un 26,7% necessitaria fer reparacions significatives, i d'aquestes persones, només un 8,3% han rebut ajuts per fer-les front.

Taula n. 10: Estat de l'Habitatge

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Bo	80,0	81,8	81,8
	Regular	17,8	18,2	100,0
	Total	97,8	100,0	
Perduts	Sistema	2,2		
Total		100,0		

Taula n. 11: Rep ajuda per a les reparacions?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	24,4	91,7	91,7
	Si	2,2	8,3	100,0
	Total	26,7	100,0	
Perduts	Sistema	73,3		
Total		100,0		

8. Respecte a l'*equipament domèstic*, i malgrat que el 95,6% tenen telèfon a casa, només el 11,1% té ordinador i el 6,7 Internet. Només les dones grans que viuen amb el marit o altre familiar tenen ordinador o Internet a casa. Les noves tecnologies són, encara patrimoni dels homes entre les persones d'edat. La televisió es, per tant, l'instrument bàsic d'esbarjo domèstic.
9. A pesar de l'avançada edat d'algunes de les entrevistades, són molt poques les dones que han declarat tenir un sistema de seguretat personal (9,3%). A més,

el fet de viure soles no influeix en el fet que disposin d'un sistema de seguretat, més enllà del tradicional "cerrojo" dels habitatges.

Taula n. 12: Seguretat personal

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	86,7	90,7	90,7
	Si	8,9	9,3	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

10. D'importància cabdal es la relació que guarden les dones grans amb el veïnat. Un 95,5% declara que té relació amb la gent que viu en el seu edifici, fet que ressalta la significació d'aquestes relacions entre les dones majors. Respecte al tipus de veïnat amb qui tenen relació, un 52,4% manifesta que amb les veïnes de tota la vida, mentre que un 47,6% declaren que amb tots els veïns per igual.

Taula n. 13: Relació amb el veïnat

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	4,4	4,5	4,5
	Si	93,3	95,5	100,0
	Total	97,8	100,0	
Perduts	Sistema	2,2		
Total		100,0		

Taula n. 14: Amb quins veïns?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Tota la vida	48,9	52,4	52,4
	Tothom per igual	44,4	47,6	100,0
	Total	93,3	100,0	
Perduts	Sistema	6,7		
Total		100,0		

11. El procés migratori sacseja de forma considerable les costums de les persones grans. Un 70,5% afirma tenir veïnat nou, el que confirma l'abast de la transformació social emprada. En aquest sentit, i davant de la pregunta de quina relació tenen amb el veïnat nou, un 64,5% respon que bona, i encara que obertament ningú afirma tenir dolenta relació amb els veïns nous, un 6,5% qualifica la relació com a regular i el 29% declara que no existeix relació. Sembla, per tant, existir un problema latent, que costa de ser manifestat obertament, especialment en els barris que més varen patir la immigració dels 60 i primers 70. Els canvis de costums, les "molèsties" generades pels nous vinguts, colpegen amb força les dones d'edat avançada.

Taula n. 15: Te veïnat nou?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	28,9	29,5	29,5
	Si	68,9	70,5	100,0
	Total	97,8	100,0	
Perduts	Sistema	2,2		
Total		100,0		

Taula 16: Quina relació te amb el veïnat nou?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No existeix	20,0	29,0	29,0
	Bona	44,4	64,5	93,5
	Regular	4,4	6,5	100,0
	Total	68,9	100,0	
Perduts	Sistema	31,1		
Total		100,0		

12. Quant a les preguntes en les quals es demanava que l'entrevistada fes una valoració pel que fa a la satisfacció amb l'habitatge, o el seu carrer, les dones entrevistades han estat bastant benivolents i poc crítiques. El 93,2% ha manifestat, així, que el grau de satisfacció amb el seu habitatge és elevada o molt elevada, i quan se'ls ha preguntat si els agrada el seu carrer el 95,5% ha contestat afirmativament. L'arrelament amb l'entorn es, por tant, molt acusada. Especialment per aquest col·lectiu que afirma, en gairebé un 90%, que viu en el barri des de fa 20 o més anys.

Taula n. 17: Satisfacció amb l'habitatge

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Molt elevada	20,0	20,5	20,5
	Elevada	71,1	72,7	93,2
	Regular	6,7	6,8	100,0
	Total	97,8	100,0	
Perduts	Sistema	2,2		
Total		100,0		

Taula n. 18: Li agrada el seu carrer?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	no	4,4	4,5	4,5
	si	93,3	95,5	100,0
	Total	97,8	100,0	
Perduts	Sistema	2,2		
Total		100,0		

13. Pel que fa a l'ús dels espais públics, l'opinió de les dones enquestades es contundent. Els espais més freqüentats per les entrevistades són el parc, la plaça o el mercat, als que acudeixen tots els dies en un 51,2% dels casos. Si es consideren el conjunt de respostes, aquests espais són utilitzats "amb freqüència" per un 93% de la mostra analitzada. Al Centre d'atenció Primària acudeixen la majoria de les entrevistades (83,7%) amb poca freqüència o gairebé mai. La falta d'ús s'aguditzava en el cas del poliesportiu i l'església que no utilitzen mai un 44,2% de les entrevistades i en el del cinema, teatre i bar que no usen mai el 79,1% de les dones preguntades. Les dones grans manifesten, per tant, patrons d'ús dels espais públics molt clarament definits. La seva apropiació de l'espai urbà es força limitat, adquirint un protagonisme especial les places i, sobre tot, els mercats, lloc de sociabilització per excel·lència de les dones d'edat.

Taula n. 19: Acudeix al parc/plaça/mercat/casal?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	tots els dies	48,9	51,2	51,2
	molta freqüència	17,8	18,6	69,8
	amb freqüència	22,2	23,3	93,0
	poca freqüència	6,7	7,0	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

Taula n. 20: Acudeix al CAP?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Mai	4,4	4,7	4,7
	molta freqüència	4,4	4,7	9,3
	amb freqüència	6,7	7,0	16,3
	poca freqüència	44,4	46,5	62,8
	Gairebé mai	35,6	37,2	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

Taula n. 21: Acudeix al cinema/teatre/bar?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Mai	75,6	79,1	79,1
	tots els dies	2,2	2,3	81,4
	amb freqüència	4,4	4,7	86,0
	poca freqüència	4,4	4,7	90,7
	Gairebé mai	8,9	9,3	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

Taula n.22: Acudeix al poliesportiu/església?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Mai	42,2	44,2	44,2
	amb freqüència	20,0	20,9	65,1
	poca freqüència	17,8	18,6	83,7
	gairebé mai	15,6	16,3	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

14. Segons les dones entrevistades, *el problema més freqüent que sofreixen en l'espai i equipaments públics* és l'aglomeració: 9,5% en el Centre d'atenció primària; 11,6% en el parc y la plaça; 4,7% en el Casal; 7% en el mercat. En el cas del parc o plaça, també existeix una certa sensibilització sobre l'aspecte de la seguretat (11,6%). No obstant això, en general aquestes dones són poc crítiques amb els espais i equipaments que usen.

Taula n. 23: Problemes en el parc/plaça

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Cap	68,9	72,1	72,1
	Accessibilitat	2,2	2,3	74,4
	Seguretat	11,1	11,6	86,0
	Aglomeració	11,1	11,6	97,7
	Brutícia	2,2	2,3	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

Taula n. 24: Problemes en el mercat

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	cap	71,1	74,4	74,4
	accessibilitat	2,2	2,3	76,7
	seguretat	4,4	4,7	81,4
	llunyania	2,2	2,3	83,7
	aglomeració	6,7	7,0	90,7
	carregar pes	8,9	9,3	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

15. Malgrat d'haver descrit l'aglomeració com el problema més freqüent en els equipaments i espais públics, quan se les hi ha preguntat si falta algun equipament en el barri, un 76,9% de les entrevistades ha contestat que cap. Cap entrevistada ha fet referència a parcs i places, que segons la pregunta sobre problemes, són alguns dels espais que més aglomeració sofreixen. Dels

espais avaluats anteriorment un 5,1% ha dit que falta un Centre d'atenció primària i un 2,6% Casal o Supermercat més proper. A més d'això, un 5,1% ha manifestat que és necessari la creació de residències per a persones majors que siguin públiques i gratuïtes.

Taula n. 25: Falta algun equipament en el barri?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No falta cap	66,7	76,9	76,9
	CAP	4,4	5,1	82,1
	residències públiques	4,4	5,1	87,2
	Activitats d'esbarjo	2,2	2,6	89,7
	Equipament espai públic	2,2	2,6	92,3
	Casal	2,2	2,6	94,9
	Equipament nens/nenes	2,2	2,6	97,4
	Supermercat	2,2	2,6	100,0
	Total	86,7	100,0	
Perduts	Sistema	13,3		
Total		100,0		

16. És curiós que quan se'ls hi pregunta per la *seguretat en el barri*, cap la qualifica com dolenta, un 83,7% la descriu com elevada o molt elevada, i només un 16,3% com regular. No obstant això, cal recordar que quan se les hi preguntava pels problemes dels espais públics del barri, la seguretat apareixia com un problema present en parcs i places en un 11,6% dels casos.

Taula n. 26: Seguretat en el barri

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Molt elevada	17,8	18,6	18,6
	Elevada	62,2	65,1	83,7
	Regular	15,6	16,3	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

17. Quan a l'*accessibilitat a la ciutat*, un percentatge bastant alt d'aquestes dones es desplacen fora del barri en transport públic (65,9%). Oposadament, només un 4,9% ho fa en vehicle propi, la mateixa proporció que en taxi. Les dones grans condueixen poc, com ho ratifica el fet que un 7,3% es desplaça en el cotxe conduït pel marit, i un 17,1% en l'automòbil d'altre familiar. De les dones que es desplacen en transport públic, el 21,4% hi troben dificultats, principalment problemes d'accessibilitat (77,8%), llunyania (11,1%) i incapacitat d'anar sola (11,1%). Existeix, per tant un important problema d'accessibilitat de les dones grans en entorns més llunyans del propi barri. La dependència del transport públic unida a la falta d'autonomia en l'ús de vehicle privat, fa aquest col·lectiu de dones especialment sensible en vers les ineficiències del servei públic de transport. D'aquí la importància cabdal de millorar les condicions

d'accessibilitat de les dones grans, per tal de no excloure-les de l'ús de la ciutat.

Taula n. 27: Com es desplaça fora del barri?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	transport públic	60,0	65,9	65,9
	cotxe propi	4,4	4,9	70,7
	cotxe marit	6,7	7,3	78,0
	cotxe altre familiar	15,6	17,1	95,1
	Taxi	4,4	4,9	100,0
	Total	91,1	100,0	
Perduts	Sistema	8,9		
Total		100,0		

Taula n. 28: Dificultats en l'ús del transport públic

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	66,7	71,4	71,4
	Si	20,0	21,4	92,9
	No l'usa	6,7	7,1	100,0
	Total	93,3	100,0	
Perduts	Sistema	6,7		
Total		100,0		

Taula n. 29: Tipus de problema

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Accessibilitat	15,6	77,8	77,8
	No pot sola	2,2	11,1	88,9
	Llunyania	2,2	11,1	100,0
	Total	20,0	100,0	
Perduts	Sistema	80,0		
Total		100,0		

18. Quant a l'estat civil, un 60,5% de les entrevistades estan casades i un 37,2% estan vídues. Majoritàriament viuen amb els seus marits (44,2%) encara que, hi ha moltes que viuen soles (32,6%). Aquest dos tipus de estructura de llar sumen el 76,8% de llars. Per la seva banda el 93% de les dones entrevistades tenen fills/filles.

Taula n. 30: Estat civil

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Casada	57,8	60,5	60,5
	Separada	2,2	2,3	62,8
	Vídua	35,6	37,2	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

Taula n. 31: Estructura Llar

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Sola	31,1	32,6	32,6
	Amb marit	42,2	44,2	76,7
	Amb altre familiar	11,1	11,6	88,4
	Amb marit i fills/filles	11,1	11,6	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

Taula n. 32: Fills/es

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	6,7	7,0	7,0
	Si	88,9	93,0	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

19. En relació a la *freqüència amb la qual veuen als seus fills/filles* el 62,5% declara veure'ls, tots els dies o amb molta freqüència, freqüentment un 30% i solament un 7,5% diu veure als seus fills amb poca freqüència. Per la seva banda cap dona manifest que mai veu a les seves filles o fills.

Taula n. 33: Amb quina freqüència les/els veu?

		Freqüència	Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Tots els dies	14	31,1	35,0	35,0
	Molta freqüència	11	24,4	27,5	62,5
	Freqüentment	12	26,7	30,0	92,5
	Poca freqüència	3	6,7	7,5	100,0
	Total	40	88,9	100,0	
Perduts	Sistema	5	11,1		
Total		45	100,0		

20. De les dones entrevistades *un 70% afirmen que mai se senten soles*. Sembla que l'estructura de la llar no incideix en el fet de sentir-se soles, ja que hi ha moltes dones que viuen soles que han declarat que no se senten soles mai i per altra banda hi ha dones que viuen amb el marit i/o amb altres familiars, i que no obstant això han afirmat que si se senten soles. El 93% consideren que el contacte que tenen amb els seus familiars és suficient i al 72,1% no els agradaria tenir més contacte amb els seus familiars. Per les respostes d'aquest bloc, podem deduir que el contacte familiar és habitual i que la família suposa un suport per a les dones majors.

Taula n. 34: Se sent sola?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Mai	62,2	70,0	70,0
	de vegades	22,2	25,0	95,0
	sovint	4,4	5,0	100,0
	Total	88,9	100,0	
Perduts	Sistema	11,1		
Total		100,0		

Taula n. 35: Es suficient el contacte amb els seus familiars?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	insuficient	6,7	7,0	7,0
	suficient	88,9	93,0	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

Taula n. 36: Li agradaria tenir mes contacte

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	68,9	72,1	72,1
	Si	26,7	27,9	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

21. Malgrat l'avançada edat d'algunes d'aquestes dones és de destacar la seva *autonomia*, ja que el 72,1% no rep cap ajuda en l'acompliment de les tasques de la llar, el 86% no rep cap recolzament en les seves cures personals, i el 74,4% no rep assistència quan es posa malalta. Quant a la salut, un 44,2% manifesta que es regular, dolenta o molt dolenta. En cas de posar-se malalta i rebre ajuda, *aquesta ajuda ve en la majoria dels casos (65,8%) d'altra dona (filla, nora)*. Es de destacar que malgrat, com s'ha dit abans, un 44,2% viu amb el marit, només reben ajuda un 12,2% (percentatge al que caldria afegir el 4,9% que declara que filla i marit). Els fills tan sols ajuden a un 2,4% de les dones grans, mentre les filles ho fan a un 41,5%.

Taula n. 37: Rep ajuda en les tasques de la llar?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	68,9	72,1	72,1
	Si	26,7	27,9	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

Taula n. 38: Rep ajuda en la cura personal?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	No	82,2	86,0	86,0
	Si	13,3	14,0	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

Taula n. 39: Qui li cuida?

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	ningú	13,3	14,6	14,6
	filla	37,8	41,5	56,1
	fill	2,2	2,4	58,5
	filla i marit	4,4	4,9	63,4
	fill i filla	11,1	12,2	75,6
	marit	11,1	12,2	87,8
	nora	2,2	2,4	90,2
	altre familiar	2,2	2,4	92,7
	altre	2,2	2,4	95,1
	filla i nora	4,4	4,9	100,0
	Total	91,1	100,0	
Perduts	Sistema	8,9		
Total		100,0		

Taula n. 40: Estat de salut

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Molt bo	11,1	11,6	11,6
	Bo	42,2	44,2	55,8
	Regular	28,9	30,2	86,0
	Dolent	8,9	9,3	95,3
	Molt Dolent	4,4	4,7	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

22. Quan al tipus d'ingressos es de destacar que el 68,2% visquin de les *rendes cotitzades pel marit*, bé en concepte de pensió que rep el marit (34,1%), o bé com pensió de viduïtat (34,1%), quantitat a la que s'hauria d'afegir el 2,4% que declara que viu del sou del seu marit, i el 9,8% que viu de la pensió del marit així com d'altre ajudes o pensions. Solament un 12,4% reben pensió pel que elles han cotitzat, a pesar que la majoria han tingut ocupacions remunerades, no obstant això aquests han estat en el mercat informal. Així mateix es remarcable el fet que les dones no rebin ajudes d'altres familiars en una proporció considerable.

Taula n. 41: Tipus d'ingressos

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	pensió marit	31,1	34,1	34,1
	pensió viduïtat	31,1	34,1	68,3
	altre pensió	4,4	4,9	73,2
	ajudes familiars	2,2	2,4	75,6
	pensió pròpia	8,9	9,8	85,4
	sou marit	2,2	2,4	87,8
	pensió marit i altre pensió	4,4	4,9	92,7
	pensió marit i ajudes familiars	4,4	4,9	97,6
	pensió marit i pensió pròpia	2,2	2,4	100,0
	Total	91,1	100,0	
Perduts	Sistema	8,9		
Total		100,0		

23. Es de destacar el *baix nivell educatiu* de les dones grans: el 74,4% de les entrevistades és analfabeta o només sap llegir i escriure.

Taula n. 42: Nivell d'estudis

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Analfabeta	33,3	34,9	34,9
	Sap llegir i escriure	37,8	39,5	74,4
	Estudis primaris	20,0	20,9	95,3
	Estudis secundaris	4,4	4,7	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

24. Finalment indicar que el *règim de tinença* majoritari dels habitatges de les dones entrevistades es el de propietat (72,1%).

Taula n. 43: Règim de tinença de l'habitatge

		Percentatge	Percentatge Vàlid	Percentatge acumulat
Vàlids	Propietat	68,9	72,1	72,1
	Lloguer	15,6	16,3	88,4
	Pertany altre familiar	11,1	11,6	100,0
	Total	95,6	100,0	
Perduts	Sistema	4,4		
Total		100,0		

Algunes reflexions addicionals sobre les entrevistes

- Sembla que *la quotidianitat d'aquestes dones es molt marcada* i que es mouen sempre pels mateixos llocs i gairebé sempre en l'àmbit del barri. El seu cercle vital es força reduït, limitant-se al mercat, el parc, el centre d'assistència primària i la visita dels familiars. De fet, es pot considerar són excloses (encara no siguin conscients) d'una part important de la vida ciutadana. Es podria que son, de fet, ciutadanes de "segona", al no poder accedir al conjunt de serveis que genera la ciutat.
- En general *són poc exigents* amb els equipaments i serveis públics i totes les seves valoracions, del seu carrer, el seu habitatge, la seguretat...són positives. L'únic tema amb el qual es mostren un poc més disconformes és amb el relatiu a la paga percebuda, de viduitat o del seu marit, i pel fet que la majoria no rep cap pensió malgrat dur tota la vida treballant.
- Encara que no s'ha reflectit de forma expressa en el qüestionari, *el tema de la immigració és recurrent entre les entrevistades* però sobre el qual no mantenen molta coherència. D'una banda es queixen dels immigrants per les baralles en el carrer, problemes de sorolls, perquè fan ús dels serveis públics i aquests estan col·lapsats, i perquè "treuen el treball als espanyols". Però d'altra banda, se senten identificades amb que la gent abandoni els seus llocs d'origen per a buscar un futur millor igual que van fer elles. Existeix, per tant, una base de solidaritat, malgrat el refús que la immigració genera.
- *El paper d'aquestes dones dintre de les seves famílies és clau*, ajuden o han ajudat als seus fills quan aquests han construït la seva pròpia família. Els ajuden en la cura de menors, en la resolució de tasques administratives, en la provisió d'aliments¹⁵... No obstant això, elles no li donen importància al paper fonamental que compleixen dintre de les seves famílies i de la societat. És freqüent que no es valorin a elles mateixes; per exemple quan se'ls demanava permís per a fer-los l'entrevista la majoria contestaven que elles no sabien res i que no ens anaven a poder ajudar. El seu baix nivell de formació augmenta la seva subestima, fent-les fàcilment manipulables, tant des d'un punt de vista polític com social.
- *Contrasta, per tant, el protagonisme social que han tingut i encara tenen, especialment en l'àmbit familiar, amb el reconeixement de la seva tasca.*

¹⁵ De las mostra enquestada una tercera part manifesta que te cura de forma més continuada dels nets, o be es preocupa de proveir serveis als seus familiars.

7.- Conclusions

Les tendències demogràfiques posen de manifest que la problemàtica que planteja l'envel·liment de la població en general i el de les dones grans en particular, és un tema a considerar com a prioritat. Tal com hem vist al llarg d'aquesta recerca, hi ha més dones que homes grans, la qual cosa planteja necessitats, específiques a resoldre. Atenent que les dones més grans de 64 any són el 17,4% de la població de Catalunya, s'ha de posar al seu servei recursos que fins aquests moments han estat clarament insuficients.

Són els municipis els que per la seva proximitat a la ciutadania tenen més possibilitats de conèixer les seves necessitats i per la mateixa raó els que poden oferir les solucions més adequades. En el cas específic de les dones grans es pot afirmar que habitualment les seves demandes no es tenen presents. Una bona part de les dones grans passen molts dels seus últims anys de vida en l'aïllament i la soledat. D'altra banda, el grau de satisfacció amb el seu nivell de vida és avaluat per elles mateixes de forma més satisfactòria del que és en realitat, cosa que probablement explica que sigui un sector social, malgrat que nombrós, poc conflictiu a l'hora de demanar millores socials. Tanmateix, els poders municipals han de ser conscients d'aquesta limitació en l'exercici del dret que té una part tan important de les seves ciutadanes facin sentir o no la seva veu, i tenir-ho present en el planejament urbà i la política de vivenda.

La ciutat i la seva organització, és un resultat històric que ha anat variant al llarg dels segles en funció de les necessitats i aspiracions que es volien assolir. Per a la ciutat d'Atenes de l'època clàssica, per exemple, la ciutat no era només el lloc, l'espai de residència on s'agrupava la població sinó un concepte polític que es definia a més de pels interessos econòmics i socials per un vincle psicològic, el sentiment de pertinença que tenien els membres de la comunitat de formar part d'una unitat que compartia tradicions i cultes a la vegada mítics i històrics. Atenes mai va ser pels seus habitants una noció simplement geogràfica. La ciutat de l'època clàssica, la "polis" era el conjunt del poble actuant de comú acord reunit en assemblea per discutir i trobar solucions als problemes comuns.

Els conceptes "poble" i "assemblea" i fins a cert punt el de ciutat, no significaven exactament el que entenem avui. El concepte de polis (d'on deriva la paraula "política") anava unit al de "ciudadà", condició que només tenia una minoria. Ni les dones, ni els esclaus (homes i dones) ni els metecs (aquells que no havien nascut a la ciutat d'Atenes) van obtenir mai aquest dret, i, per tant, les decisions només les prenia una minoria. El concepte de ciutadania no era, evidentment, el que correspon a un sistema democràtic, com tampoc ho va ser el de la Revolució Francesa, malgrat va plantejar per primera vegada a les societats occidentals aquesta possibilitat.

La Revolució Francesa de 1789, va definir la nació com a font de tota sobirania, i als ciutadans com a individus amb els drets i les obligacions que definia la Constitució que l'Assemblea va aprovar l'any 1791. La França revolucionària, va donar a les dones els drets civils, reconeixent-les com a éssers lliures i racionals però els hi va negar el dret al sufragi, de manera que les dones no tenien la possibilitat d'exercir els drets i les funcions públiques i en conseqüència no eren reconegudes com a ciutadanes. Tantes expectatives posades en la revolució, dirà Olympe de Gouges, perquè el resultat sigui un desplaçament de la tirania i no de la seva desaparició.

Va ser a partir de segle XX quan les dones van accedir a la ciutadania. A Espanya, Clara Campoamor va assolir aquest dret per a totes les dones quan va ser aprovat l'article 36 de la Constitució republicana de 1931. La llarga dictadura franquista va acabar amb tots els drets civils i polítics fins que la recuperació de la democràcia va tornar a dones i homes els drets que el franquisme havia eliminat.

La Constitució Espanyola de 1978, a l'article 1, propugna com a valors superiors la *llibertat, la justícia i la igualtat*. En relació a les necessitats d'habitatge dedica el seu article 47, al dret específic dels espanyols *a tenir un habitatge digne i adequat*. Així com també especifica que *els poders públics promouran les condicions necessàries i establiran les normes pertinents per tal de fer efectiu aquest dret*. El concepte polític de ciutadania a l'Atenes del segle V ac i el definit per les democràcies contemporànies tenen en comú poca cosa més que el nom, però, així i tot, s'està lluny encara avui de fer que la ciutadania formal sigui real pel que fa a les dones grans. La immensa majoria de les dones han de desenvolupar les seves activitats afrontant la discriminació implícita de gran part del disseny urbà i de les característiques inapropiades dels seus habitatges. Dir que les dones grans pateixen una discriminació doble, i més invisible que la que afecta a les dones de generacions més joves, és un fet difícil de negar. En general, la problemàtica de les dones grans no apareix com una prioritat en les polítiques municipals, més atenta a la ciutat de les persones joves i població activa de tots els sectors econòmics, de manera que els drets de ciutadania son doblement formals per les dones de més edat. Tampoc és freqüent que s'investiguin les condicions de vida específica de les dones en edat avançada, i menys encara que es reculli la seva veu en els mitjans i això no ajuda a treure-les de la seva doble invisibilitat. Tal com va proclamar la II Assemblea Mundial sobre el Envejecimiento (Madrid, 2000) cal incorporar la perspectiva de gènere en la legislació i els programes i polítiques que es desenvolupin als municipis, atenent a les diferències i situacions específiques de les dones grans així com també, promocionar la seva participació en la societat. Quan s'adrecen demandes ciutadanes a les autoritats municipals perquè actuïn contra la discriminació que pateixen les dones, caldria no oblidar les que afecten de manera específica a les dones grans.

La ciutat com a punt geogràfic -lloc i espai de residència on s'agrupa una part important de la població- serà reivindicada com a ciutat de la ciutadania a partir de la *Carta d'Atenes* que a proposta de Le Corbusier va aprovar el IV Congrés Internacional d'Arquitectura Moderna (CIAM) celebrat a Atenes, l'any 1933. D'acord amb aquest document la ciutat ha d'assegurar en l'àmbit espiritual i en el material, la llibertat individual i els beneficis de l'acció col·lectiva. La Carta d'Atenes afirma que dins del dispositiu urbà, les dimensions de cada cosa només es poden regular a escala humana, que és el mateix que dir que "l'home ha de ser la mesura de totes les coses", com ja havia dit el filòsof grec Protàgores. Evidentment, la reflexió de l'arquitecte Le Corbusier com la de Protàgores, és esbiaixada: cap dels dos es van poder sostreure a la ideologia androcèntrica dominant. Les idees i preferències de Le Corbusier i per extensió la de la Carta d'Atenes, queden reflectides en les seves anàlisis i propostes i en elles les dones no tenen presència.

Les dones com a ciutadanes, subjectes de dret, de tots els drets, es reivindicaran en diversos documents internacionals, entre els quals cal destacar la *Declaració de La Carta Europea de les Dones a la Ciutat*, (Brussel·les 1995), on es proposa una nova filosofia de la planificació urbana que inclou el debat democràtic i la participació de les ciutadanes i dels ciutadans. El 1998, la Unió Internacional de Ciutats i de Poders Locals (IULA), reunida a Harare (Zimbabwe), aprova la *Declaració Mundial sobre Dones i Govern Local*, recomanant que els poders locals assumeixin la responsabilitat i els compromisos dels seus governs en política d'igualtat de gènere.

Aquests documents seran reconeguts com els antecedents de *La Carta pels Drets de les Dones a la Ciutat*. Barcelona, 2004. La Carta de Barcelona proposa la gestió democràtica del territori i la configuració de ciutats sostenibles com a un dels drets de la humanitat. La gestió democràtica del territori implica incorporar a les dones al govern de la ciutat des del qual han d'intervenir en la planificació urbana i territorial així com en el control del pressupost públic i de les inversions, a més d'impulsar la ciutadania activa.

D'altra banda, *La Carta Mundial pel Dret a la Ciutat*, 2005, planteja el dret de les persones a no ser discriminades i fa referències als compromisos expressats en documents internacionals tant importants com *La Convenció per a l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació contra les Dones* (CEDAW), aprovada per les Nacions Unides el desembre de 1979 i que va entrar en vigor el 3 de setembre de 1981. El fonament de la Convenció es basa en la prohibició de totes les formes de discriminació contra les dones. Enuncia els principis acceptats internacionalment sobre els drets de les dones i té caràcter jurídicament vinculant. A més de la CEDAW, es fa referència a les recomanacions de les *Conferències de les Nacions Unides de Medi Ambient i Desenvolupament*, 1992 a les propostes de Beijing, 1995 i les d'*Hàbitat II*, 1996.

D'acord amb les recomanacions dels documents i la filosofia de les declaracions internacionals, el dret a la ciutadania només pot ser real si existeix la possibilitat de participar en els béns i serveis que la ciutat ofereix. La inclusió social és avaluable a partir del grau de participació de les persones en les diverses esferes urbanes: productiva, oci, associativa o comercial, entre d'altres. La morfologia urbana així com les característiques col·lectives i individuals dels habitatges poden facilitar o pel contrari obstaculitzar aquesta participació real. Les dones grans presenten una casuística clarament diferenciada de la que caracteritza a les dones de generacions més joves que formen part de la població activa tinguin o no treball retribuït.

L'observació efectuada en diversos barris del municipi d'Esplugues ha permès detectar les dificultats que representen per a les dones grans, un disseny de ciutat que no les té prou en compte i que fa abstracció de la realitat i les necessitats quotidianes d'aquesta franja de la població. En general, molts dels espais públics de les ciutats semblen pensats i dissenyats exclusivament per a un segment de la població, sense preveure que al llarg del dia les mateixes zones són utilitzades per persones de diverses edats.

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

L'accessibilitat, és a dir, la facilitat amb la que una persona pot superar la distància que hi ha entre dos llocs determina el poder exercir o no els seus drets de ciutadania. En un mateix espai no totes les persones tenen les mateixes oportunitats d'accessibilitat.

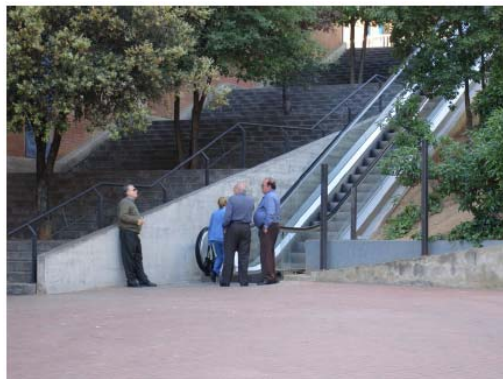
Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia: Seminari Ciutat, ciutadania i Gènere

Les dones grans utilitzen els carrets de la compra com a punt de suport, les ajuda a mantenir l'equilibri. En els seus desplaçaments les voreres estretes són un problema greu, les escales un obstacle encara més gran.

Les escales es converteixen en veritables reptes a superar quan hi ha dificultats de mobilitat. Malgrat no es tingui cap malaltia concreta són sempre una dificultat seriosa per a la població de més edat. Les escales haurien de ser l'últim recurs per salvar un desnivell topogràfic. El planejament s'hauria d'esforçar per trobar solucions que tinguin present les característiques de la ciutadania per accedir als llocs i a les activitats. En espais similars les solucions d'accessibilitat adoptades es poden convertir sovint en elements d'exclusió social.

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Les escales, en el cas de ser inevitables, és imprescindible que tinguin baranes per a ser utilitzades en els dos sentits de la circulació.

Com a totes les ciutats de la Mediterrània, el mercat, continua sent lloc de trobada, de coneixença i d'intercanvi de vivències. Anar a plaça, anar a comprar al mercat, és una de les accions que aconsegueix vincular dia a dia a les dones grans. El mercat és un equipament vital pel desenvolupament i interacció de les dones grans.

Les seves parelles a vegades les acompanyen però el mercat continua sent un espai femení sense cap mena de dubte. Un espai vital de relació que va més enllà que realitzar la compra d'aliments. Anar a fer la compra és un motiu per sortir al carrer i, de vegades, esforçar-se molt per fer-ho. Anar a comprar significa la possibilitat de relacionar-se amb altres persones, trobar l'espai per xerrar i mantenir l'interès pel dia a dia i per la vida. Les relacions i interaccions que es generen als espais públics com els mercats, són d'un valor insubstituïble a la vida de les dones grans, són un lloc de trobada tradicional i forma part del seu dia a dia. Hi ha que fer el màxim per facilitar els desplaçaments de les dones i consolidar, tant com sigui possible, la seva autonomia de manera que la seva autoestima pateixi el mínim possible.

Fotografia:Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

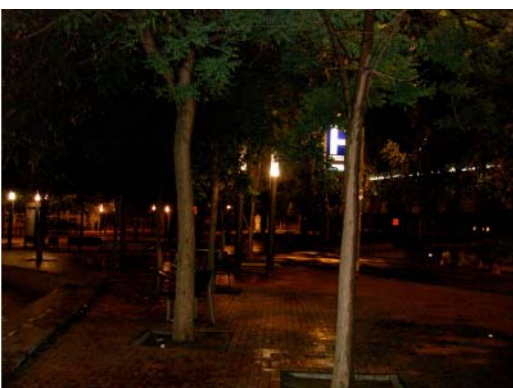
Fotografia:Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia:Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia:Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

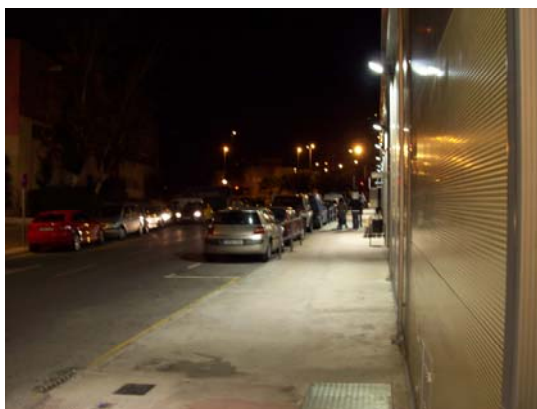

Fotografia:Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia:Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

La qualitat i característiques de la il·luminació nocturna dels espais públics es de vital importància perquè facilita la mobilitat, dóna seguretat i qualitat a la ciutat. L'exemple de la Rambla de Can Vidalet, que es pot observar a la fotografia superior de la dreta, mostra una il·luminació uniforme que inclou el passeig central, els parterres, la vorera, la zona de aparcament dels cotxes i la calçada. A la fotografia de l'esquerra, Pça de la Bòvila, una il·luminació focalitzada provoca l'oposició de zones fosques amb les que reben il·luminació, el contrast per la manca d'uniformitat pronuncia la foscor de les zones menys il·luminades i provoca inseguretat i por. Disseny i funcionalitat no han d'estar en contradicció i és possible tenir un qualitat lumínica adequada sense sacrificar el disseny però tampoc la seguretat de les persones. Al vespre, un espai urbà mal il·luminat, provoca ansietat i por, aquests efectes es multipliquen sobre les dones grans i augmenten la seves inseguretats. La por limita la llibertat de moviments i en conseqüència els drets de ciutadania.

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Potenciar la il·luminació d'un sector de la via pública, en aquest cas la façana del mercat municipal, comporta crear un fort contrast lumínic. La contraposició d'una zona molt il·luminada amb una altra que rep menys il·luminació provoca enlluernament i, en conseqüència, la sensació de falta de llum. Molt probablement, siguin motius de seguretat els que expliquen, en aquest cas, les diferències lumíniques però, en canvi, tenen l'efecte de generar inseguretat en els vianants.

La societat té un deute molt alt amb les dones grans. Són la generació de dones de la història recent que més canvis ha viscut, i ella mateixa ha contribuït a fer-los realitat i encara avui continua contribuint cedint el seu temps per a la cura dels infants i de la població malalta i envellida o de les dues coses alhora. Les dones més grans de 64 anys, van viure la postguerra, l'Espanya de l'emigració i les migracions interiors, moltes van haver de deixar els llocs a on havien nascut i per anar a trobar a altres indrets el que no trobaven a la seva terra. També va ser aquesta generació de dones la que va trencar una llarga sèrie d'estereotips socials. Aquelles generacions de dones, són les àvies que avui fan possible que les seves filles siguin mares i sense haver d'abandonar els seus llocs de treball, cosa que elles no van poder fer.

Catalunya té una cobertura de serveis públics d'atenció als infants i a les persones grans que està molt per sota de les necessitats reals i són les dones grans mentre poden valdre's per elles mateixes, les que continuen prestant serveis de temps i dedicació sense cap retribució. Els serveis que presten les àvies són imprescindibles perquè puguin treballar els dos conjugues de la família quan prenen la decisió de tenir fills.

Amb les avies es contarà per acompanyar i recollir als nens petits a l'escola, per portar-los al pediatra i per cuidar-los a casa quan estan malalts, mentre les seves mares i pares treballen. La despesa econòmica que tots aquests serveis suposarien, en el cas d'haver de contractar un servei extern, és impossible d'assumir per a la majoria de famílies. Les dones grans són les que fan possible que les seves filles, incorporades al món del treball, puguin combinar la jornada laboral i el ser mares. Les avies són, sens dubte, un recurs fix per cobrir les deficiències dels serveis públics, i, també, un recurs flexible quan apareix qualsevol contratemps, a més de ser garantia d'una cura responsable i de confiança. Segons el CSIC, *Encuesta sobre uso del tiempo*, 2003, els homes dediquen 0,37 hores els dies laborables a cuidar nens i les dones 1,56 hores. Són, sens dubte, les dones grans les que més temps dediquen a la cura de les criatures petites i no tan petites.

Sovint són les avies les que també fan els serveis d'intendència i preparen els dinars i/o sopars dels fills i dels nets quan tornen d'escola o de la feina.

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

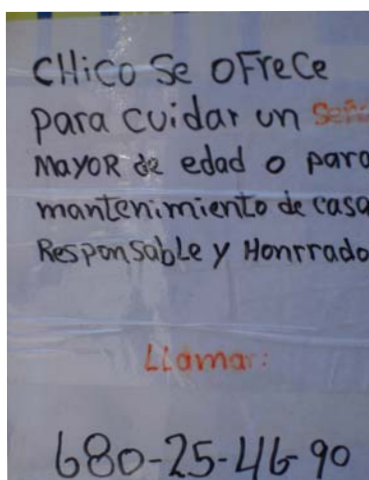
En l'últim segle, l'esperança de vida ha augmentat gairebé 50 anys a Espanya. No obstant això, avui el més important no és viure més anys sinó viure en condicions de capacitat psíquica i bona salut, tenint uns índexs correctes de qualitat de vida. Com confirmen les estadístiques, les dones viuen més anys però acumulen més malalties.

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

El fet que les dones visquin de mitjana entre 6 i 10 anys més que els homes també implica més malalties, pobresa i soledat. Quan les dones enviduen el risc de pobresa es més gran i sovint augmenta perquè es redueixen automàticament les percepcions econòmiques que reben, mentre les despeses fixes varien molt poc (aigua, llum, gas..) i en canvi si augmenten les dificultats per mantenir l'autonomia física i de vegades la psíquica, la qual cosa també vol dir despeses. Les dones grans atenen a un 48,5% dels homes grans discapacitats, mentre només un 14,1% de les dones grans discapacitades són ateses i cuidades pels seus marits. La cura recau sobre les dones grans que sovint passen els últims anys de la seva vida tenint cura del seus familiars més directes, els marits.

Malgrat viuen soles i amb moltes dificultats econòmiques, un 80% de les dones enquestades van dir que no se sentien soles. No obstant, als carrers i a les places, les dones estan soles, prenen soles el sol als bancs de les places –quan ho fan- sense conversar amb ningú malgrat tinguin a altra dona asseguda al costat però que no coneix. Crear noves relacions a les ciutats no es gens fàcil i ho es menys quan les persones es fan grans i les pors i inseguretats fan que es desconfii de tothom.

El mercat municipal és un dels espais en el que les dones interactuen més. Se les veu confiades, és un territori amb registres de relació que coneixen i dominen des de sempre i això facilita les seves relacions socials. El mercat és un dels espais de relació importants per a les dones grans perquè mentre es pugin valdre per elles mateixes aniran a comprar. Aquesta activitat periòdica de les dones grans s'hauria de tenir present en el moment de dissenyar accions per tal d'apropar a les dones a les activitats que programin els Ajuntaments. Cal tenir present, que les dependents dels mercats coneixen a les seves clientes des de fa temps i a la inversa, i, això, genera una atmosfera de confiança que permet establir converses i contactes. Mantenir relacions socials, evitar l'aïllament, és fonamental per mantenir una bona salut psíquica. Les dones resisteixen millor que els homes la soledat perquè han estat preparades per crear condicions de benestar en el seu entorn domèstic, per aquest motiu diuen no "sentir" la soledat. El cert és, que les dones que viuen soles estan soles, això no es pot evitar però si intentar que no restin en l'aïllament, i la solitud derivi en depressió i malalties.

A Esplugues hi ha un teixit associatiu de dones molt dinàmic, però això no pot fer oblidar que les dones que hi participen són una minoria molt activa, però una minoria, i com va dir una de les dones assistents a la reunió del Consell de Dones, que ens van convidar a assistir, "aquelles dones de més de 70 anys que no participen en activitats ja no ho faran perquè és molt difícil treure-les de casa". La problemàtica, existeix. Els Ajuntaments poden tenir agents socials de "carrer" destinats a les persones grans amb l'objectiu d'incorporar a aquestes persones a activitats diverses, i pel que hem observat un dels espais de contacte són els mercats i les places als matins a on romanen moltes dones soles a prop d'altres dones soles, sense saber què fer.

Viure més anys, tenir més esperança de vida, no es sinònim de qualitat de vida. La vellesa concedeix la qualitat del relativisme i, en general, la paciència, i el ser poc exigent perquè les expectatives que es tenen són molt inferiors a les possibles. A mida, però, que les persones són més conscients dels seus drets de ciutadania, les coses canviaran –ja estan canviant– i exigiran dels poders públics l'atenció i els serveis que avui no els hi dispensa.

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Fotografia: Seminari Ciutat, Ciutadania i Gènere

Entre aquests drets està el de tenir una vivenda digna com diu la Constitució Espanyola de 1978. S'ha parlat en altre apartat d'aquest informe de les condicions dels habitatges en els que viuen les dones grans. Preveure les necessitats que una població envellida demanarà i necessitarà sembla inqüestionable. No es tracta només d'assegurar mitjançant una normativa o subvenció que els habitatges antics tinguin ascensor sinó també assegurar que les persones que viuen a l'edifici podran avançar les quantitats econòmiques necessàries, i si no és així, els serveis jurídics municipals han de trobar la manera de solucionar-ho.

L'interior dels habitatges s'ha d'adequar a les necessitats de les persones grans, especialment pel que fa a l'ample de les portes que han de permetre el pas de les cadires de rodes. També s'han de seleccionar les característiques dels acabats dels habitatges de manera que aquests atorguin seguretat, evitin les caigudes i el mínim perjudici possible en el cas de rebre un cop al perdre l'equilibri.

Els Ajuntaments fan promocions d'habitatges per joves, però són excepcionals les que es fan per persones grans. Els habitatges pensats i dissenyats per a les persones grans no són intercanviables amb aquells construïts per a la gent jove, perquè ni les característiques que han de tenir els seus acabats, ni tampoc les condicions de servei i seguretat que demanen les dones grans, són les que avui es troben en el mercat de l'habitatge. Les promocions públiques d'habitatge per a les dones i homes grans, han de compartir un requisits mínims i bàsics, com són que tots els accessos i interiors estiguin adaptats als usos i les necessitats de les persones grans, a més de comptar amb algun tipus d'assistència d'acord amb les característiques de les persones que habiten l'edifici. D'altra banda, els habitatges ja existents haurien de comptar amb subvencions per poder realitzar les modificacions necessàries. La reforma del bany, hauria de ser prioritària perquè és el lloc a on es produeixen més caigudes que provoquen invalidesa, per tant es la primera zona de l'habitatge a reformar i adaptar. Un estudi econòmic demostraria que les despeses que puguin significar subvencionar les reformes dels banys per readaptar-los a les persones grans, sempre seran inferiors a les despeses que provoquen les operacions i recuperacions de les lesions provocades per cops, i caigudes en el domicili particular.

Com ha escrit Maria Angeles Durán "no ha calado en nosotros lo que significa ser una sociedad vieja " i menys encara el que significa que aquesta societat envellida és una societat de dones grans en la que tot està per construir i dissenyar.

8.- Bibliografia comentada

De les obres de Maria Ángeles Durán, dues tenen un gran interès per aquesta recerca i de manera significativa *Los costes invisibles de la enfermedad* (2002), obra en la que l'autora planteja l'autonomia individual (posició davant de la mort, relacions intergeneracionals) i el paper de les persones cuidadores en relació al sistema de pensions i el sistema fiscal. A *La ciudad compartida*, Durán, incorpora innovacions temàtiques com: la vida quotidiana, els subjectes de la ciutat, l'organització i usos del temps, i les aspiracions i necessitats de les dones, a la vegada que innovacions metodològiques en sociologia urbana.

Des de l'àmbit de la demografia són nombrosos els treballs referits a l'envel·liment de la població en el que s'anomena *segona transició demogràfica*. L'esmentada literatura no s'ha limitat a realitzar una radiografia asèptica del que està succeint, sinó que ha denunciat la situació de la gent gran en la societat contemporània (Pérez Díaz, 2003):

“En brusco contraste con un pasado no muy lejano, ni sus tierras, ni sus patrimonios [de la gent gran], ni sus oficios, experiencias y conocimientos sirven ya de nada a sus descendientes. Se produce así una inversión en los respectivos papeles que no tiene precedentes por la cual la situación cultural, económica y social de quienes todavía han vivido poco es mejor de quienes han vivido mucho. El mundo, en este tiempo, es de los jóvenes. Es entonces cuando se construye la imagen conmisericordiosa y asistencial de la vejez todavía hoy vigente. El papel de la vejez desde esta óptica es no tener ningún papel, ninguna función familiar o social (Cumming & Henry, 1961). Antes bien lo que define a las edades avanzadas es su “discapacidad””.

Ara be, de nou cal considerar l'existència d'un buit acusat, quan es tracta d'analitzar la situació de les dones grans. Malgrat la gran majoria dels treballs reconeix la feminització de la vellesa, pocs estudis s'han realitzat aprofundint sobre l'especificitat dels problemes de les dones d'edat avançada. I el mateix es pot dir des de l'òptica dels estudis de gènere, com ha denunciat Keller (1982), el pensament feminista presta atenció, prioritàriament, a les dones joves, tendint a oblidar la situació de les dones grans.

En la línia d'estudis relatius als problemes de les dones grans cal esmentar, entre d'altres aportacions, els següents treballs de referència:

- El projecte europeu MERI (Mapping existing research and identifying knowledge gaps concerning the situation of older women in Europe). “The MERI project is a response to demands made by scientists, representatives of associations and national governments attending a European conference on 'Equal Opportunities for Older Women' in 2001 with its main objective being to increase knowledge about the living conditions and problems of older women and thus improve the empirical basis for: social and public policy and work by national and European associations; encouraging future research work on older women while also raising the general public's awareness about the situation of older women”.
- Sharon McIrvine Abu-Laban (1984), en el seu treball pioner *Les femmes âgées: problèmes et perspectives*, abordà els problemes de les dones grans nord-americanes com la desvalorització de la seva imatge, els seus desavantatges econòmics i les seves pèrdues socio-emocionals. En aquest sentit analitzà la subordinació de la seva problemàtica en vers a la de les dones joves i els homes grans, així com, en general, el menyspreu que generava la seva situació. L'autora arribà, així, a la conclusió que “les generacions actuals de

dones grans estan desfavorides des de diferents perspectives. En una major mesura que els homes grans, són susceptibles de ser pobres, vídues, solitàries i simbòlicament devaluades (...) Es necessari sensibilitzar a la gent sobre la vulnerabilitat d'aquest grup social indefens", alertant sobre el possible escenari que podria derivar-se de la progressiva tendència a l'afebliment de l'Estat de benestar en relació a la situació de les dones grans, el qual podria esdevenir una no forma de "senelicidi".

- Des del punt de vista assistencial es d'especial interès citar el treball realitzat per Guralnik et al (1995): "This monograph introduces the Women's Health and Aging Study (WHAS). The WHAS, funded by the National Institute on Aging, is a prospective, observational study of 1,002 women age 65 years and older who were moderately to severely disabled, but not severely cognitively impaired, at study entry. These women represent the approximately one-third most disabled older women living in the community. This monograph presents comprehensive information on their physical disability; health status, including disease and physiologic measures; health care and service utilization; and their daily lives. It also describes the representative population of women age 65 years and older from which the WHAS study population was drawn".
- Margaret Lock (1996), analitza la qüestió de l'envelliment de les dones des del punt de vista de la salut. Denuncia, en el seu treball, la perspectiva exclusivament "corpòria" de la medicina, preocupada només en els aspectes físics, i no pas en els subjectius. Per a Lock l'envelliment de la dona es considerat, per la ideologia dominant, com un fet "anormal", contrari a la natura. En aquest sentit la literatura mèdica associa menopausa i decrepitud, especialment en els Estats Units, a diferència del Japó, on les dones "madures" mantenen un rol social actiu, al delegar en elles la societat sencera la cura de les persones ancianes. Margaret Lock reclama, en conseqüència, la importància d'una visió de gènere dels problemes de salut de les dones grans. Una visió que superi la concepció androgènica de considerar el cos femení en estat d'eterna joventut, menyspreant els aspectes subjectius del benestar en l'edat madura.
- Sigrid Leitner (2001), aborda el problema de la discriminació de gènere en el sistema de pensions dels països europeus. L'article distingeix entre dues dimensions de categories de gènere: la dimensió del "treball" i la dimensió de la "cura". En les seves pròpies paraules: "All countries have established earnings-related schemes which, to various extents, refer to former earnings and continuous working careers. Many of the earnings-related schemes incorporate family work in one way or another by granting entitlement for the care of children and/or elderly or handicapped people. Most of the schemes are combined with additional benefits for spouses and/or survivors, referring to married heterosexual couples. Only a few countries have additionally established universal pension schemes based on residence instead of employment or family work". Es fa necessari, doncs, una nova aproximació al tema de les pensions que superi la discriminació de gènere existent en l'actualitat a la majoria de països europeus. Un sistema basat en les "necessitats" i no pas, principalment, en les "aportacions", com ara succeeix.

Per a una més completa bibliografia sobre els problemes de les dones grans es poden consultar, entre d'altres, les següents fonts:

- <http://digicoll.library.wisc.edu/ACRLWSS/About.html>, compilada per Sharon Scott, de la Universitat de California.
- <http://womenst.library.wisc.edu/>, de la Universitat de Wisconsin.
- El treball bibliogràfic de Coyle (1989).
- <http://www.qwu.edu/~wstu/events/aging.htm>, Women and Aging Conference (2000).
- <http://iasp.brandeis.edu/womenandaging/index.html>, National Center on Women and Aging.
- <http://www.own-europe.org/>, Older Women's Network.

Finalment, i en relació als treballs relatius al paper de les dones a la ciutat així com els problemes d'habitatge, esmentar els treballs de Pilar Ballarín (1995), Anna Bofill Levi (2005), Mónica Cavedio (2003), Linda Mac Dowel (2000) y Sánchez de Madairaga (2004). Cal esmentar, igualment, la tesi doctoral d'en Jordi Bosch, *l'Envelliment i Habitatge*, (2005), en la qual es realitza una anàlisi detallada de la situació habitacional de les persones grans a partir de les dades del Cens de 2001, tot i mancant-li una visió completa del tema que abordi el punt de vista de les dones, més enllà de la visió generalista de les *persones grans*.

Però es el treball de María-Ángeles Durán (2004), *Mujeres Mayores y Vivienda*, qui es presenta com referència bàsica en el camp de la nostra recerca. La seva reflexió es el punt de partida d'aquest estudi, podent concloure, amb ella:

“Las mujeres que ahora tienen una edad avanzada constituyen la mayoría de su grupo de edad. Han hecho mucho por los demás, y poco reconocido. Han tenido que adaptarse a muchos cambios sociales, a los que también contribuyeron personalmente. Con frecuencia son propietarias de la vivienda que habitan, pero carecen de las rentas necesarias para su mantenimiento. Las políticas de vivienda orientadas a las personas mayores han de ser multisectoriales, pues los elementos económicos (subvenciones, producción de viviendas adecuadas, etc..) no pueden separarse de los socio-sanitarios (accesibilidad de la vivienda, el barrio, los equipamientos) ni entenderse bien si se olvidan los aspectos afectivos y simbólicos de los espacios habitados.”

Annex 1: Modelo demográfico con migraciones intermunicipales

Objetivo

Este modelo permite estimar la población por estratos de edades y localizaciones hacia el futuro, partiendo de: a) la localización de la población en el momento presente, b) las pautas migratorias entre zonas observadas históricamente, c) los patrones de mortalidad y fecundidad.

El modelo trabaja con dos componentes esenciales:

- 1) el movimiento migratorio interzonal,
- 2) el movimiento natural,

En este primer bucle la inmigración desde el extranjero no es tomada en cuenta.

El problema del tiempo.

El periodo temporal de prospección es fundamental, porque las matrices de origen han de construirse y calibrarse en bloques temporales semejantes: por ejemplo si se trabaja en bloques de diez años, entonces la estructura de edades, la tasa de fecundidad, mortalidad, y las migraciones interzonales se han de construir para grupos decenales y por lapsos de diez años. El modelo básicamente emula el salto temporal-espacial de los bloques preestablecidos: ¿En qué zona j estará el bloque de 10 a 19 años de la zona i dentro de 10 años?, subsidiariamente también emula el movimiento natural ¿Cuántos de los integrantes del grupo de 10 a 19 años zona i habrán migrado y muerto tras emigrar en qué zona j ? ¿Cuántos hijos habrán tenido tras emigrar? ¿Cuántos no habrán emigrado, pero habrán fenecido y se habrán reproducido? Todo ello conduce a la conocer la prospectiva de la población ante tres hipótesis fundamentales: a) impedancia del espacio ante la migración, b) tasa de fecundidad, c) tasa de mortalidad.

En esta aplicación se ha elegido un lapso prospectivo de 5 años. Es decir que partiendo del momento actual t , se puede obtener la población localizada en el momento $t+5$, $t+10$, etc.

1.- Movimiento migratorio interzonal.

El movimiento migratorio interzonal permite simular las migraciones entre zonas del sistema (municipios, zonas de transporte, secciones censales) a partir de su *atractivo*. El modelo migratorio interzonal está compuesto por dos fases: 1) una calibración con información histórica, 2) una aplicación futura.

Calibración.

La calibración se realiza con una matriz de migraciones origen-destino. Los flujos entre cada zona i y cada zona j (F_{ij}) corresponden a la suma de flujos en un lapso temporal de 5 años. El objetivo de la calibración es bastante simple, se trata de ajustar dos parámetros que permitan que el modelo simule flujos que se aproximen a los reales.

Los dos parámetros básicos a estimar son: alfa y beta. Alfa mide la intensidad de atracción de los destinos, beta mide la impedancia impuesta por la fricción del espacio.

La forma general del modelo de migraciones interzonales es la siguiente.

$$F_{ij} = Salidas_i \frac{\frac{Atr_j_t^\alpha}{d_{ij}^\beta}}{\sum_{j=1}^n \frac{Atr_j_t^\alpha}{d_{ij}^\beta}} \quad (1)$$

Donde:

F_{ij} es el flujo de migrantes interzonales en el periodo *t* a *t+5*
D_{ij} es la distancia entre la zona emisora (*i*) y la receptora (*j*)
Atr-j-t es un indicador del atractivo de la zona relectora (*j*)
Salidas_i es la población dispuesta a salir (migrar) desde la zona (*i*)

1.1- Operativa del modelo de migraciones interzonales.

Paso preliminar.

Para aplicar el modelo (1) es necesario conocer las salidas desde *i*. Para ello cabe hacer lo siguiente: aplicar la tasa de migraciones por grupos quinquenales a la población por grupos quinquenales de la zona *i*, como lo expresa (2)

$$Salidas_i = \sum_{g=1}^n (pob_i_t_g1) * (taxs_i_t_g1) \quad (2)$$

Donde

pob_i_t_g1 es la población de la zona origen *i* en el momento *t* dividida por grupos de edades quinquenales (0-4, 5-9, 10-14, etc.)
taxs_i_t_g1 es la tasa de migraciones por grupos de edades quinquenales aplicable a la zona *i*.

Para calcular la tasa de migraciones por grupos quinquenales hace falta resolver (3), para cada grupo de edades quinquenal.

$$Taxes_i_0-4 = \frac{\sum_{j=1}^n F_{ij_0-4_t_t+5}}{Pob_0-4_i_t} \quad (3)$$

Donde *F_{ij}* es la suma de salidas desde la zona *i* hacia todas las zonas *j* durante el quinquenio histórico *t_t+5*, de un grupo quinquenal de edades. Obsérvese que se han de construir tasas específicas por cada grupo quinquenal de edades.

Además las edades de las personas que componen los flujos *ij* han de estar armonizadas a la edad que dichas personas tenían en el momento *t*. Así, por ejemplo,

las personas que históricamente migraron en $t+1$, han de ver armonizada su edad restando 1 a la edad que tenían cuando migraron efectivamente, cabe aplicar el mismo procedimiento a las personas que migraron en $t+2$, $t+3$ y $t+4$. Nótese que no hace falta armonizar la edad de las personas que migraron en el mismo año t . Asimismo, obsérvese que no se pueden armonizar las edades de los migrantes que el momento de la migración tenían entre 0 y 4 años, toda vez que en el año t origen aún no habían nacido.

Idealmente la tasa de migraciones debería hacerse por cada zona i . Sin embargo, es muy probable que haya zonas en las cuales, dada su escasa magnitud demográfica, no exista suficiente información para generar unas tasas consistentes. Por esta razón, el sistema ha de permitir poder agrupar zonas en función de su naturaleza (urbana o rural, centro-periferia, comarca, provincia, protosistema, etc.) y calcular las tasas de migración de esos grupos de zonas de manera conjunta.

Una vez calculadas las tasas históricas de migración por grupos quinquenales, ya sea por zona, ya por grupos de zonas, éstas se aplicarán a (3), para cada zona i . Finalmente para conocer el número de salidas desde cada zona i hay que resolver (2).

Ejecución de las migraciones

Una vez conocidos los flujos salientes se ha de aplicar la ecuación (1) para estimar los flujos específicos de cada zona i a cada zona j . Los parámetros alfa y beta han de ser los mismos que se han obtenido en el proceso de calibración. Obsérvese que la migración se ejecuta por el total de migrantes, sin distinguir sus edades. La distribución por edades es un paso posterior, como se explica enseguida.

Una vez que el flujo global F_{ij} para el periodo t a $t+5$ ha sido estimado se procederá a repartir dicho flujo en grupos de edades en función de la distribución observada en los datos empíricos. De hecho para facilitar las cosas, y evitar distorsiones, se considerará la composición de la estructura de edades global (todos los que salen de i) y no la particular (todos los que salen de i para ir a un j específico). Así mismo, si se han utilizado los datos agrupados por más de una zona, se ha de considerar dicha distribución de edades.

Cabe indicar que un grupo determinado de migrantes entre, por ejemplo, 0 y 4 años llegan al zona de destino cuando tienen 5 a 9 años. Es decir, existe un doble salto temporal-espacial en una sola ejecución, como se ha indicado antes. Todo esto puede expresarse así:

$$F_{ij_5-9} = F_{ij_t_t+5} \frac{\sum_{j=1}^n F_{ij_0-4}}{\sum_{j=1}^n F_{ij}}$$

Donde

$F_{ij_t_t+5}$ es el flujo simulado por el modelo

F_{ij_0-4} es el número empírico de emigrantes de i con edades entre 0 a 4 años

F_{ij_0-4} son todos los emigrantes desde i de todas las edades

El sexo del emigrante estará perfectamente correlacionado con la proporción de hombres o mujeres en cada zona i , de cada grupo de edades, en el momento de iniciarse la migración. Así, si en una zona i determinada en un grupo determinado de

edades g , hay un 50% de hombres, entonces los emigrantes de i , serán un 50% hombres, y con la misma proporción de género llegarán a cada zona j .

2.- El modelo de movimiento natural.

El modelo de movimiento natural está en realidad estrechamente relacionado con el movimiento de migración interzonal. El modelo de movimiento natural tiene por cometido principal estimar los nacimientos y las defunciones que se generan con el paso del tiempo (en el cual existe un trasvase espacial de población de carácter interzonal).

2.1 El cálculo de las tasas de fecundidad y mortalidad.

La tasa de fecundidad es el cociente entre el número de niños nacidos en un año determinado y agrupados en grupos quinquenales según la edad de la madre, y el número de madres que había un año antes en cada área geográfica. La tasa de fecundidad no puede estimarse por microzonas por tres razones: primero porque las áreas muy pequeñas sin servicios sanitarios no tienen, aparentemente, nacimientos, segundo porque aún y cuando los tuviesen estos serían poco consistentes y tercero porque el hecho de coger un año antes la población implica que en ese año puedan haber migraciones. Por eso la tasa de fecundidad se ha de calcular por grupos de zonas geográficamente consistentes (autocontenidas, demográficamente pobladas, con servicios sanitarios), como las provincias, y cuando menos, las comarcas.

$$Fec_{19-24}_t = \frac{Naix_{19-24}_t}{Muj_{18-23}_{t-1}} \quad (4)$$

Nótese que esta es una tasa de fecundidad anual por grupos de mujeres de cinco años, es importante señalar que se está haciendo la asunción de que las mujeres se fecundan un año antes del nacimiento, por este motivo existe un desfase entre la agrupación de edades del numerador y denominador de (4).

La tasa de mortalidad indica la probabilidad de muerte en un año determinado por cada grupo de cinco años

$$Mor_{19-24}_t = \frac{Muertes_{19-24}_t}{Pob_{19-24}_t} \quad (5)$$

Por simplicidad se considerarán mortalidades asexuadas.

En realidad tanto las tasas de fecundidad como las tasas de mortalidad cambian con el paso del tiempo. Así las tasas son distintas para el momento t con respecto al momento $t-5$. Por tanto, se han de calibrar con datos empíricos tanto (4) como (5) para los momentos t y $t+5$. Las tasas a aplicar son precisamente los promedios entre las tasas extremas de cada grupo. Para proyectar las tasas al futuro el sistema ha de permitir introducir hipótesis de ajuste por grupos quinquenales de edad.

Una vez que se han calculado las tasas de fecundidad y mortalidad para cada grupo de zonas i , se han de aplicar en dos fases: primero a los migrantes (es decir la parte de la población que ha emigrado desde una zona i a una zona j) y después a los no

migrantes de cada zona i . Se ha de tener cuidado en el sentido de aplicar las tasas correctas, el hecho de que los flujos migratorios conlleven, al mismo tiempo, un cambio de zona y de quinquenio de edad, puede contraer errores. Siempre se aplicarán tasas de fecundidad y mortalidad consustanciales a la zona origen i .

Tanto la tasa de fecundidad (4) como la de mortalidad (5) se han de multiplicar por 5, dado a que el periodo temporal es de cinco años. Por simplicidad la tasa de nacidos hombres se fijará en un 52%, el sistema ha de permitir variar esta hipótesis.

3.- La recomposición de la población en el momento $t+5$.

La última parte del bucle consiste en generar la suma de población diferenciada por sexo y por grupo quinquenal. Para cada grupo quinquenal tenemos:

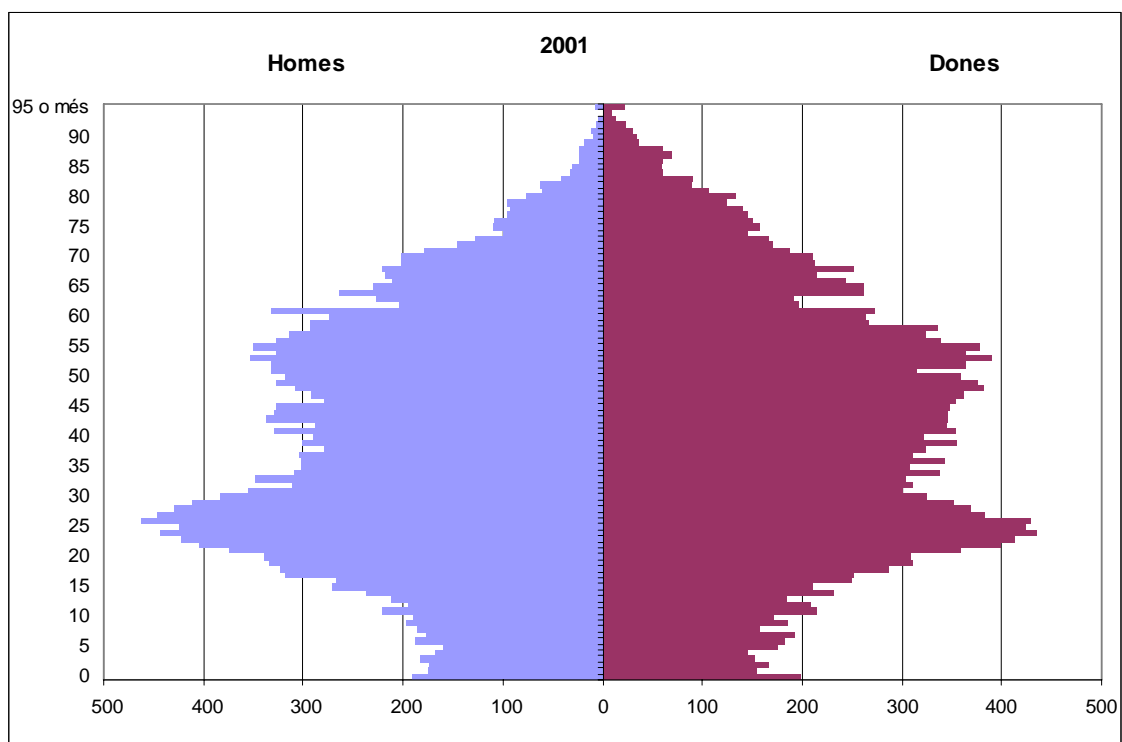
Hombres de 15-19_ $t+5$ = (Hombres_10-14_ t) + (defunciones masculinas_10-14_ t _ $t+5$) - (emigraciones masculinas_10-14_ t _ $t+5$) + (inmigraciones masculinas_10-14_ t _ $t+5$) - (defunciones de las inmigraciones masculinas_10-14_ t _ $t+5$).

En el caso del grupo de menos de 5 años, se han de tener en cuenta los nacimientos tanto de la población que no se mueve como de la población inmigrante. Así, como las defunciones que correspondan a dichos nacidos vivos. Recuérdese que las tasas de fundidad a considerar son las del sitio de origen i .

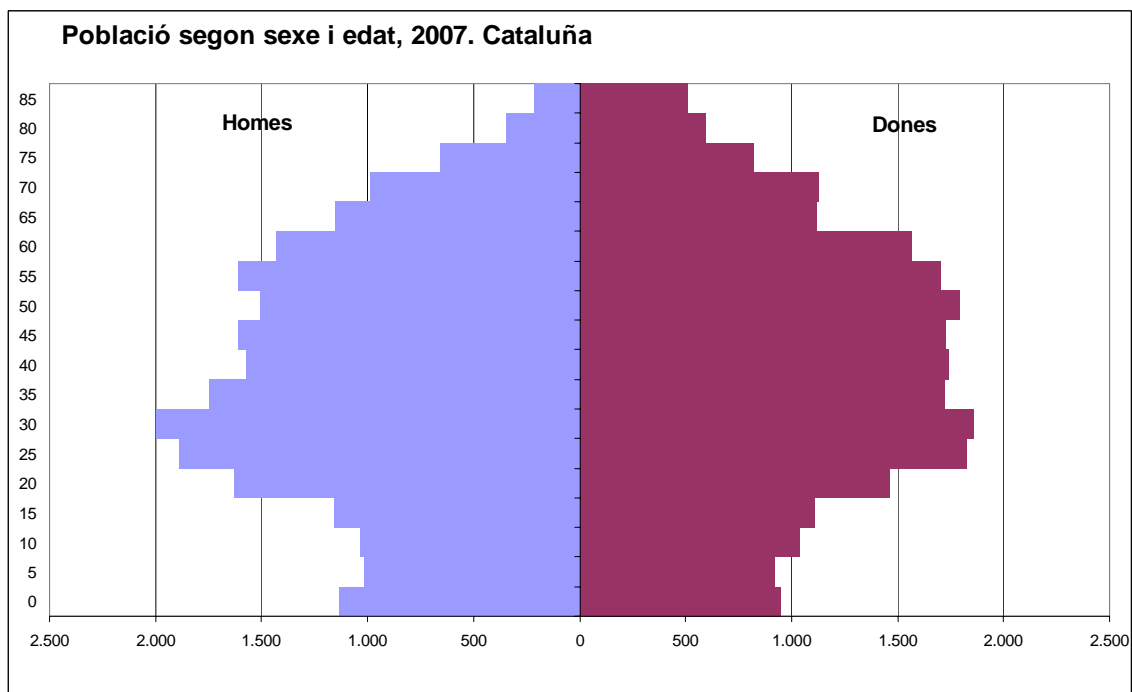
El output final del sistema, en esta primera fase, es la población por sexo, grupo de edad quinquenal, para cada zona considerada.

Annex 1: ESPLUGUES

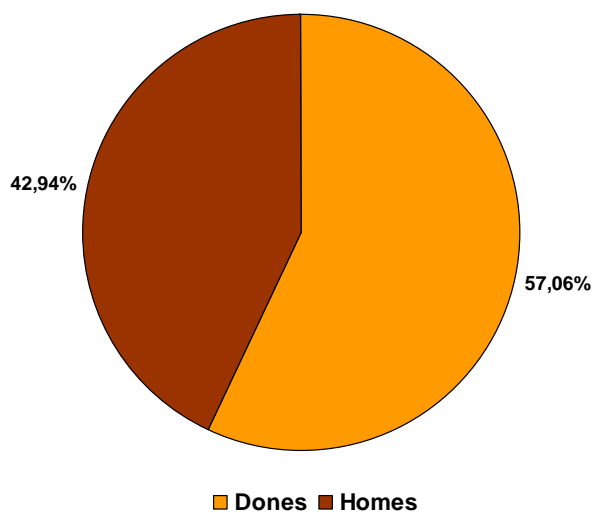
Piràmide d'edats (2001):

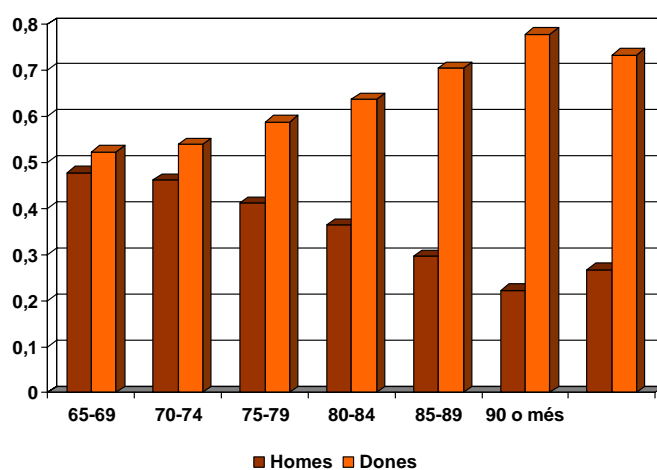
Piràmide d'edats (2007):

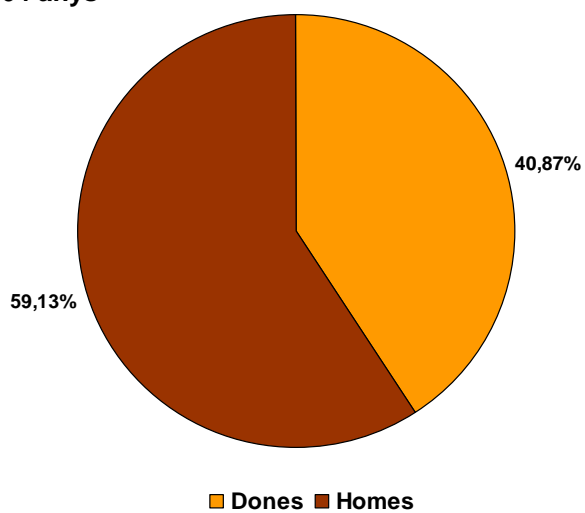
Persones més grans de 64 anys

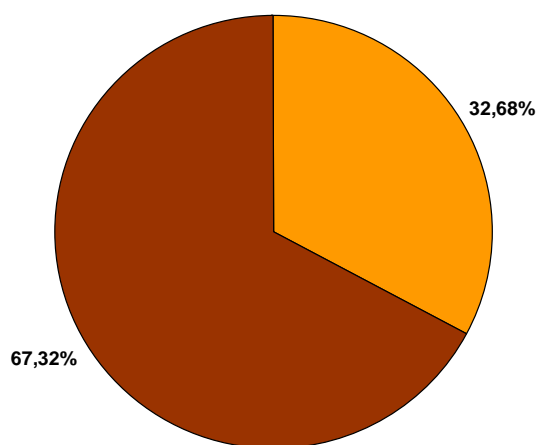
% per grups d'edat:

Llars de persones > 64 anys

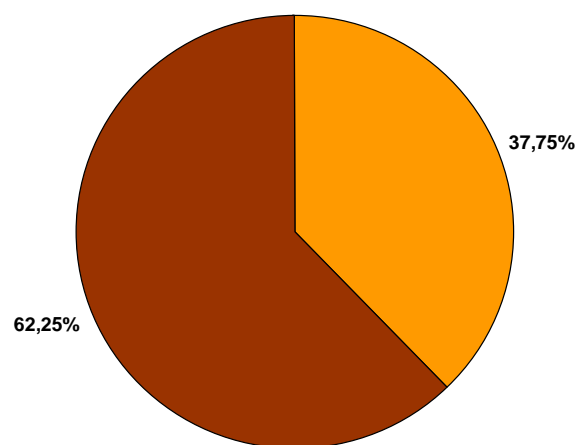

Llars de persones entre 65 i 69

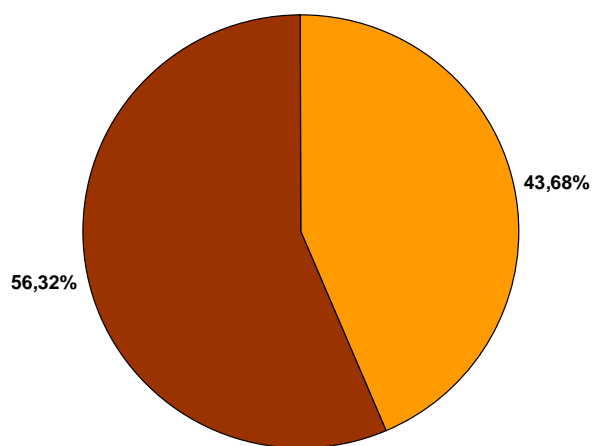

■ Dones ■ Homes

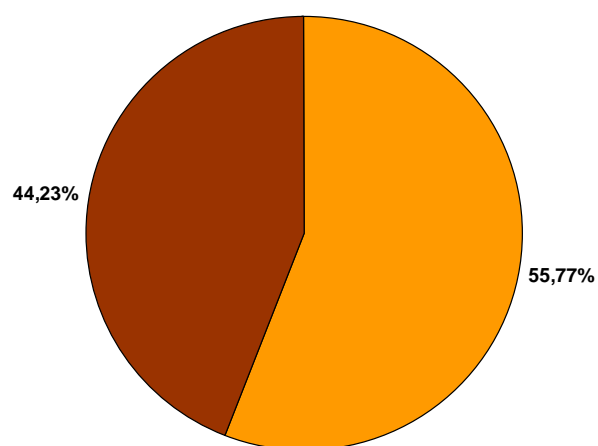
Llars de persones entre 70 i 74

■ Dones ■ Homes

■ Dones ■ Homes

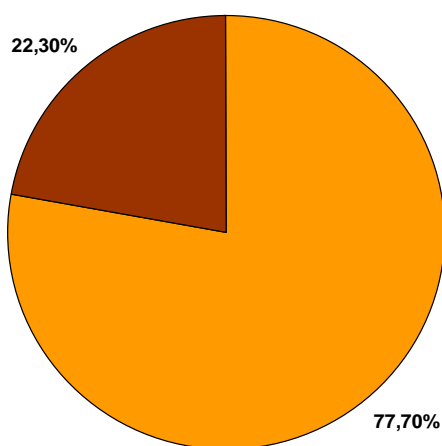

■ Dones ■ Homes

Llars de persones entre 75 i 79

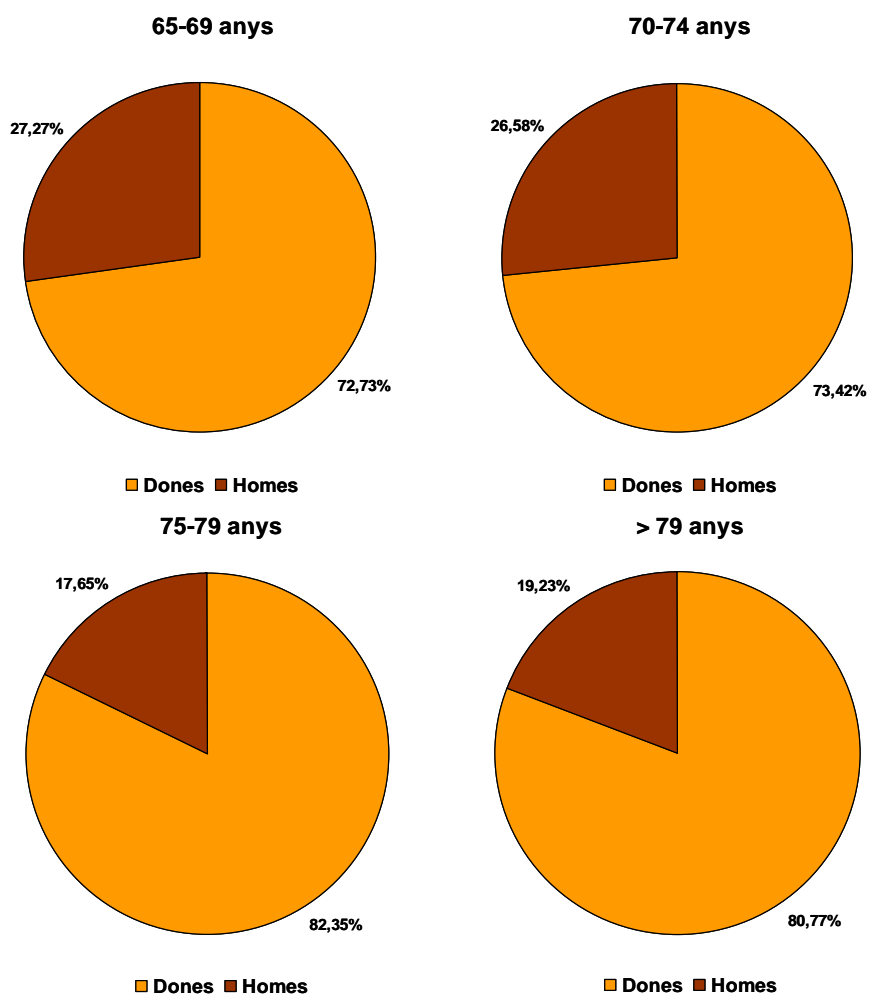
Llars de persones de 80 o més

Llars unipersonals (65 o més anys d'edat)

■ Dones ■ Homes

Llars unipersonals per nivells d'edat

Bibliografia

- Ariés, Phillippe; Duby, Georges (1987): *Historia de la vida privada*. Taurus. Madrid
- Abellán García, Antonio (2004): *Las personas mayores en España*. C.S.C. Madrid.
- Artazcoz Lazcano, Lucía (2005): *La salut de la sensibilitat de gènere*. Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones. Barcelona.
- Ballarín Domingo, Pilar (1995): *Del patio a la plaza*. Ed. Universidad de Granada. Granada
- Bofill de Levi, Anna (2005): *Planejament urbanístic, espais urbans i espais interiors des de la perspectiva de les dones*. Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones. Barcelona.
- Bosch i Meda, Jordi. (2005): *Envejecimiento y Vivienda. El problema residencial de las personas mayores en Catalunya*. Fundació La Caixa.
- Cairó, Gemma; Mayordomo Maribel (comps) (2005) : *Por una economía sobre la vida*. Icaria. Barcelona.
- Carlson, E. (1990): "European contrasts in sex ratios: implications for living arrangements in old age", *European Journal of Population*, 6 (2): 117-141.
- Cumming, E. & Henry, E. (1961): *Growing old, the process of disengagement*, New York, Basic Books.
- Durán, María-Ángeles (1998): *La ciudad compartida: conocimiento, afecto y uso*. Consejo Superior de los colegios de Arquitectos de España. Madrid.
- (2000): *Si Aristóteles levantara la cabeza*. Ed.Cátedra. Universidad de Valencia Instituto de la Mujer. Madrid.
- (2002): *Los costes invisibles de la enfermedad*. Fundación BBVA
- (2004): "Mujeres mayores y Vivienda". *Jornadas sobre Vivienda y Personas Mayores*. Web del Defensor del Pueblo de Andalucía.
- (2005) "Viviremos más años como viejos que como jóvenes" Madrid. El País, 25 setembre.
- (2006): "Dependientes y cuidadoras, el desafío de los próximos años" Revista Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, nº 60. Madrid.
- Cevedio, Mónica (2003): *Arquitectura y género*. Icaria Editorial.Barcelona.
- EUROSTAT (2008): *The Life of Women and Men in Europe. A Statistical Portrait*.
- Guralnik JM, Fried LP, Simonsick EM, Kasper JD, Lafferty ME, (1995): *The Women's Health and Aging Study: Health and Social Characteristics of Older Women with Disability*. Bethesda, MD: National Institute on Aging, 1995; NIH Pub. No. 95-4009.
- Leal, Jesús. et alt. (2004): *Informe sobre la Situación Demográfica en España. 2004*. Fundación Fernando Abril Martorell.
- Leitner, Sigird (2001): "Sex and gender discrimination within EU pension systems". *Journal of European Social Policy*, May 1, 2001 (Vol. 11, No. 2), pp. 99-115.
- Lock, Margaret (1996): "Culture politique et vécu du vieillissement des femmes au Japon et en Amérique". *Sociologie et sociétés*, vol. 28, no 2, Automne, pp. 119-140

MacDowell, Linda (2000): *Género, identidad y lugar*. Ediciones Cátedra.

Mayordomo Rico, Maribel (2004): *Dones, treballs, i economia laboral*. Generalitat de Catalunya.Consell de Treball Econòmic i Social. Barcelona.

McIrvin Abu-Laban, Sharon (1984), "Les femmes âgées: problèmes et perspectives", *Sociologie et sociétés*, vol. 16, n. 2, octobre, pp. 69-78.

Ministerio de Sanidad y Consumo (2006): *Informe salud y género 2005*. Madrid.

Montero, Isabel; Gómez-Beneyto, Manuel (2004): "Género y salud mental en un mundo cambiante". *Gac. Sanit.*

Pérez Díaz, J. (2003): "Feminización de la vejez y Estado del Bienestar en España", *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, (104): 91-121.

Rodríguez Castedo, Angel. et alt. (2005): *Atención a las personas en situación de dependencia en España. Libro Blanco*. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

Sánchez de Madariaga, Inés; Bruquetas Callejo, María; Ruíz Sánchez, Javier (2004): *Ciudades para las personas. Género y urbanismo: estado de la cuestión*. Instituto de la Mujer. Madrid.

Sancho Castiello, Mayte et alt. (2005): *Informe 2004. Las personas mayores en España*. Instituto de Mayores y Servicios Sociales, Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.

Valls Llobet, Carme (2006): *Mujeres invisibles*. Barcelona. Udebolsillo